

ДЗЕРКАЛО СУДДІ

ДЕТЕКТИВНІ ІСТОРІЇ
ОТЦЯ БРАВНА

ГІЛБЕРТ К. ЧЕСТЕРТОН

ДЗЕРКАЛО
СУДДІ

ГІЛБЕРТ К. ЧЕСТЕРТОН

Гілберт К. ЧЕСТЕРТОН

У серії
ДЕТЕКТИВНІ ІСТОРІЇ ОТЦЯ БРАВНА
вийшли друком:

Гілберт К. Честертон
ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ

Гілберт К. Честертон
ТАЄМНИЦЬ АРИСТОКРАТІВ

Гілберт К. Честертон
НЕБЕСНА СТІЛА

Гілберт К. ЧЕСТЕРТОН

ДЗЕРКАЛО СУДДІ

Детективні історії
отця Бравна

Львів
Видавництво "Свічадо"
2011

Титул оригіналу: G. K. Chesterton. The Secret of Father Brown.

УДК 821.111-312.4
ББК 84(4ВЕЛ)-444
Ч 51

З англійської переклала
Ольга Мандрика

Оформлення обкладинки
Валентина Галянт

Видавництво спирається на
«Український правопис. Проект найновішої редакції»
Інституту української мови НАН України (1999).

Гілберт К. Честертон

Ч 51 Дзеркало судді: Детективні історії отця Бравна / З англ.
пер. О. Мандрика. — Львів: Свічадо, 2011. — 176 с.
ISBN 978-966-395-510-4

Представляємо четверту збірку відомого англійського письменника Гілберта К. Честертона (1874–1936) про детективні пригоди отця Бравна. Історії про священника-детектива вирізняються сюжетною динамікою, парадоксальністю мислення, а часом навіть ексцентричністю. Однак у цій збірці отець Бравн найвиразніше представлений не стільки як геніальний детектив, а насамперед як добрий пастир, що глибоко й щиро вболіває над кожною впавшою душею. Мета отця Бравна не стільки вивести злочинця на чисту воду, скільки відкрити йому очі на гріх і повернути до покаяння.

Для широкого кола читачів.

УДК 821.111-312.4
ББК 84(4ВЕЛ)-444

ISBN 978-966-395-510-4

© Видавництво «Свічадо»,
український переклад, 2011

ТАЄМНИЦЯ ОТЦЯ БРАВНА

Фламбо — один із найзнаменитіших злочинців Франції, а згодом приватний детектив в Англії, вже давно покинув ці обидві професії. Ходили чутки, що злочинне минуле не давало йому бути строгим до злочинця. Так чи так, відмовившись від життя, сповненого романтичних переслідувань і карколомних пригод, він оселився, як йому і пасувало, в Іспанії, у власному замку. Замок, хоч і невеликий, однак був дуже міцний, а поряд, на бурому пагорбі, чорнів квадрат виноградника і зеленіли ряди грядок. Попри свої бурхливі пригоди, Фламбо мав одну рису, властиву багатьом латинянам, а також американцям: він умів утікати від метушні. Так власник великого готелю мріє завести на старості маленьку ферму, а крамар з французького містечка зупиняється в ту саму мить, коли міг би стати мерзотником-мільйонером, скупивши всі до єдиної крамниці, і проводить залишок днів удома за грою в доміно. Випадково і майже несподівано Фламбо закохався в іспанку, одружився з нею, придбав маєток і зажив щасливим сімейним життям, не виявляючи анінайменшого бажання знову пуститися в мандри. Та в один прекрасний ранок його сім'я помітила, що він сильно збуджений і стривожений. Фламбо вийшов погуляти з хлопчиками, та раптом він швидко побіг, помчавши вниз із пагорба назустріч якійсь людині, що саме перетинала долину, хоч здаля ця людина виглядала не більшою за чорну крапку.

Ця крапка поступово збільшувалася, майже не міняючи обрисів, — іншими словами, вона залишалася такою

ж чорною і круглою. Чорна сутана не була в цих краях дивиною, однак у приїжджого вона виглядала якось особливо буденно й водночас привітно, якщо порівняти її з одягом місцевого духовенства, викриваючи в новоприбулому мешканця британських островів. У руках він тримав коротку пухку парасольку з важкою круглою маківкою. Побачивши її, Фламбо ледь не заплакав від розчулення, бо ця парасолька була незамінним атрибутом їхніх численних спільних пригод минулих часів. Священик був англійським другом Фламбо, отцем Бравном, який вже давно хотів навідати свого приятеля, та все ніяк не міг зібратися. Вони регулярно листувалися, однак не бачилися декілька років.

Уже невдовзі отець Бравн опинився в центрі сімейства, яке було таке велике, що здавалося цілим плем'ям. Йому показали дерев'яних позолочених волхвів, яких дарують дітям на Різдво; похвалилися собакою, кішкою і мешканцями стайні; познайомили також із сусідом, який, подібно до самого Бравна, відрізнявся від тутешніх мешканців і манерами, і одягом.

На третій день перебування гостя в маленькому замку туди з'явився відвідувач і почав віддавати іспанському сімейству поклони, яким позаздрив би іспанський гранд. Це був високий сивоволосий і дуже красивий джентльмен з блискотливими нігтями, манжетами і запонками. Проте в його довгому обличчі не було й сліду тієї м'якості, яку карикатуристи пов'язують з білосніжними манжетами і манікюром. Воно було напрочуд живе і рухливе, а очі дивилися гостро і прямо, що дуже рідко поєднується з сивим волоссям. Усе це разом могло б видати національність відвідувача, так само, як і деяка гугнявість, що псувала його вишукану мову. Так, це був сам Грендисон Чейз із Бостона, американський мандрівник, який відпочивав від подорожей у такому ж замку і на такому ж пагорбі. Тут, у своєму маєтку, він насолоджувався життям і вважав свого привітного сусіда однією з пам'яток місцевої старожитності. Бо Фламбо, як ми вже говорили, вдалося глибоко пустити в цю землю корені, і здавалося,

що він провів віки серед своїх виноградників і смоківниць. Він знову називався своїм справжнім ім'ям — Дюрок, бо «Фламбо», тобто «факел», — це лиш псевдо, під яким такі, як він, ведуть війну з суспільством.

Фламбо обожнював дружину і дітей, з дому йшов тільки на полювання і здавався американському мандрівникові втіленням тієї респектабельної життєрадісности, тієї розумної любови до достатку, яку американці визнають і шанують у середземноморських народах. Камінь, що прикотився із заходу, був радий відпочити біля південного каменя, який встиг обрости таким пишним мохом.

Містерові Чейзу вже доводилося чути про отця Бравна, і він заговорив з ним особливим тоном, до якого вдавався при зустрічах із знаменитостями. У ньому прокинувся інстинкт інтерв'юера — стриманий, але неприборканий. Він учепився в отця Бравна, як щипці в зуб, — треба визнати, без жодного болю і з тією спритністю, яка властива американським дантистам.

Вони сиділи в дворику, під навісом, — в Іспанії часто входять у будинок через напівкриті внутрішні дворики. Сутеніло. Після заходу в горах відразу стає холодно, і тому тут стояла невелика піч, що блимала червоним оком, немов гном, і малювала на плоских плитах мерехтливі візерунки. Але жоден відблиск вогню не досягав навіть нижньої цеглини високої голої стіни, що підносилася над ними в темно-синє небо. У напівтемряві нечітко вимальовувалися широкі плечі і великі, як шаблі, вуса Фламбо, який раз у раз піднімався, цідив з бочки темне вино і наливав його в келихи. Священик, що схилився над піччю, в його тіні видавався зовсім маленьким. Американець спритно нагнувся вперед, спершись ліктем об коліно; його тонке і гостре обличчя було освітлене, очі як і раніше випромінювали розум і цікавість.

— Хочу вас запевнити, сер, — говорив він, — що ваша участь у розслідуванні вбивства людини з двома бородами — одне з найбільших досягнень наукового розшуку.

Отець Бравн пробурмотів щось невиразне, а можливо, й застогнав.

— Ми знайомі, — продовжував американець, — з досягненнями Дюпена, Лекока, Шерлока Холмса, Ніка Картера та інших вигаданих мисливців за злочинцями. Але ми бачимо, що ваш метод дуже вирізняється серед методів детективів — як вигаданих, так і справжніх. Дехто навіть висловлював припущення, що у вас просто немає методу.

Отець Бравн помовчав, потім ледь поворухнувся чи просто посунувся до печі і сказав:

— Пробачте... Саме так... Методу немає. Боюся, що їм бракує розуму.

— Я мав на увазі строго науковий метод, — продовжував його співрозмовник. — Едгар По в чудових діялогах пояснив метод Дюпена, всю привабливість його залізної логіки. Доктору Ватсону доводилося вислуховувати від Холмса точні роз'яснення, до найдрібніших деталей. Але ви, отче Бравне, здається, нікому не відкрили вашої таємниці. Мені говорили, що ви відмовилися читати в Америці лекції на цю тему.

— Так, — відповів священник, похмуро розглядаючи піч, — відмовився.

— Ваша відмова спровокувала багато пліток! — підхопив Чейз. — Дехто у нас говорив, що ваш метод не можна пояснити, тому що це більше, ніж метод. Ходили чутки, що вашу таємницю не можна розкрити, оскільки вона — окультна.

— Яка вона? — перепитав отець Бравн досить похмуро.

— Ну, незрозуміла для необізнаних, — пояснив Чейз. — Хочу вам сказати, в нас, у Штатах, добряче поламали голову над вбивством Галупа і Штейна, і над вбивством старого Мертонна, і над подвійним злочином Делмона. А ви завжди потрапляли в саму гущу подій і розкривали таємницю, однак нікому не казали, звідки вам усе відомо. Природно, багато хто вирішив, що ви, так би мовити, усе знаєте наосліп. Карлота Бравнсон ілюструвала епізодами з вашої діяльності свою лекцію про форми мислення. А «Спільнота сестер-духовидиць» в Індіанополісі...

Отець Бравн, уся увага якого була зосереджена на печі, нарешті сказав голосно, так, немов його ніхто не чув:

— Ох! До чого все це?!

— Вашому горю не допоможеш! — добродушно посміхнувся містер Чейз. — У наших духовидиць хватка залізна. Як на мене, хочете покінчити з базіканням — відкрийте вашу таємницю.

Отець Бравн шумно зітхнув. Він опустив голову на руки, немовби йому стало важко думати. Потім підвів голову і глухо сказав:

— Гаразд! Я відкрию таємницю.

Він обвів потемнілим поглядом посутенілий дворик — від багряних очей печі до древньої стіни, над якою щораз яскравіше блистіли сліпучі південні зірки.

— Таємниця... — почав отець Бравн і замовк, немовби не міг продовжувати. Потім зібрався з силами і сказав. — Розумієте, усіх цих людей убив я сам.

— Що? — придушеним голосом запитав Чейз.

— Я сам убив усіх цих людей, — лагідно повторив отець Бравн. — Тому і знав, як усе було.

Грендисон Чейз випростався на весь свій величезний ріст, немовби його підкинуло легким вибухом. Не зводячи ока із співрозмовника, він ще раз недовіжливо запитав:

— Що?

— Я ретельно готував кожен злочин, — продовжував отець Бравн. — Ретельно обдумував, як його можна вчинити. І коли я знав, що відчуваю достеменно так, як відчував убивця, мені ставало ясно, хто він.

Чейз полегшено зітхнув.

— Але ж і налякали ви мене! — сказав він. — Я на хвилину повірив, що ви справді їх повбивали. Я так і побачив грубі заголовки в усіх наших газетах «Детектив у сутані — вбивця. Сотні жертв отця Бравна»! Що ж, це хороший образ. Ви хочете сказати, що кожного разу намагалися відновити психологію...

Отець Бравн сильно вдарив по печі своєю короткою люлькою, яку щойно збирався набити. Обличчя його викривилося, а це траплялося з ним дуже рідко.

— Ні, ні і ще раз ні! — сказав він мало не гнівливо. — Немає тут жодного образу. Ось що буває, коли починаєш

говорити про серйозні речі. Ну хоч пари з вуст не випускай! Варто лиш завести мову про яку-небудь моральну істину, як вам скажуть, що ви висловлюєтеся образно. Одна людина — справжня, двонога — якось сказала мені: «Я вірю у Святого Духа лише в духовному сенсі». Я його, звісно, запитав: «А як інакше в Нього вірити?» — а він вирішив, ніби я сказав, що треба вірити тільки в еволюцію, або в етичну одностунність, або ще в якусь нісенітницю. Ще раз повторюю — я бачив, як я сам, як моє «я» здійснювало всі ці вбивства. Зрозуміло, я не вбивав моїх жертв фізично, але ж річ не в тому, їх могла вбити і цеглина. Я думав і думав, як людина доходить до такого стану, поки не почав відчувати, що сам дійшов до нього, бракувало лиш останнього поштовху. Це мені порадив один друг — хороша духовна вправа. Здається, він знайшов її у папи Лева Тринадцятого, якого я завжди шанував.

— Гадаю, — недовіжливо промовив американець, дивлячись на священика, як на дикого звіра, — вам доведеться ще багато чого пояснити мені, перш ніж я зрозумію, про що ви говорите. Наука розшуку...

Отець Бравн нетерпляче клацнув пальцями.

— Ось воно! — вигукнув він. — От де наші шляхи розходяться. Наука велика річ, якщо це наука. Справжня наука — одна з найбільших речей у світі. Але якого сенсу надають цьому слову в дев'яти випадках з десяти, коли кажуть, що розшук — наука, кримінологія — наука? Зазвичай хочуть сказати, що людину можна вивчати зовні, як величезну комаху. На їхню думку, такий підхід безсторонній, а насправді це просто не по-людському. Вони роздивляються людину здалека, як релікт; вони вивчають «злочинний череп», як ріг у носорога.

Коли такий учений говорить про «тип», він має на увазі не себе, а свого сусіда — зазвичай бідняка. Звісно, іноді корисно поглянути збоку, проте це не наука, тут якраз слід забути ту дешицу, яка нам відома. У другові треба побачити незнайомця і подивуватися вже добре знайомим речам. Приміром, можна сказати, що ніс у людей — короткий виступ посеред лица; а про сон — що люди впадають у забуття

один раз на добу. Але те, що ви назвали моєю таємницею, — це щось зовсім інше. Я не вивчаю людину ззовні. Я намагаюся проникнути в її нутро.

Це щось значно більше, правда? Я — усередині людини. Я поселяюся в ній, у мене її руки, її ноги, та я вичікую доти, доки не почну думати її думи, мучитися її пристрастями, палати її ненавистю, доки не погляну на світ її налитими кров'ю очима і не знайду, як вона, найкоротшого і найшвидшого шляху до калюжі крові. Я вичікую, поки не стану вбивцею.

— О! — промовив містер Чейз, похмуро дивлячись на священика. — І це ви називаєте духовною вправою?

— Так, — відповів отець Бравн. — Саме так... — Він помовчав, потім продовжив: — Це така вправа, що краще б мені про неї не розповідати. Але, гадаю, не можу я вас відпустити з порожніми руками. Бо ж ще скажете там, у себе, що я чаклюю або займаюся телепатією. Можливо, моє пояснення не найкраще, але все це — свята правда. Людина ніколи не буде доброю, поки не зрозуміє, яка вона погана, чи якою поганою могла б стати; поки не зрозуміє, як мало права у неї глузувати і говорити про «злочинців», як про мавп із якогось далекого лісу; поки не перестане так ницо обманювати себе, так по-дурному базікати про «нижчий тип» і «злочинний череп»; поки не вичавить зі своєї душі останньої краплі фарисейського елею; поки сподівається загнати злочинця в кут і накрити його сачком, як комаху.

Фламбо підійшов ближче, наповнив великий келих іспанським вином і поставив його перед своїм другом; такий самий келих стояв перед американцем. Потім Фламбо заговорив — уперше за увесь вечір:

— Отець Бравн, здається, привіз з собою багато нових таємниць. Учора ми якраз говорили про них. За той довгий час, коли ми не зустрічалися, йому довелося зіткнутися з цікавими людьми.

— Так, я дещо чув про ці історії! — сказав Чейз, задумливо піднімаючи келих. — Але мені бракує до них ключа. Можливо, отче, ви дещо поясните? Можливо, розповісте, як ви проникали в душу злочинця?

Отець Бравн також підняв келих, і в мерехтінні вогню вино стало прозорим, як криваво-червоний вітраж із зображенням мученика. Криваво-червоне полум'я прикувало його погляд: воно немов заворожило його, немов у чаші, як у морі, кипіла кров усіх людей на світі, а його душа, як плавець, покірливо занурювалася в п'ятому жажливих помислів, глибше від найстрашніших почвар, аж до замуленого дна.

У цій чаші, як у яскраво-червоному дзеркалі, він побачив багато подій. Злочини останніх років промайнули перед ним багрянцем тіней, те, про що його просили розповісти, затанцювало перед ним, він знову бачив усе, про що розказано в цій книзі.

Ось яскраво-червоне вино обернулося яскраво-червоним заходом над червоно-бурими пісками, над бурими фігурками людей, одна людина лежала, інша поспішала до неї. Ось захід немов розколовся, і яскраво-червоні ліхтарики повисли на деревах саду, яскраво-червоні відблиски затанцювали у ставку. Ось світло ліхтариків злилося у величезний прозорий рубін, який освітлював усе навкруги, немов яскраво-червоне сонце, окрім тіні високої людини у високій древній митрі. Ось блиск погас, і тільки полум'я рудої бороди розвівалося на вітрі, над сірою незатишністю боліт. Усе це можна було побачити і зрозуміти інакше, але зараз, відповідаючи на виклик, він згадав це саме так — і образи стали складатися в аргументи й сюжети.

— Так, — сказав отець Бравн, повільно підносячи келих до губ, — пам'ятаю, немовби це було вчора...

ДЗЕРКАЛО СУДДІ

Джеймс Бегшоу і Вілфред Андергіл були старими друзями і дуже любили нічні прогулянки, під час яких мирно розмовляли, проходжаючись лабіринтами тихих, немов вимерлих, вулиць великого міського передмістя, де обоє мешкали. Перший чоловік — високий, темноволосий, добродушний, з вузькою смужкою вусів на верхній губі — служив у поліції детективом; другий — невисокий блондин з проникливим, різко обкресленим лицем — був детективом-любителем, який пристрасно захоплювався розшуком злочинців. Читачі цієї розповіді, написаної з науковою точністю, будуть вражені, дізнавшись, що розповідав професійний полісмен, якого любитель слухав з глибокою шанобливістю.

— Наша робота, мабуть, єдина у світі, — говорив Бегшоу, — щодо якої люди мають упередження, вважаючи дії професіоналів помилковими. Хай воно так, однак ніхто не стане писати розповідь про перукаря, який не уміє стригти, тому клієнт вимушений йому допомогти; чи про візника, який не в змозі правити конем доти, доки пасажир не роз'яснить йому візницьку премудрість у світлі новітньої філософії. Та попри це, не маю найменшого наміру заперечувати, що ми часто схильні обирати найбільш уторований шлях або, іншими словами, безуспішно діємо відповідно до звиклих правил. Але помилка письменників полягає в тому, що вони наполегливо не дають нам можливості успішно діяти у згоді із цими звиклими правилами.

— Шерлок Холмс, — зауважив Андергіл, — якщо б він був тут, то, без сумніву, сказав би, що діє у згоді з правилами та за законами логіки.

— Можливо, він був би за крок до істини, — погодився полісмен, — але я мав на увазі правила, які сповідує численна група людей. Щось на кшталт роботи в армійському штабі. Ми збираємо і накопичуємо інформацію.

— А вам не здається, що подібне описане і в детективних романах? — запитав його друг.

— Що ж, розгляньмо, наприклад, першу-ліпшу з вигаданих справ, яку розкрили Шерлок Холмс і Лестрейд, професійний детектив. Припустимо, Шерлок Холмс може здогадатися, що незнайомец, який переходить вулицю, — іноземець, бо той, аби не потрапити під авто, дивиться праворуч, а не ліворуч, хоча в Англії рух лівосторонній. Я охоче припускаю, що Холмс, без сумніву, в змозі зробити такий висновок. І я глибоко переконаний, що Лестрейду подібна здогадка ніколи і в голову не прийде. Але при цьому не слід випускати з уваги того факту, що полісмен, попри брак второпности, знатиме про це напевно. Лестрейду могло вже бути відомо, що цей перехожий — іноземець, хоча б тому, що поліція, в якій він служить, зобов'язана стежити за іноземцями. Мені можуть заперечити, що поліція стежить за всіма без винятку. Оскільки я полісмен, мене тішить, що поліція знає так багато, адже кожен прагне працювати на совість. Однак, з іншого боку, я також громадянин своєї країни й іноді ставлю запитання — а чи не забагато знає поліція?

— Та невже ви можете відповідально стверджувати, — з недовірою вигукнув Андергіл, — що знаєте про кожного, хто трапиться вам на будь-якій вулиці, геть усе? Припустимо, що з отого будинку зараз вийде людина, — хіба ви й про неї все знаєте?

— Безумовно, якщо це буде хазяїн будинку, — відповів Бегшоу. — Цей будинок орендує літератор, румун за національністю, англійський підданий, зазвичай він живе в Парижі, але зараз тимчасово переселився сюди, щоб працювати над якоюсь п'єсою у віршах. Його ім'я і прізвище —

Озрик Орм, він належить до нової поетичної школи, і вірші його нелегкі для читання, — зрозуміло, настільки, наскільки особисто я можу про це судити.

— Але я мав на увазі всіх людей, яких ви зустрінете на вулиці, — заперечив йому співрозмовник. — Я думав про те, до чого все видається дивним, новим, безликим — ці високі глухі стіни, ці будинки, які розчинилися в садах, і їхні мешканці. Насправді ви не можете знати їх усіх.

— Я знаю деяких, — відповів Бегшоу. — Ось за цією огорожею, уздовж якої ми зараз йдемо, є сад, що належить серу Гемфрі Гвину, хоч зазвичай його називають просто суддя Гвин. Це той самий старий суддя, який підняв стільки галасу через шпигунство під час війни. Власник сусіднього будинку — багатий торговець сигарами. Родом він з Латинської Америки, смаглявий, одразу видно іспанську кров, однак прізвище в нього чисто англійське — Булер. А далі, наступний будинок... Почекайте хвилю, ви чули шум?

— Я дещо чув, — відповів Андергіл, — але, вибачте, й гадки не маю, що це могло бути.

— Я знаю, що це було, — сказав детектив. — Два постріли з крупнокаліберного револьвера, а потім — крик про допомогу. І долинули ці звуки з саду за будинком, який належить судді Гвину, з того раю, де завжди панують мир і законність. — Він гострим зором оглянув вулицю і додав. — А в огорожі одні-єдині ворота, і треба зробити гак в добрих пів милі, щоб до них дістатися. Ех, якщо б ця огорожа була трохи нижча або я трохи легший, та все одно спробую.

— Ось там є місце, де огорожа справді нижча, — вказав рукою Андергіл, — а поруч дерево, воно там дуже доречне.

Вони швидко побігли вздовж огорожі до місця, де вона була набагато нижча, немовби наполовину загрузла в землю. Дерево в саду, всіяне яскравим цвітом, викинуло поза огорожу гілки, що переливалися золотом у світлі самотнього вуличного ліхтаря. Бегшоу вхопився за криву гілляку і перекинув ногу через невисоку огорожу, за мить обидва друзі вже стояли в саду, по коліна загрузнувши в килимі з чіпких і сланких трав.

У цю нічну годину сад судді Гвіна виглядав доволі дивно. Він був великий і тягнувся вздовж незабудованої околиці міста, прилягаючи до високого темного будинку, що стояв скраю, у самому кінці вулиці. Будинок цей можна назвати темним у буквальному значенні слова, тому що віконниці були закриті наглухо і жоден промінь світла не проникав назовні крізь щілини, принаймні з боку палісадника. Зате в самому саду, який прилягав до будинку і, здавалося, ще більше мав би бути оповитий пільмою, подекуди мерехтіли, догоряючи, іскри, як після феєрверка, немовби велетенська вогняна ракета впала і розсипалася поміж дерев. Просуваючись уперед, друзі виявили, що насправді це світилися кольорові гірлянди, якими прикрасили дерева, подібно до дорогоцінних плодів Аладина, та особливо яскраве світло струменіло з круглого озерця, чи ставка, у воді якого виблискували і переливалися бліді різнокольорові вогники, ніби й там горіли лампочки.

— Можливо, у нього урочистий прийом? — запитав Андергіл. — Схоже, що сад ілюмінований.

— Ні, — заперечив Бегшоу. — У нього така примха, і, гадаю, він вважає за краще насолоджуватися цим видовищем наодинці. Суддя дуже любить бавитися своєю маленькою електричною мережею, а щит з умикачами міститься у тій окремій прибудові, або флігелі, де він працює і зберігає свої папери. Булер, його близький приятель, стверджує: коли горять кольорові лампочки, це певна ознака того, що його краще не турбувати.

— Щось на зразок червоного сигналу, який застерігає про небезпеку, — уточнив Андергіл.

— Боже милий! Гадаю, це і є саме такий сигнал!

Ураз детектив зірвався з місця і побіг до ставка.

А ще через мить Андергіл і сам побачив те, що помітив його друг.

Мерехтливе світле кільце, схоже на німб, що іноді з'являється навколо місяця, а тут облямовувало круглий ставок, розривали дві чорні риски, або смуги. Як виявилось, то

чорніли дві довгі ноги людини, яка лежала ниць біля ставка, опустивши голову у воду.

— Скоріше! — схвильовано скрикнув детектив — Мені здається...

Його голос загубився вдалині, тому що він уже щодуху летів через широку галявинку, ледь помітну при слабкому електричному освітленні, і далі навпростець через увесь сад до ставка, біля якого лежав незнайомиць. Андергіл підтюпцем побіг за Бегшоу, та раптом оторопів через несподіванку. Детектив, який біг навпростець до чоловіка, розпростертого біля ставка, різко звернув убік і, ще додавши у швидкості, помчав до будинку. Андергіл ніяк не міг второпати, чому його друг так різко і несподівано змінив напрям.

Та вже за мить, як детектив пірнув у тінь будинку, звідти, з мороку, почувалася метушня, пересипана лайками. Врешті Бегшоу виринув з тіні, волочачи за собою миршавенького рудоволосого чоловічка, що шалено впирався. Спійманий, мабуть, хотів сховатися за будинком, але гострий слух детектива вловив шелест його кроків, ледве чутний, немов тріпотання пташки в кущах.

— Андергіл, зробіть ласку, — попросив детектив, — швидше біжіть до ставка і подивіться, що там і як. — А тоді він різко запитав рудоволосого. — Ну, а ви хто такий? Ім'я, прізвище?

— Майкл Флуд, — відповідав незнайомиць зухвалим тоном. Був він маленький, німичний, з непомірно довгим гачкуватим носом на вузькому і сухому, немов пергаментному, личку, блідість якого була особливо помітна на фоні вогняно-рудой шевелюри. — Запевняю вас, я тут ні до чого. Коли я прийшов, він уже лежав мертвий... і мені стало страшно. Я з газети, хотів узяти в нього інтерв'ю.

— Коли ви, газетярі, берете інтерв'ю у знаменитостей, — з притиском запитав Бегшоу, — хіба прийнято у вас перелазити задля цього через садову огорожу?

І він суворо вказав на низку слідів, що тягнулися від алеї до квітника.

Чоловічок на ім'я Флуд теж напустив на своє лице суворий вигляд.

— Газетному репортеру іноді таки доводиться перелазити через огорожі, щоб узяти інтерв'ю, — сказав він. — Я довго стукав у парадні двері, але так і не достукався. Мабуть, лакей відлучився кудись.

— А звідки вам відомо, що він відлучився! — запитав детектив, дивлячись на нього з підозрою.

— А звідти, — Флуд відповідав з явно удаваною холоднокрівністю, — що не тільки я лажу через садові огорожі. Мабуть, і ви зробили те ж саме. В усякому разі, лакей це також зробив, хвилиною раніше я бачив, як він зістрибнув з огорожі біля самої хвіртки, по той бік саду.

— Чому ж він не скористався хвірткою? — продовжував допит Бегшоу.

— Звідки мені знати? — огризнувся Флуд. — Ймовірно, вона була на замку... Розпитайте краще у нього, а не в мене, он він якраз повертається.

І справді, біля будинку появилася чиясь розмита тінь, ледь помітна в напівтемряві, підсвіченій слабким електричним світлом. За хвилю можна вже було розгледіти широкоплечого чоловіка в червоному жилеті, надягнутому на геть-чисто зношену ліврею. Він квапливо, однак спокійно й упевнено, наближався до бічних дверей будинку, поки окрик Бегшоу не змусив його зупинитися. Він неохоче підійшов, і тепер можна було розгледіти жовтошкірого чоловіка з азійськими рисами обличчя, якому дуже пасувало прилизане синяво-чорне волосся.

Бегшоу різко обернувся до людини, що назвала себе Флудом.

— Чи хтось в цій окрузі може засвідчити вашу особу?

— Таких трохи знайдеться і по всій країні, — незадоволено буркнув Флуд. — Я лиш нещодавно переїхав сюди з Ірландії. Єдиний, кого я знаю в тутешніх краях, це отець Бравн, священник церкви святого Домініка.

— Ви обоє, будьте такі ласкаві залишатися тут, — сказав Бегшоу. І, звертаючись до лакея, додав. — А вас я прошу

піти у будинок, зателефонувати в церкву святого Домініка і попросити отця Бравна приїхати сюди якнайскоріше. Та глядіть, без фокусів.

Поки енергійний детектив вживав заходів на випадок можливої втечі затриманих, його друг, як йому і було сказано, поспішив до ставка, де була розігралася трагедія. Це місце виглядало доволі дивно: справді, якщо б трагедія не була така жахлива, то виглядала б вона украй фантастично. Мертвий чоловік (вже при побіжному огляді було зрозуміло, що він справді мертвий) лежав, опустивши голову у воду, а штучне мерехтливе освітлення зіткнуло над його головою щось подібне до святотатського німба. Лице в покійника було виснажене і неприємне, голова майже лиса, лише з боків ще кучерявилися ріденькі сиві пасма із сталевим відливом. І хоч куля розтрощила скроню, Андергіл відразу впізнав ті риси, які бачив на численних портретах сера Гемфрі Гвина. Покійник був у фраку, його довгі, тонкі, як у павука, ноги чорніли, розкинувшись у різні боки на крутому березі, з якого він упав. Немов з фатальної, воістину диявольської примхи, кров повільно скрапувала в підсвічену гірляндами воду, і цівка зміїлася, прозора, яскраво-червона, як передзахідня хмарка.

Андергіл і сам не міг би сказати, скільки часу він простояв, розглядаючи зловісний труп, аж раптом підняв голову і побачив, що над ним, на краю обривистого берега, з'явилися четверо незнайомців. Він чекав на прихід Бегшоу та спійманого ірландця, також легко здогадався, хто той чоловік у червоному жилеті. Однак четвертий з них випромінював якусь дивну і смішну урочистість, що незбагненним чином поєднувала несумісне. Він був приземкуватий, кругловидий і носив капелюх, який нагадував чорний німб. Андергіл здогадався, що перед ним священник; однак при цьому він чомусь згадав стару, почорнілу від часу гравюру, на якій було зображено «Танок смерти».

Потім він почув, як Бегшоу звернувся до священника:

— Я дуже радий, що ви можете засвідчити особу цього чоловіка, та все ж прошу пам'ятати, що він ще залишається

під підозрою. Я, звісно, не виключаю, що він не винен, та хай що цей репортер казатиме, однак у сад він проник незвичним способом.

— Я і сам вважаю його невинним, — зненацька сказав священник безпристрасним тоном. — Але, зрозуміло, я також можу помилятися.

— А чому, власне, ви вважаєте його невинним?

— Та саме тому, що він добувся в сад у такий незвичний спосіб, — відповів служитель церкви. — Бачте, сам я зайшов сюди у спосіб цілком звичний. Та виглядає, що я єдиний потрапив сюди саме так, як це прийнято. В наші дні і найдостойніші серед людей перелазять у сад через огорожу.

— А що ви називаєте звичним способом? — звідувався детектив.

— Ну, як вам сказати, — відповідав отець Бравн з простою відвертістю. — Я увійшов через парадні двері. Зазвичай у будинки я входжу саме так.

— Ви мені вибачте, отче, — сказав Бегшоу, — але не так вже й важливо, як ви сюди увійшли, якщо, звісно, у вас немає бажання зізнатися у вбивстві.

— А як на мене, це дуже важливо, — м'яко заперечив священник. — Річ у тому, що, коли я входив через парадні двері, мені впало в око щось таке, чого інші, ймовірно, не могли бачити.

— І що ж це було?

— Повний погром, — так само м'яко відповів отець Бравн. — Велике дзеркало у кінці коридору розбите, пальма перевернена, підлога всіяна черепками глиняного горщика. І я одразу зрозумів, що сталося щось недобре.

— Слушна думка, — погодився Бегшоу, трохи помовчавши... — Те, що ви побачили, має прямий зв'язок із злочином.

— А якщо тут є зв'язок із злочином, — продовжував священник вкрадливо, — то цілком можна припустити, що певна особа жодним чином із цим злочином не пов'язана. І ця особа — містер Майкл Флуд, який проник у сад через стіну, а потім намагався вибратися у той же незвичний спосіб. Саме незвичність поведінки переконує мене в його невинності.

— Увійдімо в будинок, — сказав Бегшоу, дещо зати-
наючись.

Коли вони переступили поріг бічних дверей, пропустив-
ши лакея вперед, Бегшоу відстав на декілька кроків і тихо
сказав своєму другу:

— Цей лакей поводить ся трохи дивно. Він стверджує, що
його прізвище Грін, та я сумніваюся в його щирості: поза
сумнівом лише одне — він справді служив у Гвіна, й, очевид-
но, іншої постійної прислуги тут не було. Але, що найбільше
мене здивувало, він присягається, нібито його хазяїна взагалі
не було в саду — ні живого, ні мертвого. Лакей стверджує,
що старий суддя поїхав на званий обід в Юридичну колегію
і повинен був повернутися лише через декілька годин, че-
рез те, мовляв, він і дозволив собі ненадовго відлучитися
з будинку.

— А чи пояснив лакей, — запитав Андергіл, — що спону-
вало його відлучитися таким дивним чином?

— Ні, в усякому разі, зрозумілого пояснення з нього так
і не вдалося витягнути, — відповів детектив. — Направду,
я не розумію його. Він чогось смертельно боїться.

За бічними дверима починався довгий, що тягнувся че-
рез усю будівлю, передпокій, до якого з боку фасаду вели па-
радні двері, а над ними було старомодне напівкругле вікон-
це, що одним своїм виглядом наганяло тугу.

Сіруваті відблиски світанку вже мерехтіли серед темря-
ви, а передпокій слабо освітлювала одна-єдина лампа під
абажуром, також дуже старомодним, яка стояла на полиці
в дальньому кутку. При її тьмяному світлі Бегшоу побачив
той повний погром, про який говорив отець Бравн. Висока
пальма з довгим віялоподібним листям була перевернена,
від горщика з темно-червоної глини залишилися лишень че-
репки. Ці черепки всіяли килим упереміш із ледь виблис-
куючими скалками розбитого дзеркала, а порожня рама так
і залишилася висіти на стіні. Перпендикулярно до цієї стіни,
від бічних дверцят, через які вони увійшли, вглиб будинку
тягнувся широкий коридор. У дальньому його кінці стояв

телефон, завдяки якому лакей і викликав сюди священика; ще далі, через прочинені двері, виднілися тісно зімкнуті ряди товстезних книг у шкіряних палітурках, було зрозуміло, що ці двері ведуть до кабінету судді.

Бегшоу стояв і розглядав під ногами глиняні черепки вперемішку зі скалками дзеркального скла.

— Ви, безумовно, маєте рацію, — сказав він священикові. — Тут була справжня сутичка. Очевидно — сутичка між Гвином і його вбивцею.

— Мені здається, — скромно зауважив священик, — що насправді тут сталося дещо інше.

— Саме так, тут дещо трапилося, і зрозуміло, що саме, — підтвердив детектив. — Убивця ввійшов через парадні двері і застав Гвина в будинку. Ймовірно, сам Гвин його і впустив, зав'язалася смертельна боротьба, й, мабуть, було зроблено випадковий постріл, який ущент розніс дзеркало, хоча його могли розбити й ударом ноги або ще якимось. Гвину вдалося вирватися, він кинувся в сад, де переслідувач наздогнав його біля ставка і застрелив. Я вважаю, що картина злочину вже відновлена, але, зрозуміло, мені необхідно ретельно оглянути решту кімнат.

В інших кімнатах, однак, нічого цікавого не вдалося виявити, хіба що Бегшоу демонстративно вказав на заряджений автоматичний пістолет, який він відшукав у бібліотеці, коли нишпорив у шухлядах письмового столу.

— Схоже, що суддя побоювався замаху, — сказав детектив, — але дивує те, що він не взяв з собою зброї, коли вийшов до дверей.

Нарешті вони повернулися в передпокій і попрямували до парадних дверей, причому отець Бравн неухважно ковзав поглядом навколо себе. Два коридори, обклеєні однаково вицвілими шпалерами з непоказним сірим малюнком, немовби відтінювали пишноту запорошених і брудних дрібничок вікторіянських часів, а також позеленілої від часу старовинної бронзової лампи і потьмянілої позолоченої рами, яка залишилася від розбитого дзеркала.

— Є прикмета, що розбите дзеркало провіщає нещастя, — сказав священник. — Але тут весь будинок — немов передвістя біди. Химера якась, навіть самі меблі...

— Дивно, — перервав його Бегшоу. — Я гадав, що парадні двері на замку, а вони тільки на клямці.

Йому ніхто не відповів — усі вийшли надвір і опинилися в іншому саду, перед будинком. Цей сад був менший і простіший, тут росло багато барвистих квітів, а в одному кінці зеленіли вправно підстрижені кущі з круглою аркою, схожою на печеру, куди вели напівзавалені сходинки.

Отець Бравн підійшов до арки і заглянув усередину. Потім він раптом зник у всіх з очей, та через хвилину у себе над головами вони почули його голос, спокійний і рівний, немов він розмовляв з кимось на верхівці дерева.

Детектив попрямував услід і виявив, що приховані сходи-ни піднімалися до чогось, що нагадувало добряче знищений часом місток, який навис над темним і закинутим куточком саду. Місток огинав будинок, і звідти відкривався вид на кольорові вогники, що мерехтіли вгорі і внизу. Можливо, цей місток був плодом якоїсь дивної фантазії архітектора, який надумав побудувати над галявинкою щось подібне до аркади з галереєю зверху. Бегшоу подумав, що в цьому глухому куті дуже дивно застати людину в таку ранню пору, перед світанком, але не став марнувати часу на подальші роздуми. Він з цікавістю розглядав чоловіка, якого вони із священником тут застали.

Незнайомець стояв до них спиною, низький на зріст, у сірому костюмі, єдине, що привертало увагу в його зовнішності, — це густа шевелюра, яскраво-жовта, як голівка величезного розквітлого жовтця. Вона і справді виділялася, немов велетенський німб; коли він повільно і похмуро повернувся до них обличчям, ця схожість справила якесь приголомшливе і несподіване враження. Такий німб міг би осяювати лагідне, як в ангела, лице, але в цього чоловіка обличчя було злосливе і зморшкувате, з міцними щелепами й коротким носом, як у боксерів після перелому.

— Як я розумію, це містер Орм, знаменитий поет, — промовив незворушно отець Бравн, немовби представляв їх один одному у світській вітальні.

— Хто б він не був, — сказав Бегшоу, — я змушений його потурбувати, запропонувавши зійти вниз, де йому доведеться відповісти на декілька запитань.

Там, у кутку старого саду, рано-вранці, коли сірі сутінки ще вкривали густі кущі, які приховували вхід в напіврозвалену галерею, і пізніше, при різних обставинах і на різних стадіях офіційного слідства, яке набирало все більших обертів, обвинувачений рішуче заперечував усе, стверджуючи, що лише мав намір відвідати сера Гемфрі Гвина, однак це йому не вдалося, тому що на його дзвінки йому ніхто не відчинив дверей. Коли Орму сказали, що двері, властиво, не були замкнені, він лиш глузливо гмикнув. Коли йому натякнули, що година для відвідин була надзвичайно пізня, він зневажливо пирхнув. Та дещиця, яку вдалося з нього витягнути, звучала вкрай туманно: або тому, що він справді ледь умів говорити по-англійськи, або ж тому, що він вправно вдавав, ніби геть погано знає цю мову.

Переконання поета мали нігілістичний і руйнівний характер, таку ж спрямованість в його віршах бачили ті читачі, які здатні були їх зрозуміти. Можна було цілком вірогідно припустити, що справи, які він мав з суддею, так само, як і сварка між ним і покійним суддею, були пов'язані з анархічними ідеями. Усім було відомо, що Гвина переслідувала нав'язлива ідея, — йому віднедавна всюди марилися більшовицькі шпигуни, як раніше німецькі. Та все ж один збіг, помічений майже відразу ж після затримання його сусіда, укріпив Бегшоу в думці, що до справи слід поставитися відповідально. Вийшовши через ворота на вулицю, вони випадково зустріли ще одного сусіда вбитого судді, торговця сигарами Булера, якого неважко було впізнати за смаглявим сварливим обличчям і за незмінною орхідеєю в петельці. Він був відомим знавцем з вирощування цих квітів. Булер, на загальне здивування, привітався з поетом, теж своїм сусідом, наче нічого й не було, немовби очікував його тут зустріти.

— Привіт, а ось і я! — закричав торговець. — Як бачу, ваша розмова із старим Гвином неабияк затягнулася?

— Сер Гемфрі Гвин мертвий, — сказав Бегшоу. — Я проводжу слідство і вимушений просити вас дати свідчення.

Булер застиг на місці, як камінь, вражений, мабуть, страшною вісткою до глибини душі. Кінчик його розкуреної сигари рівномірно то спалахував, то тьмянів, а смагляве лице ховалося в тіні. Врешті-решт він, різко змінивши тон, почав говорити.

— Я можу тільки сказати, — вичавив він із себе, — що дві години тому, коли я проходив повз будинок, містер Орм входив ось у ці ворота; мабуть, він хотів побачитися з сером Гемфрі.

— Але він стверджує, що так і не побачився з суддею, — підмітив Бегшоу. — Навіть у будинок не заходив.

— Довгенько ж йому довелося простирчати під дверима, — сказав Булер.

— Так, — погодився отець Бравн, — і вам довгенько довелося простирчати на вулиці.

— Я пішов до себе, — сказав торговець сигарами. — Написав декілька листів, а потім знову вийшов, щоб їх відіслати.

— Свідчення вам доведеться дати дещо пізніше, — сказав Бегшоу. — Доброї ночі або, точніше, доброго ранку.

Процес Озрика Орма, якому висунули звинувачення у вбивстві Гемфрі Гвина, викликав газетний галас, який не вщухав упродовж багатьох тижнів. Усе впиралось в загадку: що ж відбувалося впродовж двох годин, з тієї хвилини, коли Булер бачив, як Орм входив у ворота, і до того, як отець Бравн застав його в саду, де він, мабуть, і провів ці дві години. Цього часу було достатньо, аби вчинити добрих пів дюжини вбивств, і обвинувачений цілком міг би вчинити їх просто знічев'я, бо не зумів більш-менш второпно пояснити, що ж він усе-таки там робив. Прокурор доводив, що він мав усі можливості вбити суддю, оскільки парадні двері були на клямці, а бічні, що вели у великий сад, і зовсім відчинені.

Суд з великою увагою вислухав Бегшоу, він відновив картину сутички в передпокої, після якої залишилися такі явні сліди, до того ж згодом поліція знайшла кулю, що потрапила в дзеркало. І, нарешті, зелена арка, де виявили підсудного, була дуже схожа на таємне укриття. Захист, в особі сера Метью Блейка, талановитого і досвідченого адвоката, вивернув цей аргумент буквально навиворіт: він запитав, для чого злочинцю самому лізти в пастку, звідки, як наперед відомо, немає виходу, хіба не розсудливіше було б просто вислизнути на вулицю. Сер Метью Блейк також дуже майстерно використав таємницю, яка так і не була відкрита, щодо мотивів убивства. Воістину справжній поєдинок щодо цього питання між сером Метью Блейком і сером Артуром Трейверсом, також талановитим юристом, що виступав з боку обвинувачення, закінчився на користь підсудного. Сер Артур міг лише висунути припущення про більшовицьку змову, але воно виявилось доволі хистким. Натомість, коли перейшли до розгляду загадкових дій, які Орм вчинив у ніч вбивства, обвинувач зумів виступити з набагато більшим ефектом.

Підсудного викликали для надання свідчень, однак Орм відмовчувався, коли його допитував захисник, так само він мовчав і у відповідь на запитання прокурора. Сер Артур Трейверс що тільки не робив, аби з цього непохитного мовчання отримати якомога більше вигод, але змусити Орма заговорити так і не зумів. Сер Артур був високий на зріст, худорлявий, з довгим блідим обличчям і виглядав прямою протилежністю до сера Метью Блейка, здоров'яка з блискучими пташиними очима. Але якщо сер Метью тримався упевнено і задиристо, як півень, то сера Артура швидше можна було порівняти з журавлем або лелекою: коли він подавався вперед, засипаючи поета запитаннями, його довгий ніс був напрочуд схожий на дзьоб.

— Отже, ви стверджуєте перед присяжними, — запитав він тоном, в якому читалася явна недовіра, — що навіть не заходили в будинок покійного судді?

— Ні! — коротко відповідав Орм.

— Проте, як я розумію, ви збиралися з ним побачитися. Мабуть, вам треба було побачитися з ним невідкладно. Адже недаремно ви прочекали дві довгі години біля парадних дверей?

— Так, — пролунала відповідь.

— І ви навіть не помітили, що двері не замкнено?

— Ні, — сказав Орм.

— Тоді що ж, поясніть, будьте ласкаві, ви робили аж дві години в чужому саду? — наполегливо допитувався обвинувач. — Ви ж щось там робили, дозвольте поцікавитися?

— Так.

— Можливо, це таємниця? — звідувався сер Артур із злорадством.

— Це таємниця для вас, — відповів поет.

За цю уявну таємницю і захопився сер Артур, відповідно побудувавши свою обвинувальну промову. Із сміливістю, яку багато хто з присутніх визнав просто зухвалою, він цю таємничість вчинку Орма, цей головний і найбільш переконливий аргумент захисника, використав з вигодою для себе. Прокурор подав цей вчинок як першу, ще нечітку ознаку певної великої, ретельно підготовленої змови, жертвою якої поліг полум'яний патріот, задушений, так би мовити, щупальцями велетенського спрута.

— Так! — вигукнув обвинувач тоном, що уривався від обурення. — Мій шанований і високовчений колега пояснює все цілком слушно! Ми не знаємо достеменно причини вбивства вірного сина нашої вітчизни. Рівно ж ми не дізнаємося причини вбивства наступного патріота. Можливо, мій високовчений колега сам поляже жертвою своїх заслуг перед державою і тієї ненависти, яку руйнівні сили пекла плекають щодо охоронців закону, тоді він буде убитий і теж ніколи не дізнається причини вбивства. Добру половину поважної публіки, присутньої тут, в цьому залі, заріжуть вночі, уві сні, і ми знову-таки не дізнаємося причини. Ми ніколи не дошукаємося істини і не заарештуємо бандитів, а країна наша перетвориться на пустелю, оскільки адвокатам дозволено припиняти судові розгляди, використовуючи аргумент,

що давно вже віджив свій вік, про нез'ясовану «причину», хоча всі інші факти по справі, всі кричущі недоладності, всі очевидні замовчування свідчать, що перед нами Каїн власною персоною.

— Я ще ніколи не бачив, щоб сер Артур так хвилювався, — розповідав згодом Бегшоу у вузькому колі друзів. — Дехто стверджує, що він уперше переступив геть усе, усі межі, і вважає, що прокуророві не пасує подібна мстивість. Але мушу визнати, у цьому жалюгідному дияволі з жовтою шевелюрою і справді було щось огидливе, і мимоволі це враження вплинуло на обвинувальну промову. Мені весь час на думці крутилося те, що Де Квінсі* написав про містера Вільямса, цього мерзотного душогуба, який замордував два сімейства. Пригадую, Де Квінсі писав, що цей Вільямс мав неприродно яскраво-жовте волосся, бо він фарбував його за якимсь хитрим рецептом, який привіз із Індії, де навіть коней уміють фарбувати хоч у зелений, хоч у синій колір. А потім запанувала моторошна, гробова мовчанка, як в доісторичній печері; не приховую, це справило на мене неймовірний вплив, і незабаром я відчув, що на лаві підсудних сидить справжнє чудовисько. Якщо таке відчуття з'явилося лише під впливом красномовства сера Артура, тоді вся відповідальність за те, що він вклав у свою промову стільки пристрасти, падала лише на нього.

— Не забувайте, адже він був другом покійного Гвина, — втрутився Андергіл, намагаючись пояснити запал прокурора. — Один мій знайомий бачив, як вони нещодавно пиячили вдвох після якогось званого обіду. Тож дозволю собі припустити, що саме в цьому причина його нестримної поведінки при розгляді справи. Однак я дуже сумніваюся в тому, чи має будь-хто право керуватися у подібних обставинах особистими почуттями.

— На це він не зважився б у жодному разі, — заперечив Бегшоу. — Готовий закластися, що сер Артур Трейверс ніко-

* Де Квінсі Томас (1785 – 1859) — англійський письменник, автор нарисів «Вбивство як одне з витончених мистецтв».

ли не став би керуватися тільки особистими почуттями, які б сильні вони не були. Він занадто цінує своє громадське становище. Адже сер Артур належить до тих людей, яким честолюбство не дозволяє задовольнитися досягнутим. Справді, я не знаю іншої людини, яка доклала б стільки зусиль, аби зберегти досягнуте. Ні, повірте, ви витягнули хибну мораль з його пристрасної проповіді. Якщо він наполегливо продовжував у тому ж дусі, це означає, що він абсолютно переконаний у своїй правоті і сподівається очолити якийсь політичний рух проти змови, про яку йшла мова. У нього неодмінно мали бути вагомі причини вимагати засудження Орма і не менш вагомі причини вважати, що вимога ця буде задоволена. Адже факти свідчать на його користь. І така впевненість у собі не обіцяє обвинуваченому нічого доброго.

Раптом детектив побачив серед присутніх тихого, непомітного чоловічка.

— Що ж, отче Бравне, — сказав він з посмішкою, — а яка ваша думка щодо того, як у нас ведуть судовий процес?

— Що ж, — відповів йому в тон отець Бравн, — мабуть, мене понад усе вражає дуже цікава обставина: виявляється, перука може перетворити людину до невпізнання. Ось ви дивувалися, що обвинувач метав громи і блискавки. А мені доводилося бачити, як він на хвилю знімав свою перуку, і, справді, переді мною являлась зовсім інша людина. Почнемо з того, що він зовсім лисий.

— Гадаю, це жодним чином не могло перешкодити йому метати громи і блискавки, — заперечив Бегшоу. — Навряд чи можливо побудувати захист на тому факті, що обвинувач лисий, правда ж?

— Правда, але лише почасти, — добродушно відповів отець Бравн. — Якщо відверто, я роздумував про те, як люди одного кола, по суті, мало знають про людей, що належать до зовсім іншого кола. Припустимо, я опинився б серед людей, що й гадки не мають про Англію. Припустимо, я розповів би їм, що у мене на батьківщині живе людина, яка навіть під страхом смерті не поставить жодного запитання, доки не одягне на голову споруду з кінського волосся з дрібними

кісками на потилиці і сивими кучериками по боках, як у літньої матрони вікторіянських часів. Вони визнали б це безглуздою примхою. Адже прокурор зовсім не схильний до примх, він усього лиш дотримується світських умовностей. Але ті люди визнали б це примхою, оскільки сном і духом не відають про англійських юристів і взагалі їм навіть не відомо, що таке юрист. Ну а юрист, своєю чергою, не знає, що таке поет. Він не розуміє, що примха одного поета для інших поетів зовсім не виглядає примхою. Йому здається безглуздом, що Орм гуляв дивовижно красивим садом дві години, вбиваючи час повним неробством. Святий Боже! Адже поет прийме як належне, коли дізнається, що хтось бродив по цьому саду цілих десять годин підряд, творячи вірш. Навіть захисник Орма геть нічого тут не второпав. Йому навіть в голову не прийшло поставити обвинуваченому запитання, яке саме напрошується.

— Що ж це за запитання? — зацікавився Бегшоу.

— Заради Бога, зрозуміло, треба було запитати, який вірш він написав у ту ніч, — відповів отець Бравн, починаючи втрачати терпець, — який саме рядок йому не вдавався, якого епітета він шукав, якої досконалости прагнув досягти. Були б у суді люди з відповідною освітою, здатні зрозуміти, що таке література, вони б без найменших зусиль втямили, що Орм займався там справжньою роботою. Фабриканта ви неодмінно запитали б, як йдуть у нього справи на фабриці. Але нікого не цікавлять обставини, за яких створюють вірші. Адже складати вірші — все одно що вдаватися до неробства.

— Ваші аргументи пречудові, — погодився детектив, — тоді навіщо ж він ховався? Навіщо заліз по гвинтовій драбинці вгору і стирчав там — адже драбинка ця нікуди не вела!

— Змилосярдьтеся наді мною, та саме тому, що вона нікуди не вела, це ж ясно як Божий день! — вигукнув отець Бравн, починаючи хвилюватися. — Адже кожен, хто хоч мигцем бачив галерею над садом, що підносилась у нічну пільму, легко може зрозуміти, що творчу душу, як малу дитину, нестримно вабить туди.

Він замовк і стояв, кліпаючи, серед повного мовчання, а потім вибачливим тоном сказав:

— Пробачте великодушно, хоча мені здається дивним, що жоден з тих, що були присутніми, не взяв до уваги таких простих обставин. Та була ще одна важлива обставина. Хіба ви не знаєте, що поет, як і художник, знаходить один-єдиний ракурс. Усяке дерево, або, скажімо, корова, що пасеться, або хмарка, що пропливає над головою, до певної міри наповнені глибоким сенсом, так само букви складають слово, якщо їх поставити у визначеному порядку. Ну ось, лише з тієї високої галереї можна було побачити сад в потрібному ракурсі. Вид, який відкривався звідти, такий же неймовірний, як і четвертий вимір. Це було щось на кшталт чаклунської перспективи, на кшталт погляду на небо зверху вниз, коли зірки немов ростуть на деревах, а ставок, що світиться, подібний до місяця, що впав на землю, як у чарівній казці, що розповідають дітям на сон. Орм міг би споглядати усе це до безконечности. Скажіть йому, що цей шлях нікуди не веде, поет відповів би, що він уже привів його на край світу. Та невже ви вважаєте, що він міг би сказати таке, коли давав свідчення? І навіть якби у нього язик повернувся це вимовити, що б тоді ви самі відповіли б йому? Ось ви міркуєте про те, що людину повинні судити рівні йому. Тоді чому ж серед присяжних не було поетів?

— Ви говорите так, ніби самі поет, — сказав Бегшоу.

— Дякувати Господеві, це не так, — відповідав отець Бравн. — Дякувати всемилостивому Господеві, священник милосердніший від поета. Борони вас Боже дізнатися, яке спопеляюче, яке жорстоке презирство відчуває цей поет щодо всіх вас, — краще вже кинутися в Ніягарський водоспад...

— Можливо, ви глибше від мене знаєте творчу натуру, — сказав Бегшоу після тривалого мовчання. — Але врешті-решт моя відповідь доволі проста. Ви здатні лише стверджувати, що він міг би зробити те, що зробив, і при цьому не скоїти злочину. Але ж так само можна вважати істиною, що він, усе ж таки, злочин скоїв. І дозвольте запитати, хто, окрім нього, міг зробити це?

— А ви не підозрюєте лакея на прізвище Грін? — задумливо запитав отець Бравн. — Адже його свідчення доволі плутані.

— Он воно що, — перебив його Бегшоу. — На вашу думку, злочин скоїв Грін.

— Я глибоко переконаний у зворотному, — заперечив священник. — Я тільки хочу з'ясувати вашу думку щодо цієї дивної події. Адже відлучався він з дріб'язкової причини, захотів випити, або пішов на побачення, або щось подібне. Та вийшов він через хвіртку, а назад переліз через садову загорожу. Іншими словами, це означає, що двері він залишив відчинені, а коли повернувся, вони були вже зачинені. Чому? Та тому що Якийсь Незнайомець уже вийшов через них.

— Убивця, — невпевнено пробурмотів детектив. — Ви знаєте, хто він?

— Я знаю, як він виглядає, — відповів незворушно отець Бравн. — Тільки це одне і знаю напевно. Він, так би мовити, у мене на очах входить в парадні двері при світлі лампи, що тьмяно горить в передпокої, я бачу його, бачу, як він одягнений, бачу навіть риси його обличчя!

— Як вас розуміти?

— Він дуже схожий на сера Гемфрі Гвіна, — продовжував священник.

— Що за чортівня? — вигукнув Бегшоу. — Адже я бачив, як Гвін лежав мертвий, опустивши голову в ставок.

— Саме так, саме так і було, — відповів отець Бравн.

Дещо помовчавши, він неквапливо продовжив:

— Повернімося до вашої гіпотези, чудової в усіх відношеннях, хоча я особисто не цілком з вами згоден. Ви вважаєте, що убивця увійшов через парадні двері, застав суддю в передпокої, ув'язався з ним у боротьбу і розбив уцент дзеркало, після чого суддя вибіг у сад, де його і застрелили.

Мені усе ж таки все це видається дуже сумнівним. Припустимо, суддя і справді задкував через увесь передпокій, а далі через коридор, але все одно в нього була можливість обрати один з двох шляхів до відступу: він міг попрямувати або в сад, або ж у внутрішні кімнати. Найімовірніше, він

обрав би шлях, який веде всередину будинку, хіба не так? Адже там, у кабінеті, лежав заряджений пістолет, там же у нього був і телефонний апарат. Зрештою і лакей його був там, або принаймні він мав підстави так думати. Мало того, тоді він навіть виявився б ближче до своїх сусідів. То чому він відчинив двері, які ведуть у сад, марнуючи дорогоцінні секунди, і вибіг на загімінок, де годі було чекати допомоги?

— Але ж нам достеменно відомо, що він вийшов з будинку в сад, — нерішуче заперечував його співрозмовник. — Це відомо нам достеменно, адже там його і знайшли.

— Ні, він не виходив з будинку з тієї простої причини, що його в будинку не було, — не погоджувався отець Бравн. — Я маю на увазі в ніч убивства. Він був тоді у флігелі. Це вже я, немов астролог, відразу прочитав у темряві за зірками, так-так, за тими червоними і золотими зірочками, які мерехтіли в саду. Адже щит, де вмикалися гірлянди, є у флігелі: лампочки не світилися б узагалі, якщо б сера Гемфрі не було у флігелі. Потім він намагався сховатися у будинку, викликати по телефону поліцію, але вбивця застрелив його на півдорозі на крутому березі ставка.

— Тоді звідки взявся розбитий квітковий горщик, і перевернена пальма, і скалки дзеркала? — закричав Бегшоу. — Та ви самі все це виявили! Це ж ви сказали, що в передпокої була жорстока сутичка.

Священик збентежено моргнув.

— Та невже? — ледь чутно промовив він. — Дивно, не може бути, щоб я таке сказав. В усякому разі, у мене і в думках цього не було. Та якщо мене не зраджує пам'ять, я лише сказав, що в передпокої щось сталося. І там справді щось сталося, але це була не сутичка.

— У такому разі, чому ж дзеркало розбите? — різко запитав Бегшоу.

— Тому що в нього потрапила куля, — переконливо відповів отець Бравн. — Цю кулю випустив злочинець. А пальму, ймовірно, перевернули друзки дзеркала, коли розліталися.

— Ну і куди ще міг він цілити, окрім як у Гвина? — запитав детектив.

— Ви не повірите, але це вже належить до царини метафізики, — промовив церковнослужитель нудьгуючим голосом. — Зрозуміло, у певному сенсі він цілився у Гвина. Та насправді Гвина там не було, отож вистрілити в нього вбивця ніяк не міг. Він був у передпокої сам один...

Священик замовк на мить, потім незворушно продовжив:

— Ось у мене перед очима дзеркало, те саме, що тоді висіло в кутку, ще цілісіньке, а над ним довголиста пальма. Навколо напівтемрява, в дзеркалі відбиваються сірі одноманітні стіни, і цілком може здатися, що там коридор. І ще може здатися, ніби людина, чиє відображення у дзеркалі, виходить із внутрішніх кімнат. Цілком може також здатися, ніби це хазяїн будинку — якщо тільки відображення мало з ним хоч би найменшу схожість.

— Хвилинку! — закричав Бегшоу. — Я, здається, починаю...

— Ви самі вже починаєте все розуміти, — промовив отець Бравн. — Ви починаєте розуміти, чому всі підозрювані в цьому вбивстві невинні. Жоден з них за жодних обставин не міг прийняти своє відображення за Гвина. Орм відразу впізнав би свою кучму жовтого волосся, яку ніяк не сплутаєш з лисиною. Флуд побачив би руду шевелюру, а Грін — червоний жилет.

До того ж усі троє низького зросту й одягнені скромно, а тому жоден з них не признав би своїм відображення у дзеркалі високої, худорлявої, літньої людини у фрак. Тут треба шукати когось іншого, такого ж високого і худорлявого. Тому я і сказав, що знаю зовнішність вбивці.

— І що ви хочете цим довести? — запитав Бегшоу, пильно дивлячись на нього.

Священик переривчасто і хрипло засміявся, що геть не пасувало до його звичайно м'якого голосу.

— Я хочу довести, що ваше припущення смішне і просто немислиме, — відповів він.

— Як вас розуміти?

— Я маю намір побудувати захист обвинувачених, — сказав отець Бравн, — на тому факті, що прокурор лисий.

— Господи Боже! — тихо промовив детектив і підвівся, роззираючись по боках.

А отець Бравн продовжив незворушним тоном:

— Ви простежили дії багатьох людей, причетних до цієї справи, ви, полісмени, дуже цікавилися вчинками поета, лакея і журналіста з Ірландії. Але ви зовсім забули про вчинки самого вбитого. Між тим, його лакей був щиро здивований, коли дізнався, що хазяїн повернувся так несподівано. Адже суддя поїхав на званий обід, який не міг швидко закінчитися, оскільки там зібралася вся еліта юриспруденції, — і раптом Гвин поїхав звідти додому. Він не захворів, тому що не просив викликати лікаря, майже з упевненістю можна сказати, що він посварився з кимось із видатних юристів. Серед цих юристів нам і слід було б насамперед шукати його недруга. Отже, суддя повернувся додому і пішов у свій флігель, де зберігав усі особисті папери, що торкалися державної зради. Але видатний юрист, який знав, що в цих паперах містяться якісь докази проти нього, додумався піти за суддею, який мав намір його викрити. Він теж був у фракку, тільки в кишені цього фракка лежав револьвер. Ось і вся історія: ніхто навіть не дійшов би до правди, якби не дзеркало.

Якусь мить він задумливо вдивлявся в далечінь, а потім зробив висновок:

— Дивна ця штука — дзеркало: рама, як у звичайної картини, а тим часом у ній можна побачити сотні різних картин, причому дуже живих і які миттєво зникають навіки. Так, було щось дивне в дзеркалі, що висіло у кінці цього коридору з сірими стінами, під зеленою пальмою. Можна сказати, це було чарівне дзеркало, адже в нього особлива доля, тому що відображення, які в ньому з'являлися, пережили його і витали в повітрі серед сутінків, що наповнювали будинок, немов примари, або ж залишилися, немов певна абстрактна схема, немов основа доказу. Принаймні ми могли, немовби за допомогою заклинання, викликати з небуття те, що побачив сер Артур Трейверс. До речі, в словах, які ви сказали про нього, була частка істини.

— Радий це чути, — відгукнувся Бегшоу дещо похмуро, але добродушно. — Які ж це слова?

— Ви сказали, — пояснив священик, — що у сера Артура, ймовірно, є вагомі причини постаратися відправити Орма на шибеницю.

Через тиждень священик знову зустрівся з детективом і дізнався, що відповідні служби вже почали нове дізнання, але воно було перерване сенсаційною подією.

— Сер Артур Трейверс... — почав отець Бравн.

— Сер Артур Трейверс мертвий, — коротко сказав Бегшоу.

— Он як! — вимовив священик схвильовано. — Отже, він...

— Так, — підтвердив Бегшоу, — він знову вистрілив в ту саму людину, тільки вже не відображену в дзеркалі.

ЛЮДИНА З ДВОМА БОРОДАМИ

Цю історію отець Бравн розповів професорові Крейку, відомому криміналістові, після обіду в клубі, на якому їх представили один одному як людей з однаково нешкідливим хобі, що має пряме відношення до вбивств і грабежів. Оскільки отець Бравн значно применшив свою роль у викладених нижче подіях, ми подаємо їх більш неупереджено. Розмова розпочалася з жартівливої дуелі, в якій міркування ученого, з одного боку, були строго науковими, а висловлювання священика, з іншого, — доволі скептичними.

— Любий пане, — гнівався професор, — хіба ви не вважаєте криміналістику наукою?

— Я просто не впевнений... — відповів отець Бравн. — А ви вважаєте наукою агіографію?

— Що це таке? — різко запитав професор.

— Її зазвичай плутають з географією, — посміхаючись, промовив священик. — Але це — наука про праведників, про святих. Хіба не дивно, темні віки намагалися створити науку про хороших людей, а наш, гуманний і освічений, цікавиться тільки людьми поганими. Гадаю, досвід показав, що вбивцями ставали дуже різні люди.

— А ми вважаємо, що вбивць можна доволі легко класифікувати, — зауважив Крейк. — Список довгий і нудний, але, як на мене, вичерпний. По-перше, всі вбивства можна розділити на два типи: свідомі і несвідомі. Спочатку ми розглянемо останні, оскільки вони значно рідше зустрічаються. Є таке поняття, як манія вбивства, тяга до кровопролиття.

Є також несвідома антипатія, однак до вбивства вона призводить у край рідко.

Тепер перейдемо до вбивства з реальними мотивами, та зазначимо, що деякі з них не до кінця усвідомлені, а інші — романтичні і з присмаком фантазії. Чиста помста — це помста безнадійна. Закоханий убиває суперника, якому він поступився; бунтівник убиває тирана, коли той переміг і поневолив його.

Проте до подібних учинків може спонукати і свідоме прагнення, тоді такі вбивства ми повинні віднести до іншого типу — свідомі злочини. Вони, своєю чергою, діляться на два види. Людина убиває, щоб украсти або успадкувати те, що є власністю іншого, або запобігти якомусь вчинку. Сюди ж віднесемо вбивство шантажиста або політичного супротивника, а також усунення з шляху якоїсь пасивної перешкоди — дружини або чоловіка, які нам заважають. На мою думку, це доволі ретельно розроблена класифікація, вона охоплює всі випадки, якщо її правильно використати. Проте, гадаю, вона видалася вам дуже нудною. Сподіваюся, я не занадто втомив вас.

— Аніскілечки, — заперечив отець Бравн. — Пробачте мені, якщо я був неуважний; річ у тому, що я думав про людину, яку знав колись. Він був убивцею, але не можу знайти йому місце у вашому музеї. Він не був божевільним, йому не подобалося вбивати. Він не мав ненависти до чоловіка, якого вбив, мало того, ледве знав його, тож не було причин для помсти. Убитий не мав нічого, чого міг би бажати вбивця. Він не заважав своєму вбивці і не міг завадити, навіть хоч якось вплинути на нього змоги не мав. Також тут не замішана жінка, і політика тут ні до чого. Чоловік убив свого ближнього, якого фактично не знав, й убив з дуже дивної причини. Можливо, це єдиний такий випадок у світі.

І отець Бравн невимушено розповів цю історію.

Нехай вона розпочнеться на доволі респектабельному тлі — за сніданком, у будинку достойної, хоч і багатой, сім'ї Бенкс, у той момент, коли буденне обговорення газети

перервали чутки про таємничу подію в їхній окрузі. Іноді подібних людей осуджують за те, що вони розпускають плітки про своїх ближніх; проте насправді про своїх ближніх вони нічого не знають.

Сільські мешканці розповідають про своїх сусідів правдиві і вигадані історії; та цікаві мешканці сучасного передмістя вірять усьому, про що пишуть в газетах: про аморальність папи Римського, про страждання князька тихоокеанських островів, і, схвильовані цими повідомленнями, найменшого уявлення не мають про те, що відбувається в сусідньому будинку. Проте в нашому випадку два різновиди пліток збіглися, і від цього аж дух захоплювало. Річ у тому, що про рідне передмістя згадали в їхній улюбленій газеті, і це немовби підтвердило, що вони таки існують. Можна було подумати, ніби до цього їх не бачили і не чули і лиш тепер вони стали справжніми, подібно, як багатостраждальний князьок.

Газета повідомляла, що відомий колись злочинець, якого знали як Майкл Сновида, він також мав безліч інших імен, які йому не належали, нещодавно відбув тривалий термін ув'язнення за численні крадіжки із зломом. Повідомлялося також, що він, очевидно, оселився в передмісті, про яке йде мова і яке ми задля зручності назовемо Чишем. У газеті були також перелічено його найвідоміші і найзухваліші подвиги і втечі. Слід сказати, що подібним газетам, адресованим таким читачам, характерна непохитна впевненість у тому, що їх читачі геть позбавлені пам'яті. Селянин віками пам'ятає Робін Гуда* або Роб Роя**; а клерк навряд чи згадає ім'я злочинця, про якого сперечався в трамваї чи метро два роки тому.

Проте грабіжник на прізвисько Сновида чимось таки нагадував Роб Роя і Робін Гуда з їхніми героїчними пригодами. Він був гідний того, щоб стати легендою, а не героєм

* Робін Гуд — герой середньовічних англійських народних балад, ватажок лісових розбійників. Він боровся за справедливість, грабуючи багатих і віддаючи награбоване біднякам.

** Роб Рой — романтичний герой однойменного роману Вальтера Скота.

звичайних газетних новин. Сновида був занадто вправним зламувачем, щоб стати вбивцею. Попри свою надзвичайну фізичну силу і ту легкість, з якою збивав, немов кеглі, полісменів, він ніколи нікого не вбивав, тільки оглушував людей, зв'язував їх і затирав їм рот — усе це наганяло страху і огортало таємницею його образ. Навіть здавалося, що він більше був би схожий на простого смертного, якби вбивав.

Містер Саймон Бенкс, голова сімейства, міцний чоловік з сивою борідкою і лицем, вкритим зморшками, був набагато начитаніший і старомодніший від інших. Його захоплювали життєписи і мемуари, він добре пам'ятав ті часи, коли лондонці ночами прислухалися до кроків Майкла, як тепер вони прислухаються до кроків Джека Прудкононого. Була тут і дружина містера Саймона, худа смаглява пані, одягнена з якоюсь уїдливою елегантністю. Її сім'я могла похвалитися значно більшим статком (і набагато меншою освіченістю), ніж сім'я чоловіка, а сама вона мала дороге смарагдове намисто, що зберігалося в її кімнаті нагорі, це давало їй право на провідну роль, коли мова йшла про злодіїв. Була тут і їхня дочка на ім'я Опал, теж худа і смаглява, як мати, а ще вона була духовидицею, принаймні вона сама так вважала, хоч рідня її в цьому не дуже підтримувала.

Потойбічним душам розсудливіше було не матеріалізуватися у великій сім'ї. Був тут і її брат Джон, високий на зріст молодий чоловік, який особливо бурхливо демонстрував повну байдужість до спілкування з духами. Якщо цього не враховувати, то його цікавили тільки автомобілі. Складалося враження, ніби він постійно продає одну машину і купує іншу, причому логіку його дій навряд чи зміг би пояснити навіть учений-економіст. Однак Джон завжди примудрявся купити набагато кращий автомобіль, продавши зіпсований або застарілий. Був тут і другий брат, Филип, юнак з темним хвилястим волоссям, він вирізнявся особливою увагою до свого туалету. Це, поза сумнівом, входило до переліку обов'язків біржового клерка, проте, як іноді натякав його хазяїн, обов'язки цим не обмежуються. І, нарешті, за столом сидів його друг Даніель Дивайн, теж темноволосий і вишу-

кано одягнений, але з борідкою, яку було підстрижено за останньою іноземною модою.

Саме Дивайн завів розмову про газетну статтю, тактовно удавшись до такого дієвого способу, аби запобігти сімейній сварці, яка назрівала через те, що юна духовидиця почала описувати бліді обличчя, що пропливали у неї за вікном вночі, а Джон цього разу бурхливіше, ніж зазвичай, відгукнувся на це одкровення потойбічного світу.

Згадка про нове і, можливо, не таке вже й безпечне сусідство доволі швидко привернуло увагу обох сперечальників.

— Який жах! — вигукнула місіс Бенкс. — Напевно, він лиш нещодавно приїхав. Хто б це міг бути?

— Я не пригадаю, щоб хтось приїхав нещодавно, — відізався її чоловік, — хіба що сер Леопольд Пулмен у Бичвуд-Хаусі.

— Мій любий, — відповідала дружина, — це ж просто нісенітниця! Сер Леопольд!.. — Вона помовчала і додала: — Ось якби хто-небудь сказав, що це його секретар — той, з бакенбардами... Я завжди говорила, відколи його узяли на місце, яке мав був отримати Филип...

— Нема на то ради, — млосо сказав Филип, єдиний раз вступивши в бесіду. — Зрештою і місце так собі.

— Єдиний, кого я знаю, — сказав Дивайн, — це чоловік на прізвище Карвер, який оселився на фермі у Сміта. Він провадить спокійне життя, але з ним цікаво спілкуватися. Здається, у Джона були з ним якісь справи.

— Карвер трохи петрає в автомобілях, — визнав одержимий цією пристрастю Джон. — Та розумітиметься на них ще краще, коли покатається в моєму новому авті.

Дивайн ледь посміхнувся — усі вже піддавалися цій загрози — і зауважив:

— Дуже дивно! Він добре розуміється на автоспорті, на подорожах, взагалі — на живих заняттях, а сам безвилазно сидить удома й порається з вуликами старого Сміта. Подейкують, що тільки бджоли його й цікавлять, тому й живе на пасіці. Як на мене, це занадто спокійне хобі для такої людини. Проте не сумніваюся, що твоє авто його трохи струсить.

Коли того вечора Дивайн повертався від Бенксів, його смагляве обличчя виражало зосереджені роздуми. Можливо, ці думки і заслуговують на нашу увагу, проте лише зауважимо, що під їх впливом він вирішив невідкладно відвідати містера Карвера, який мешкав у містера Сміта. Прошкуючи в тому напрямку, він зустрів Бернарда, довгов'язого секретаря з Бичвуд-Хауса, з великими бакенбардами, які місіс Бенкс сприймала як особисту образу. Молоді люди були ледь знайомі, то ж і бесіда вийшла короткою; проте для Дивайна, мабуть, вона дала поживу для подальших роздумів.

— Пробачте, що я про це запитую, — несподівано сказав він, — та чи правда, що леді Пулмен є власницею якихось знаменитих коштовностей? Як ви розумієте, я не злодій, та напередодні я чув, що один з них тут поблизу байдикує.

— Я застерігав її, щоб вона їх добре пильнувала, — відповів секретар. — Правду кажучи, я набрався сміливості і вже попередив леді Пулмен. Сподіваюся, вона поставиться серйозно до моїх слів.

У цей момент позаду пролунало страхітливе виття автомобільної сирени, і поряд з ними зупинилося авто, за кермом якого сидів сяючий Джон Бенкс. Коли він почув, куди прямує Дивайн, то підмітив, що й сам їде туди ж, і, судячи з його тону, він просто не міг відмовити собі в задоволенні кого-небудь підвезти. Поки вони їхали, Джон без угаву вихвалював своє авто, головним чином за те, що його можна пристосувати до будь-якої погоди.

— Закривається щільно, як коробка, — розповідав він, — а відкривається легко — ну, скажімо, як рот.

Проте Дивайну в цей момент не так вже й легко було відкрити рота, і так вони, під супровід невпинного монологу Джека, доїхали до ферми Сміта. Увійшовши через ворота, Дивайн відразу ж натрапив на того, кого шукав. Заклавши руки в кишені, по саду прогулювався довготелесий чоловік, з великим підборіддям, у великому м'якому солом'яному капелюсі. Тінь, що падала від його широких крис на верхню частину лиця, була трішки схожа на маску. На задньому пла-

ні виднівся ряд освітлених сонцем вуликів, уздовж яких проходжувався інший чоловік, дебелий, мабуть, містер Сміт, в товаристві ще одного — низенького, непримітного, в чорному одязі священика.

— Послухайте! — закричав невгамовний Джон, не давши Дивайну навіть шансу привітатися. — Я пригнав своє авто, щоб вас покатати. Ось побачите, воно швидше від блискавки!

Губи містера Карвера склалися в посмішку, яка, мабуть, була люб'язною, проте виглядала досить похмуро.

— На жаль, сьогодні увечері мені не до розваг, клопотів по самі вуха.

— «Як клопітлива бджола», — продекламував Дивайн. — Мабуть, ваші бджоли також дуже клопітливі, якщо вони не відпускають вас увесь вечір. А ось скажіть мені.

— Так? — промовив Карвер з якимсь холодним викликом.

— Кажуть, що сіно треба заготовляти, поки світить сонце, — продовжував Дивайн. — А може, ви збираєте мед, поки світить місяць?

У тіні широких крис капелюха щось блиснуло — мабуть, очі Карвера.

— Можливо, і тут не обходиться без місячного світла, — промовив він, — але пам'ятайте, мої бджоли не лише дають мед — вони ще й жалять.

— То поїде хтось на моєму авто? — нетерпляче запитав Джон, переминаючи з ноги на ногу. Хоч у Карвера не залишилося і тіні зловісної значущости, що забарвила відповіді Дивайну, він ввічливо, але рішуче відмовився.

— Вибачайте, я не зможу поїхати, — відповів він. — Маю написати багато листів. Можливо, ви будете такі ласкаві покатати кого-небудь з моїх друзів, якщо вже вам так потрібен компаньйон. Це містер Сміт і отець Бравн.

— Звичайно! — вигукнув Бенкс. — Нехай усі їдуть!

— Велике спасибі, — відповів отець Бравн. — На жаль, я не зможу: через декілька хвилин мені вже треба йти.

— Тоді візьміть Сміта, — сказав Карвер вже нетерпляче. — Дивіться, він просто прагне покататися.

Сміт щиро посміхався, та, мабуть, не жадав нічого. Це був активний маленький дідок у дуже відвертій перуці — одній з тих перук, які менш природні, ніж капелюх. Жовтий відтінок штучного волосся не пасував до його блілого обличчя.

— Пам'ятаю, — сказав Сміт з якоюсь добросердою впертістю, — востаннє цією дорогою я їхав років десять тому в одній із таких штучок. Повертався від сестри, з Холмгейта, і відтоді жодного разу не їздив тут на авто. Але ж і трясло тоді, скажу я вам!

— Десять років тому! — глузливо вигукнув Джон. — Дві тисячі років назад їздили на возах, запряжених волами. Ви думаєте, авта не змінилися за десять років? А дороги? У моїй автівці навіть не відчуваєш, як обертаються колеса. Здається, що летиш.

— Я упевнений, що містер Сміт дуже хоче політати, — сказав Карвер. — Це мрія його життя. Їдьте в Холмгейт, Сміте, відвідаєте сестру. Та ви просто зобов'язані з нею побачитися! Їдьте і залишайтеся там на ніч, якщо хочете, звісно.

— Ну, зазвичай я добираюся пішки, і тому залишаюся ночувати, — сказав старий Сміт. — Не варто через це клопотати молоду людину.

— А ви лиш уявіть собі, як зрадіє ваша сестра, коли побачить вас в автомобілі! — вигукнув Карвер. — І справді, треба поїхати. Не будьте таким егоїстом.

— Саме так, — з бадьорою доброзичливістю підхопив Бенкс. — Не будьте таким егоїстом. Авто не кусає. Ви ж не боїтеся його?

— Гаразд, — сказав Сміт, задумливо моргаючи. — Я не хочу бути егоїстом і думаю, що не боюся.

І вони від'їхали удвох під захопливі помаху і вигуки, завдяки яким маленька група здалася великою юрбою. Проте і Дивайн, і священник, що приєдналися до цієї церемонії лише з ввічливости, відчули, що саме виразний жест пасічника надав їй закінчений характер. І ця деталь показала, що він уміє собі підпорядкувати, що він сильна особистість.

Коли авто зникло з поля зору, Карвер обернувся до них і поривчасто, ніби вибачався, промовив:

— Ось і все! — Він вимовив це з тією утішною щирістю, яка виявляє зворотний бік гостинності.

Така привітність тотожна натяку на те, що треба й міру знати.

— Я вже маю йти, — сказав Дивайн. — Не заважатимемо клопітливій бджолі. На жаль, я дуже мало знаю про бджіл — іноді заледве відрізняю бджолу від оси.

— Ос я також розводив, — відповів на це таємничий Карвер.

Коли гості пройшли вулицею декілька ярдів, Дивайн, сам не знаючи чому, звернувся до свого супутника:

— Доволі дивна сцена, вам не здалося?

— Так, — відповів отець Бравн. — А ви що про це думаете?

Дивайн поглянув на низенького чоловіка в чорному, і в його великих сірих очах знову щось блиснуло.

— Мені здається, — сказав він, — що Карвер докладав усіх зусиль, аби залишитися в будинку сьогодні ввечері на самоті. А у вас не виникло підозри?

— Можливо, і виникла, — відповів священик, — однак я не впевнений, що вона збігається з вашою.

Коли того вечора в саду, що ріс навколо особняка, зовсім посутеніло, Опал Бенкс блукала темними порожніми кімнатами ще більш відчуженіша, ніж завжди. Якби хто-небудь придивився до неї уважніше, то помітив би, що вона стала блідіша, ніж зазвичай. Незважаючи на буржуазну розкіш будинку, в ньому відчувався смуток, отой невимовний смуток, який навіюють не старовинні речі, а старі. У будинку панувала застаріла мода, а не історичний стиль; у ньому було повно предметів з формами вчорашнього дня, відразу впадала в око їх старомодність. То тут, то там у сутінках виблискувало кольорове скло, кімнати через високі стелі здавалися вузькими, а в кінці вітальні, через яку проходила Опал Бенкс, виднілося кругле вікно, одне з тих, які характерні для будівель своєї пори. Дійшовши приблизно до середини кімнати, вона зупинилась і ледь похитнулась, немовби від удару по обличчю невидимої руки.

Через хвилину почувся стукіт у парадні двері. Дівчина знала, що її домашні на другому поверсі, але навряд чи змогла б пояснити, що спонукало її відчинити двері самій. На порозі стояв приземкуватий, дещо обшарпаний чоловік, в якому вона впізнала католицького священика Бравна. Вона не була з ним близько знайома, але він викликав у неї симпатію. Священик, щоправда, анітрохи не погоджувався з поглядами дівчини на духів, однак не відмахувався від неї і не висміював її, а серйозно з нею сперечався. Можна сказати, що він співчував її поглядам, але не погоджувався з ними. Всі ці думки промайнули у неї в голові, перш ніж вона, не привітавшись і не вислухавши гостя, сказала:

— Як добре, що ви прийшли! Я бачила привида.

— Не варто засмучуватися, — заспокоїв отець Бравн. — Це часто буває. Більшість привидів — і близько не привиди, а ті лічені, які, можливо, і справжні, зовсім нешкідливі. А ваш привид якийсь особливий?

— Ні, — сказала Опал, і їй враз полегшало. — Річ не стільки в ньому. Розумієте, атмосфера була дуже страшна, неначе все розкладається, гниє. Я побачила обличчя у вікні. Бліде, з витрішкуватими очима, геть-чисто як у Юди.

— Що тут скажеш, із такою зовнішністю також бувають люди, — задумливо промовив священик, — і вони іноді заглядають у вікна. Можна мені подивитися, де це сталося?

Проте, коли вона повернулася в кімнату, там уже зібралися решту членів сімейства, які, будучи менш схильні до спілкування з духами, запалили світло. У присутності місіс Бенкс отець Бравн згадав про загальноприйняті умовності і вибачився за пізній візит.

— Вибачте за безцеремонне вторгнення у ваш будинок, місіс Бенкс, — сказав він. — Мені дуже важко пояснити, яким чином те, що сталося, торкається вас. Я щойно був у Пулменів, і раптом мені зателефонували і попросили прийти сюди, щоб зустрітися з людиною, яка повинна повідомити вам новину, можливо, цікаву для вас. Я не прийшов би сюди, якби не був потрібен як свідок подій у Бичвуд-Хаусі. Фактично саме мені довелося бити на сполох.

— Що сталося? — запитала хазяйка.

— Бичвуд-Хаус пограбували, — серйозно сказав отець Бравн. — І що жахливо, зникли коштовності леді Пулмен, а її нещасного секретаря, містера Бернарда, знайдено в саду. Мабуть, його застрелив злодій, коли втікав.

— Це той чоловік! — вигукнула хазяйка. — Напевно, він... — однак зустрівши сумний погляд священика, вона замовкла, сама не розуміючи чому.

— Я повідомив поліцію, — продовжив отець Бравн, — та інші служби, яких ця справа стосується. Вони стверджують, що навіть при першому огляді вдалося виявити сліди й відбитки пальців та інші прикмети відомого злочинця.

У цей момент бесіду на хвилю перервала поява Джона Бенкса, що повернувся після невдалої поїздки.

— З вашого вигляду зрозуміло, що старий Сміт виявився поганеньким пасажиром.

— Так, злякався в останню мить, — з обуренням пояснив він. — Старий утік, поки я оглядав проколену шину. Я ніколи більше не зв'язуватимуся з цими сільськими простаками.

Однак його нарікань ніхто не слухав, бо увага всіх була прикута до отця Бравна і його новини.

— Зараз з'явиться людина, яка зніме з мене тягар відповідальності, — продовжував священик з тією ж поважною стриманістю. — Коли ви зустрінетеся з ним, мій обов'язок свідка буде виконано. Єдине, що можу сказати, — служниця у Бичвуд-Хаусі бачила обличчя в одному з вікон.

— Я також в одному з наших вікон бачила лице, — сказала Опал.

— Та ти постійно бачиш лиця, — обірвав її брат Джон.

— Нічого злого немає в тому, щоб бачити факти, навіть якщо це обличчя, — спокійно сказав отець Бравн. — Гадаю, що особа, яку ви бачили...

Тут почувся стукіт у парадні двері, і через хвилину на порозі з'явився чоловік, побачивши якого Дивайн підвівся із стільця.

Він був високий, підтягнутий, з видовженим блідим обличчям і важким підборіддям. Величезний лоб і живі бла-

китні очі Дивайн погано розгледів удень через тінь від солом'яного капелюха з широкими крисами.

— Прошу вас, не вставайте, — виразно і чемно промовив Карвер, але в розбурханому мозку Дивайна ця чемність набула зловісної подібності до ввічливості бандита, що наставив на вас револьвера.

— Сядьте, містер Дивайн, будь ласка, — сказав Карвер, — і, з дозволу місіс Бенкс, я зроблю так само. Мені слід пояснити свій прихід. Мабуть, ви підозрювали, що я — знаменитий крадій.

— Підозрював, — похмуро відповів Дивайн.

— Як ви слухно зауважили, — сказав Карвер, — відрізнити осу від бджоли не завжди легко...

Після паузи він продовжував:

— Якщо мова зайшла про мене, то я з тих корисніших комах, хоч і рівною мірою нестерпних. Я — детектив і сюди прийшов, щоб з'ясувати, чи не взявся за старе злочинець, що називає себе Майклом Сновидою. Він спеціалізувався на крадіжці коштовностей, і ось напередодні обікрали Бичвуд-Хаус, і, якщо вірити експертизі, це його робота. Річ не лише у відбитках пальців, але й у маскуванні — такому ж, яке він використовував, коли був заарештований останній раз, а також, мабуть, і в інших випадках. Ви, напевно, чули про цю просту, але вдалу вигадку: він наклеював руду бороду й одягав великі окуляри в роговій оправі.

Опал Бенкс з жаху смикнулася вперед.

— Це воно! — закричала вона. — Це те обличчя, яке я бачила! Великі окуляри, руда кудлата борода, як у Юди. Я гадала, що побачила привида.

— Такого ж привида бачила і служниця у Бичвуд-Хаусі, — сухо сказав Карвер.

Він поклав якісь папери й пакунки на стіл і став їх дбайливо розгортати.

— Як я сказав, — продовжував він, — мене прислали сюди для того, щоб довідатися про злочинні плани Майкла Сновиди. Ось чому я зацікавився бджолами й оселився у містера Сміта.

Запанувала мовчанка, яку перервав Дивайн:

— Ви напевду хочете сказати, що цей милий дідок...

— Ви ж, містере Дивайне, вважали, — посміхнувся Карвер, — що вулик — моя легенда. Чому б і Сміту не вибрати таку ж?

Дивайн похмуро кивнув, і детектив нахилився над своїми паперами.

— Я підозрював Сміта і хотів за відсутності господаря оглянути його речі. Тому й підтримав люб'язну пропозицію Бенкса.

Обшукавши будинок, я виявив деякі цікаві предмети, які дивно бачити в будинку старенького сільського мешканця, що цікавиться тільки бджолами. Ось один з них.

З розгорнутого пакету він витягнув волохатий предмет майже яскраво-червоного кольору

— Такі бутафорські бороди використовують в аматорських спектаклях. А поряд лежали важкі окуляри в роговій оправі.

Та це ще не все, я знайшов одну річ, яка має безпосереднє відношення до цього будинку і виправдовує моє сьогоднішнє вторгнення. Це записка. У ній вказані назви і передбачувана вартість коштовностей, власники яких живуть у вашій місцевості. Відразу ж після тіари леді Пулмен стоїть смарагдове намисто місіс Бенкс.

Місіс Бенкс, яка досі споглядала нашестя відвідувачів з гордовитим замішанням, на цих словах насторожилася. Її обличчя відразу постаріло років на десять і стало набагато розваждивішим. Та не встигла вона вимовити і слова, як Джон рвучко підвівся на повний зріст.

— Тіара вже пропала! — заревів він, як слон. — А намисто? Подивимося, що з намистом!

— Непогана думка, — сказав Карвер, коли той кинувся з кімнати. — Хоч ми, зрозуміло, на сторожі. Я не відразу розшифрував записку, і коли закінчував, подзвонив отець Бравн із Бичвуд-Хауса. Я попросив його негайно йти сюди і сказати, що й сам невдовзі прибуду...

На пів слові його перервав крик. Підводячись зі стільця, Опал вказувала на кругле вікно.

— Ось він, знову! — закричала вона.

На якусь мить усі побачили те, що зняло з міс Опал звинувачення у брехні й істерії, які часто зводилися на неї. Обличчя, що виринуло з синьої імли за вікном, було блідим або ж, можливо, зблідло через те, що притискалося до скла, а великі пильні очі, оточені кільцями, робило його подібним до риби, що заглядає з темно-синього моря в ілюмінатор корабля. Зябра і плавники цієї риби були мідно-червоними. Та за мить лице зникло.

Дивайн за одним махом опинився біля вікна, і тут пролунав нестямний крик, що, здавалося, похитнув цілий будинок. Він був до такої міри оглушливий, що слова злилися в суцільний гул; проте Дивайн, почувши його, зразу ж зрозумів, що сталося.

— Намисто зникло, — заволав, з'явившись у дверях, задиханий Джон Бенкс і негайно ж зник, смикнувшись, як пес, що йде по сліду.

— Злодій щойно був біля вікна! — крикнув детектив і кинувся в сад за несамовитим Джоном.

— Будь обережний! — голосила хазяйка. — У них пістолети!..

— У мене також, — прогримів голос безстрашного Джона з темних глибин саду.

Дивайн помітив, коли молодий чоловік пробігав повз нього, що той зухвало розмахує револьвером, і від щирого серця побажав, щоб цю зброю не довелася пускати в хід. Не встиг він про це подумати, як пролунали два постріли, немовби перший відповів другому, спричинивши скажені варіації гуркоту в тихому приміському саду.

— Джон помер? — запитала Опал тремтливим голосом.

Отець Бравн, який просунувся найдалше в темряву і стояв до них спиною, дивлячись униз, відповів їй:

— Ні, це хтось інший.

До нього підійшов Карвер, і певний час два чоловіки, високий і низенький, заступали все те, що освітлював мерехт-

ливим і тривожним світлом місяць. Коли вони відійшли вбік, усі побачили маленьку жилаву фігуру, яка лежала, немовби вигнувшись в останньому зусиллі. Фальшива червона борода стирчала вгору, глузливо вказуючи на небо, а місячне світло вигравало у великих бутафорських окулярах чоловіка, якого називали Сновидою.

— Який кінець, — бубнів детектив Карвер. — Після всіх своїх пригод бути застреленим у приміському саду, до того ж майже випадково, і ким? Біржовим маклером!..

Маклер, природно, поставився до своєї перемоги з більшою урочистістю, хоча і з деяким занепокоєнням.

— Що тут поробиш, — сказав він, усе ще важко дихаючи. — Мені дуже шкода. Та він у мене стріляв.

— Слідство все з'ясує, — похмуро сказав Карвер. — Однак, вважаю, вам нема про що турбуватися. У пістолеті, що випав у нього з рук, бракує одного патрона; отож, зрозуміло, що Сновида не міг вистрелити після вас.

Невдовзі всі знову зібралися в кімнаті, детектив складав свої папери, готуючись піти. Отець Бравн стояв навпроти і дивився на стіл, поглинутий похмурими роздумами. Потім він раптом заговорив:

— Містер Карвер, ви майстерно розплутали цю складну справу. Я, хочу признатися, здогадувався про ваші заняття, однак не сподівався, що ви так швидко все зв'яжете до купи — бджіл, бороду, окуляри, шифр, намисто, словом — усе.

— Завжди відчуваю задоволення, коли доводжу справу до кінця, — сказав Карвер.

— Так, — погодився отець Бравн, усе ще споглядаючи на стіл. — Я вражений. — І покірливо, майже перелякано, додав: — Справедливості ради мушу сказати, що я не вірю жодному вашому слову.

Дивайн, несподівано зацікавившись, подався вперед:

— Хіба ви не вірите, що Сновида крадій?

— Я знаю, однак цього пограбування він не вчиняв, — відповів отець Бравн. — Я знаю, що він приходив і сюди, і в той великий особняк не для того, щоб викрасти коштовності і померти. До речі, де коштовності?

— Там, де вони зазвичай бувають у таких випадках, — відповів Карвер. — Він їх або заховав, або передав спільникові. Це пограбування здійснила не одна людина. Зрозуміло, мої помічники обшуковують сад.

— Можливо, — припустила місіс Бенкс, — його спільник викрав намисто, коли він заглядав у вікно?

— А що йому треба було у вікні? — спокійно запитав отець Бравн. — Навіщо він заглядав туди?

— А ви як вважаєте? — бадьоро вигукнув Джон.

— Я вважаю, — сказав отець Бравн, — що він не мав у тому жодної потреби.

— Тоді навіщо Сновида це зробив? — запитав Карвер. — Який сенс у ваших бездоказових твердженнях? Усе це розігрувалося на наших очах.

— На моїх очах розігрувалося багато речей, у які я не вірив, — відповів священник. — Як і на ваших — в театрі, наприклад.

— Отче Бравне, — промовив Дивайн, в його голосі відчувалася повага, — не бажаєте нам розповісти, чому ви не вірите власним очам?

— Спробую, — м'яко відповів священник. — Ви знаєте, хто я такий і хто ми такі. Ми не дуже набридаємо вам. Ми намагаємося бути друзями усім нашим ближнім. Але не думайте, що ми нічого не робимо. Не думайте, що ми нічого не знаємо. Ми не втручаємося в чужі справи, але ми знаємо тих, хто нас оточує. Я дуже добре знав покійного — я був його духівником і другом. Коли сьогодні він від'їжджав від свого саду, я бачив його душу так ясно, як це може бути дано людині, і душа його була, мов скляний вулик, повний золотих бджіл. Сказати, що його переродження щире, — означає не сказати нічого. Це був один з тих великих грішників, чиє розкаяння приносить кращі плоди, ніж добродієність багатьох інших. Я сказав, що був його духівником, проте насправді це я ходив до нього за розрадою. Товариство такої хорошої людини приносило мені користь. І коли я побачив його мертвого в саду, мені причулося, як над ним звучать дивовижні слова, сказані дуже давно. І вони насправді могли б прозвучати, бо,

якщо коли-небудь людина й потрапляла прямо на небо, то це був він.

— На біса, — нетерпляче вигукнув Джон Бенкс. — Він врешті-решт усього лиш засуджений злодій.

— Так, — відповів отець Бравн, — і в цьому світі тільки засуджений розбійник почув: «Нині ж будеш зі Мною в раю»*.

Усі почувалися незручно серед тиші, що настала. Тоді Дивайн різко запитав:

— Як же все це пояснити?

Священик похитав головою.

— Поки що я не можу цього зробити, — відповів він просто. — Я зауважив декілька дивних речей, мені незрозумілих. У мене ще немає жодних доказів, однак знаю, що він невинен. І я цілком упевнений у своїй правоті.

Отець Бравн зітхнув і протягнув руку за великим чорним капелюхом. Він узяв його і зупинився, кинувши свіжий погляд на стіл і схиливши набік круглу голову. Можна було б подумати, що з його капелюха, як у фокусника, вискочила дивовижна тварина. Однак решта нічого нового на столі не побачили — ті ж документи детектива, позбавлена смаку бутафорська борода і окуляри.

— Боже мій! — пробурмотів отець Бравн. — Адже він лежить мертвий, з бородою і в окулярах!

Священик різко обернувся до Дивайна:

— Ось за що можна вхопитися! Чому в нього аж дві бороди?

І він квапливо та, як завжди, незграбно вийшов з кімнати. Дивайн, якого тепер цікавість просто з'їдала, пішов за ним у сад.

— Зараз ще не можу вам нічого сказати, — сказав отець Бравн. — Я не впевнений і не знаю, що робити. Приходьте до мене завтра, і, можливо, я вам усе розповім. Можливо, до того часу в моїй голові все складеться. Ви чули шум?

— Це запустився двигун авта, — відповів Дивайн.

— Авта Джона Бенкса, — сказав священик. — Напевно, він дуже швидко їздить?

* Євангеліє від Луки 23, 43.

— В усякому разі, він так думає, — відповів, посміхаючись, Дивайн.

— Сьогодні він їхатиме швидко і заїде далеко, — зауважив Бравн.

— Що ви хочете цим сказати? — запитав його співрозмовник.

— Я хочу сказати, що Бенкс не повернеться, — відповів священник. — З моїх слів йому стало ясно, що я щось знаю. Джон Бенкс поїхав, а разом з ним — смарагди й усі коштовності.

Наступного дня Дивайн застав отця Бравна, коли той сумно, але вмиротворено, прогулювався взад-уперед доріжкою поряд з вуликами.

— Я заговорюю бджіл, — сказав він, — Адже хтось повинен заговорювати бджіл, «співаючих архітекторів цих дахів золотих»*. Який рядок! — і різкіше додав: — Його засмутило б, якби бджоли залишилися без нагляду.

— Вважаю, його засмутило б, якби на людей не звертали жодної уваги, коли вони всім роєм гудуть від цікавості, — сказав на це молодий чоловік. — Ви мали рацію, Бенкс утік, прихопивши коштовності. Але я навіть найменшого уявлення не маю, як ви здогадалися і про що взагалі можна було здогадуватися.

Отець Бравн доброзичливо примружився на вулики і сказав:

— Трапляється, немовби спотикаєшся об щось, а в цій справі із самого початку був камінь спотикання. Мене збила з пантелику вістка, що у Бичвуд-Хаусі застрелили бідного Бернарда.

Адже навіть тоді, коли Майкл був професійним злочинцем, для нього було справою чести, я навіть сказав би марнославства, нікого не вбивати. Мені здалося неймовірним, щоб тепер, будучи майже святим, він учинив гріх, який зневажав уже тоді, коли був ще грішником. А над рештою я сушив собі голову і нічого не міг второпати, окрім одного —

* ...співаючих архітекторів цих дахів золотих. — Шекспір В. «Генріх V», акт I, сцена 2.

все це неправда. Потім, з певним запізненням, мене осяяло: я побачив бороду й окуляри і згадав, що злодій з'явився з іншою бородою і в інших окулярах. Звичайно, у нього могли бути запасні, проте щонайменше дивно, що він не використав ні старі окуляри, ні стару бороду, які були в хорошому стані. Правда, могло статися, що він вийшов з дому без них і йому довелося діставати нові, однак це малоімовірно. Ніщо і ніхто не змусив би його їхати з Бенксом, якби він насправді збирався вчинити пограбування, а цю бутафорію легко можна сховати в кишені. А як відомо, бороди на деревах не ростуть. Йому було б нелегко їх швидко роздобути. Словом, що більше я думав про це, тим гостріше відчував, що з цією новенькою бородою щось нечисто. І тоді до мене почала доходити та істина, відчуття якої я вже мав. У нього і в думках не було від'їжджати з Бенксом. Він і не думав влаштовувати цей маскарад. Хтось інший заздалегідь усе це приготував і потім надів на нього.

— Надів на нього! — повторив Дивайн. — Як це могло статися?

— Повернімося трішки назад, — сказав отець Бравн, — і погляньмо на речі через вікно, в якому дівчина побачила привида.

— Привида! — знову повторив Дивайн, ледь здригнувшись.

— Вона назвала його привидом, — спокійно сказав низенький чоловік, — і, можливо, не так вже й помилялася. Вона справді відчуває духовні речі. Її єдина помилка в тому, що вона пов'язує це із спиритизмом. Деякі тварини відчувають мерців. У кожному разі, і неї хвороблива чутливість, і вона не помилилася, відчувши, що особа у вікні огорнена ореолом смерти.

— Ви маєте на увазі... — почав Дивайн.

— Я маю на увазі, що у вікно заглядав мрець, — відповів отець Бравн. — Мрець бродив навколо будинків і заглядав не в одне вікно. Правда, аж мороз по шкірі? Проте це був привид навиворіт: не штукарство душі, звільненої від тіла, а штукарство тіла, звільненого від душі.

Він знову примружився, споглядаючи на вулики, і продовжував:

— Напевно, найпростіше і найшвидше можна поглянути на речі очима людини, яка все це й учинила. Ви її знаєте. Це — Джон Бенкс.

— Ось кого я запідозрив би насамкінець, — сказав Дивайн.

— А я запідозрив би його насамперед, — заперечив отець Бравн, — якщо б я взагалі мав право підозрювати людину. Друже мій, немає хороших або поганих соціальних типів і професій. Будь-яка людина може стати вбивцею, як бідний Джон, наприклад, і будь-яка людина, навіть така, як Джон, може стати святим, як бідний Майкл. Однак є один соціальний тип, представники якого іноді бувають безбожніші, ніж інші, — це доволі огидний тип ділків. У них немає соціального ідеалу, не кажучи вже про віру; у них немає ні традицій джентльмена, ні класової чести. Вихваляючись вигідними обладнаннями, він фактично хизувався тим, що обдурював людей. Його кепкування над жалюгідним спиритизмом сестри були огидні. Її містицизм, звісно, — повна нісенітниця, та він не виносив розмов про духів тільки тому, що це розмови про духовне. В кожному разі, він був театральним лиходієм, якого притягала участь в дуже оригінальній і похмурій постановці.

Використати труп, як жакливу ляльку або манекен, в якості реквізиту — це щось нове і незвичне. Бенкс вирішив убити Майкла в автомобілі, коли вони їхали, потім відвезти його додому, а там усе облаштувати таким чином, ніби його вбили в саду. А фантастичні завершальні штрихи виникли в його голові при думці про те, що у нього, в закритому авті, лежить мертве тіло відомого крадія, якого легко можна впізнати. Бенкс міг залишити відбитки його пальців і сліди, міг притулити знайоме обличчя до вікна і прибрати його. Згадайте, що Майкл показався і зник тоді, коли Бенкс вийшов з кімнати подивитися, чи на місці смарагдове намисто.

І під кінець йому залишилося тільки кинути труп на лужок і вистрілити по черзі з обох пістолетів. Ніхто й ніколи б не здогадався, якби не дві бороди.

— Для чого ж ваш друг Майкл зберігав стару бороду? — задумливо запитав Дивайн. — Це здається мені підозрілим.

— А мені — цілком природним, — відповів отець Бравн. — Уся його поведінка була немов перука, яку він носив. Стара маска нічого не приховувала. Йому вона вже не була потрібна, він її не боявся, тому Майкл вважав, що вчинив би фальшиво, знищивши фальшиву бороду. Це все одно що сховатися, а він не хотів ховатися. Він не ховався від Бога, не ховався він і від себе. Майкл увесь був як на долоні. Якби його знову посадили у в'язницю, він і там залишався б щасливий. Майкл не просто оббілів себе, він — очистився. У ньому крилася якась велика дивина, майже така, як гротескний танець смерті, через який його протягнули вже мертвим. Навіть тоді, коли він, посміхаючись, прогулювався серед вуликів, навіть тоді він був мертвий у найбільш променистому і сяючому значенні цього слова. Він був мертвий для суду цього світу.

Запала коротка павза, а потім Дивайн, знизавши плечима, сказав:

— І ми знову повертаємося до питання, що бджоли і оси дуже схожі. Хіба не так?

ПІСНЯ ЛЕТЮЧОЇ РИБИ

Усі думки містера Перегринна Смарт крутилися, як мухи, навколо одного улюбленого придбання і одного улюбленого жарту. Жарт був простецький: він запитував кожного, чи той, бува, не бачив його золотих рибок. Предмет цього жарту ще й дорого коштував, і містер Смарт потайки тішився ним, навіть більше, мабуть, ніж найбільшим скарбом. Завівши мову з кимось із сусідів, що мешкали в нових будинках, які вирости навколо старої сільської левади, він одразу підводив розмову до предмета свого захоплення.

Доктор Бердок — молодий обдарований біолог, з міцним підборіддям і зачесаним на німецький лад чорним волоссям. Містер Смарт, розмовляючи з ним, без зусиль перевів тему на предмет свого зацікавлення:

— Ось ви цікавитеся природознавством, а моїх золотих рибок не бачили?

Доктор, переконаний прибічник еволюції, уявляв природу як одне ціле, та все-таки, на перший погляд, зв'язок був слабенький, оскільки він був цілком заклопотаний питанням походження жирафи.

Отець Бравн був священником католицької церкви в сусідньому містечку; у бесіді з ним думка містера Смарт мала визначений ланцюжок логічних понять: католицтво — Рим — апостол Петро — рибалка — золоті рибки. З містером Імлаком Смітом, банківським керівником, — тендітним і блідим паном, чепуристим в одязі, хоч і скромним у поведженні, — він різким переходом повертав розмову до золотого

стандарту, від якого до золотих рибок залишався вже один крок. Віконт Івон де Лара (за титулом француз, а на обличчя радше росіянин, якщо не татарин) був досвідченим мандрівником, дослідником Сходу, тож ерудований і меткий містер Сمارт, виявляючи великий інтерес до Гангу та Індійського океану, невимушено переходив до питання тамтешніх вод, де водяться золоті рибки. У містера Гарі Хартопа, дуже багатого, і такою ж мірою сором'язливого й мовчазного чоловіка, який щойно приїхав з Лондону, він врешті-решт вибив визнання, що риболовля його не цікавить, після чого додав:

— До речі, що стосується риболовлі, а моїх рибок ви вже бачили?

Золоті рибки були примітні тим, що їх зробили із щирого золота. Цю ексцентричну, але дорогу річ виготовили колись, щоб задовольнити примху одного східного принца, а містер Смарт викупив її чи то на розпродажі, чи то в антикварній крамниці, в які регулярно навідувався, прагнучи облаштувати свій дім рідкісними дрібничками. На відстані десяти кроків здавалося, що ця чаша досить незвичайних розмірів, а в ній плавають незвичайних розмірів живі золоті рибки. Зблизька, проте, вона виявлялася величезною дутою кулею з прекрасного венеціанського скла; по цьому тонкому склу був наведений легкий веселковий флер, а за ним, серед різноколірних тіней, висіли неприродно великі риби із золота, з чималими рубінами замість очей.

Вартість усієї цієї споруди, поза сумнівом, була дуже високою, особливо якщо брати до уваги безумство, до якого схильні колекціонери. Навіть Френсіс Бойл, новий секретар містера Смарта, хоч і був ірландцем, який не відзначався особливою обачністю, і той з подивом слухав, як безтурботно його патрон розп'якує про свої коштовності перед ледь знайомими людьми, що опинилися тут через простий збіг обставин, — адже колекціонери зазвичай обережні і навіть потайні. Вивчаючи свої нові обов'язки, містер Бойл переконався, що й інші відчували подібне — від легкого здивування до рішучого несхвалення.

— Дивуюся, як йому ще досі не перерізали горлянку, — сказав камердинер містера Смарта з прихованою іронією, ніби насправді хотів сказати: «Засмучуюся» (зрозуміло, у переносному значенні).

— Дивно мені, як він не дбає про своє добро, — сказав головний клерк містера Смарта, який залишив справи в конторі, щоб допомогти новому секретареві. — Він навіть не потурбується засунути старі засуви на своїх старих дверях.

— А як на мене, це взагалі в жодні ворота не лізе, — сказала економка містера Смарта з тією категоричністю і з тією туманністю, які були характерні для її суджень. — Ну хай з отцем Бравном або ж доктором, але коли він розмовляє з іноземцями, це, я вважаю, — означає випробовувати долю. І річ не лише у віконтові; он той, із банку, теж занадто жовтий як для англійця.

— Ні, Хартоп таки англієць, — добродушно відповів Бойл, — такий щирий англієць, що і слова про себе не скаже.

— Значить, забагато про себе думає, — заявила економка. — Може, він і не чужинець, але ж і не дурень. Я вважаю, чужинцем видається — чужинцем і виявиться, — похмуро додала вона.

Її несхвалення, поза сумнівом, посилилося б, якби вона почула розмову у вітальні, що відбулася того ж дня, надвечір, — розмову, в якій йшлося про золотих рибок, а ненависний їй чужинець був чи не головною фігурою.

Він зрештою не так уже й багато говорив, та навіть його мовчання мало велику вагу. Хартоп сидів на купі подушок, і в сутінках, що згущувалися, його широке монгольське обличчя відбивало, подібно до місяця, неясне світло. Його азійські риси ставали ще помітніше в цій кімнаті, схожій на склад раритетів, де в хаосі примхливих ліній і вогняних фарб око розрізняло численні шаблі і кинджали, музичні інструменти, ілюміновані манускрипти. Хай там що, а Бойлу дедалі більше здавалося, що фігура на подушках, чорна в напівтемряві, нагадує величезне зображення Будди.

Бесіда торкалася досить загальних тем, оскільки в ній брало участь усе маленьке місцеве суспільство. Власне ка-

жучи, його члени вже звикли збиратися по черзі то в одного, то в другого, і на цей час вони створили щось на зразок клубу, який складався з мешканців чотирьох чи п'яти будинків навколо зеленої левади. Найстаровиннішим, найбільшим і наймальовничішим серед них був будинок Перегрини Смарт; він майже цілком займав одну з сторін квадрата, поруч вмістилася лиш невеличка вілла, де жив відставний полковник на прізвище Варни, подейкували — він інвалід, що ніколи і нікуди не виходив. Під прямим кутом до цих будинків стояли дві або три крамнички з усяким дріб'язком та готель «Блакитний дракон», в якому власне і зупинився містер Хартоп, що приїхав з Лондона. З протилежного боку стояли три будинки: один знімав віконт де Лара, другий — доктор Бердок, третій стояв порожній. Четверту сторону займав банк і будиночок керівника, що примикав до нього, а далі розмістилася ділянка, обсаджена огорожею, яка була призначена для забудови.

Таким чином, компанія підбралася дуже закрита, а самотність серед пустельної на багато миль місцевости об'єднувала присутніх ще тісніше. Проте того вечора їх магічне коло розімкнув сторонній — непевний суб'єкт з дрібними рисами обличчя і грізно настовбурченими вусами, одягнений так бідно, що був, напевно, мільйонером або герцогом. Якщо він сюди таки приїхав, то хіба що з метою укласти угоду із старим колекціонером. Утім, в готелі «Блакитний дракон» його знали як містера Хармера.

Йому теж розписали розкіш золотих рибок, не забувши покритикувати власника за недбальство, з яким він ставиться до їх зберігання.

— Так, усі тільки й повчають, що мені слід бути обачнішим і дбати про безпеку, — сказав містер Смарт, вигинаючи брови і кидаючи значущий погляд на клерка, який чекав з якимись паперами. Смарт був тілом кругловидий і літній чоловік, який чимось нагадував лисого папугу.

— Джеймсон і Харіс усе діймають мене, щоб я замикав двері на засув, як у старовинній фортеці, та ці наскрізь проржавілі засуви такі ж старовинні, що навряд чи для когось

будуть перепаною. Я більше покладаюся на фортуна і нашу поліцію.

— І найкращі замки не завжди захистять від пограбування, — сказав віконт. — Усе залежить від того, хто хоче увійти. Одного разу індус-відлюдник, який жив у печері голім, проник крізь потрійне кільце монгольських воїнів, викрав великий рубін з тюрбана самого правителя і повернувся, мов тінь, неушкоджений. Він хотів показати сильним цього світу, яку силу мають тонкі закони простору і часу.

— Якщо вивчати ці найтонші закони, — сухо зауважив доктор Бердок, — то завжди можна з'ясувати, як проробляють такі штуки. Західна наука немало вже прояснила в східній магії. Багато що роблять, безперечно, за допомогою гіпнозу і навіювання або ж звичайною спритністю рук.

— Рубін був не в царському шатрі, — прорік віконт не то задумливо, не то сонно. — Індус розшукав його серед сотні інших шатер.

— А хіба не можна це пояснити телепатією? — роздратовано запитав доктор.

Запитання прозвучало надто різко зокрема й тому, що після нього запанувала глибока тиша, немовби знаменитий мандрівник через брак вихованости задрімав. Утім, віконт де Лара вже за мить здригнувся і сказав з несподіваною по-смішкою:

— Прошу вибачення, я забув, що тут висловлюються словами. На Сході ми звикли розмовляти подумки і тому завжди розуміємо один одного правильно. Аж дивно, як ви тут обожнюєте слова і довіряєте їм. Ви зараз згадали про телепатію, могли і зовсім відмахнутися — мовляв, фокуси. А що від цього міняється? Якщо вам скажуть, що хтось піднявся на небо по манговому дереву, яка різниця, назвати це левітацією* або просто брехнею? Якби середньовічна відьма помахом чарівної палички перетворила мене на блакитного бабуїна, то ви побачили б у цьому всього лиш атавізм.

* Левітація — здатність людини піднятися в повітрі над землею і перебувати в такому стані певний час.

Доктор явно поривався відповісти, що від такого перетворення мало що змінилося б, але тут в розмову грубувато втрутився приїжджий, якого звали Хармер:

— Звичайно, індійські факіри майстри на всякі штуки, але слід взяти до уваги, що зазвичай все це відбувається в Індії. Там, мабуть, цьому сприяють свої люди або просто психологія натовпу. Навряд чи такі трюки вдалися б в англійському селі. Як на мене, рибки нашого друга тут у якнайповнішій безпеці.

— Розповім вам один випадок, — і далі не поворухнувшись, промовив віконт де Лара, — який стався не в Індії, а перед штабом англійських військ у найсучаснішому районі Каїра. У дворі штабу стояв вартовий і кидав погляди крізь ґрати залізних воріт на вулицю. Зовні до воріт підійшов обідранець, босий, в тубільному лахмітті, й запитав його чистою і вишуканою англійською мовою про один документ, що зберігався в штабі. Солдат, зрозуміло, відповів, що всередину йому зась, а тубілець посміхнувся і сказав: «А ось подивимося, що зовні, а що — всередині». Вартовий ще дивився на нього зневажливо крізь ґрати, як раптом побачив, що хоч і він, і ворота начебто залишилися на своїх місцях, та сам він виявився на вулиці і дивиться в двір, де, наче нічого й було, посміхається той самий обідранець, який також не зробив жодного кроку. Потім той обернувся до будівлі штабу. Тоді вартовий опам'ятався і крикнув солдатам у дворі, щоб вони схопили шпигуна. «Гаразд, ти все одно не вийдеш назовні», — мстиво сказав він. Обідранець відповів дзвінким голосом: «Подивимося, що всередині, а що — зовні». І солдат побачив, що від вулиці його знову відділяють ґрати воріт, а усміхнений тубілець, цілий і неушкоджений, опинився на вулиці, тримаючи в руці папірець.

Містер Імлак Сміт, управитель банку, який увесь час слухав, схиливши голову і розглядаючи килим, уперше заговорив:

— А що трапилося з документом? — запитав він.

— У вас бездоганний професійний інстинкт, — з іронічною люб'язністю зауважив оповідач. — Так, це був важли-

вий фінансовий документ. Наслідки мали міжнародний резонанс.

— Можна лиш сподіватися, що такі випадки трапляються рідко, — похмуро промовив молодий Хартоп.

— Мене цікавить тут не політична складова, — безтурботно продовжував віконт, — а філософська. Цей приклад свідчить, як навчена людина може обійти час і простір і, маніпулюючи, так би мовити, їх важелями, перевернути весь світ. Але вам, друзі мої, важко повірити в духовні сили, які можуть бути сильніші від матеріальних.

— Що ж, — жваво мовив старий Смарт, — я, звісно, не авторитет в ділянці духовних сил. А ось що скажете ви, отче Бравне?

— Мене вражає, — відповів той, — що всі ці надприродні дії, про які ми чули, здійснювали заради крадіжки. А чи крадуть духовними засобами, чи матеріальними — це, як на мене, все одно.

— Отець Бравн людина проста, — посміхнувся Сміт.

— Нехай так, прості люди мені близькі, — сказав отець Бравн. — Вони знають свою правоту, навіть якщо не можуть її довести.

— Усе це надто хитромудро, як на мене, — щиро признався Хартоп.

— Можливо, — з посмішкою сказав маленький священик, — вам більше підходить спілкування без слів, як пропонує віконт. Він зачепив би вас безсловесною колючкою, а ви відповіли б йому беззвучним вибухом обурення.

— Не варто забувати про музику, — сонно пробурмотів віконт, — часто вона дієвіша за слова.

— Мабуть, це мені було б зрозуміліше, — тихо сказав Бойл.

Молодий чоловік стежив за розмовою з пильною цікавістю, тому що її учасники трималися якимось особливо, навіть незвичайно. Флюгер бесіди ліниво гойднувся у бік музики; усі погляди впали на Імлака Сміта — він був непоганим музикантом-любителем. Тоді Бойл раптом згадав про службові обов'язки секретаря і вказав хазяїну на головного клерка, який терпляче чекав з паперами в руці.

— Ах, та не морочтеся з ними, Джеймсоне! — квапливо сказав Сمارт. — Це щодо мого рахунку, тільки й усього; я потім обговорю це з містером Смітом. Отож, містере Сміт, ви говорили щось про віолончель.

Холодне дихання мирських справ уже встигло розвіяти пахощі метафізичної дискусії, і гості один за одним стали прощатися. Залишився лиш Імлак Сміт, і коли решта відкланялися, вони з хазяїном усамітнилися у внутрішній кімнаті, де стояла посудина із золотими рибками, і причинили за собою двері.

Будинок був подовгастий і вузький, з критим балконом уздовж другого поверху, який майже увесь займали покої самого хазяїна: його спальня, гардеробна, а також темна кімнатка, куди іноді ховали на ніч найцінніші предмети, хоч зазвичай їх тримали на нижньому поверсі. Цей балкон, як і ненадійні двері внизу, постійно тривожив економку, головного клерка й усіх інших, хто нарікав на безпечність хазяїна. Проте старий лис був насправді обережніший, ніж здавалося. Він не особливо покладався на застарілі замки старого будинку, які, якщо вірити скаргам економки, заіржавіли від бездіяльності, та зате розробив тоншу стратегію. Своїх рибок він завжди заносив на ніч у маленьку кімнатку позаду спальні, а сам з пістолетом під подушкою спав перед самими її дверима.

Коли містер Сمارт повертався після бесіди тет-а-тет, Бойл з Джеймсоном побачили в його руках дорогоцінну посудину, яку він ніс так благоговійно, ніби це мощі святого.

Останні промені сонця ще не поспішали розлучатися із зеленою левадою, як у будинку вже засвітили лампу, і в цьому різнорідному світлі переливчаста скляна куля мерехтіла, як велетенський самоцвіт, а химерні контури вогняних рибок були схожі на потойбічні тіні, явлені віщунові в глибині магічного кристала, що надавали йому подібності до таємничого талісмана. Над плечем містера Смарта, немов сфінкс, виднілося маслинове обличчя містера Сміта.

— Сьогодні увечері, містере Бойл, я від'їжджаю до Лондона, — сказав Смарт дещо заклопотано. — Ми з містером

Смітом хочемо встигнути на шість сорок п'ять. Я хочу попросити вас, Джеймсоне, переночувати сьогодні у мене на горі. Якщо поставити рибок, як завжди, в задній кімнаті, їм ніщо не загрожуватиме. Та нічого, гадаю, і не станеться.

— Статися може що завгодно і де завгодно, — посміхнувся містер Сміт. — Ви ж лягаєте завжди з револьвером. Можливо, варто залишити його сьогодні вдома?

Перегрин Сمارт нічого не відповів, і вони з гостем вийшли з будинку.

Секретар і старший клерк розмістилися на ніч, як і було їм велено, у спальні хазяїна. Якщо бути точним, Джеймсон влаштувався у гардеробній, але двері в спальню залишив відчинені, й обидві кімнати стали немовби одною. У спальні було довге французьке вікно, що виходило на згаданий балкон, і ще одні двері — в темну кімнатку, куди на збереження помістили дорогоцінну кулю.

Упоперек цих дверей Бойл посунув своє ліжко, потім поклав під подушку револьвер, роздягся і ліг, відчуваючи, що вжив усі можливі запобіжні заходи на випадок неможливої або неймовірної події звичайного грабежу. Духовні ж грабежі з розповідей знаменитого мандрівника якщо і пригадувалися йому зараз, на порозі сну, то з тієї єдиної причини, що й самі склалися з субстанції, спорідненої снам. Незабаром, проте, і ці думки перейшли в дрімотні мрії, що переплелися з дрімотою без сновидінь. Старий клерк був, зрозуміло, метушливіший, але, пововтузившись і повторивши багато разів усі свої застереження і скарги, він теж поринув у сон.

Місяць засяяв над зеленою левадою, оточеною сірими брилами будинків, і знову потьмянів, ніким не помічений на безлюдній і безмовній землі. І ось, коли темне шатро неба прорізали перші відблиски світанку, сталося непередбачуване.

Бойл був молодший від свого товариша і, природно, спав здоровішим і міцнішим сном. Завжди бадьорий після пробудження, він прокидався, проте важко, немовби його приклали каменем; до того ж і сни чіплялися за його оживаючий розум, як щупальці восьминога. У цій сонній мішанині се-

ред іншого був зелений квадрат левади і чотири сірі дороги, які він бачив з балкона перед сном. Тільки тепер вони постійно змінювали форму, зміщувалися і запаморочливо оберталися під акомпанемент низького гуркоту, схожого на шум підземної річки, яким йому, мабуть, сприймалося крізь дрімоту хропіння старого Джеймсона у гардеробній. Але в мозку сплячого цей неясний шум і кружляння якось смутно зв'язувалися зі словами віконта де Лара про премудрість, що дозволяє маніпулювати важелями часу й простору і розвертати світ. Йому здавалося, ніби якийсь нез'ясовний пекельний механізм з вуркотанням переміщає земні ландшафти, так, що край світу може опинитися в сусідському саду, а сад перенестися за тридев'ять земель.

Спочатку до його свідомости дійшли слова пісні, під супровід тонкого металевого звуку, яку наспівував голос з іноземним акцентом, дивний і водночас дещо знайомий. Та молодий чоловік ще не був упевнений, чи це не він сам складає уві сні вірші:

На заклик скрипки чаклуна
Летючих риб косяк із золота
Крізь час і простір поспішає
Додому...

Бойл із зусиллям підвівся з ліжка і побачив, що його напарник уже на ногах. Джеймсон виглядав у довге вікно, що виходило на балкон, і гукав когось на вулиці.

— Хто тут! — суворо кричав він. — Що вам треба?

Потім сполоханий повернувся до Бойла:

— Хтось вештається біля самого будинку. Я так і знав, щось може статися. Піду вниз, все-таки замкну двері.

Він миттю кинувся вниз по сходах, і Бойл почув гуркіт замків. Молодий чоловік вийшов на балкон, приглядаючись до сірої стрічки дороги, яка веде до будинку, і йому здалося, що він ще не прокинувся. На темній дорозі, яка розрізала пустир, порослий скромним північним вересом, і виходила на площу звичайного англійського села, маячила фігура, немовби прибула просто з джунглів або зі східного базару — ні дати

ні взяти, живий герой віконтових історій або «Тисячі і однієї ночі». Примарні сірі сутінки, які удосвіта знебарвлюють усі предмети, повільно розступалися, немовби розсувалася каламутна серпанкова фіранка, і показався чоловік у химерних одягах. Широка і довга тканина яскраво-блакитного кольору обвивала його голову, немов тюрбан, і закривала підборіддя, так, що виходило щось подібне на башлик. Обличчя було схоже на маску — тканина, що обвивала голову, прилягала щільно, немов вуаль. Голова була схилена до якогось дивного музичного інструмента, чи то сталевого, чи то срібного, подібного на дивно зігнуту або переламану скрипку. Замість смичка невідомий тримав щось подібне на срібний гребінець, і звуки виходили вражаюче тонкі й різкі. Не встиг Бойл відкрити рота, як з-під башлика пролунав той самий голос із нав'язливим акцентом:

Як птиці райські у свій сад,
Золоті рибки прилетять
До мене..

— Яке ви маєте право!.. — обурено закричав Бойл, сам не дуже усвідомлюючи своїх слів.

— Я маю право на золотих риб, — відповів чоловік на дорозі, немов цар Соломон, а не босоногий бедуїн у синьому балахоні. — І вони відгукнуться на мій заклик. Слухайте!

Різко підвищивши голос на останньому слові, він доторкнувся до своєї дивної скрипки. Пролунав пронизливий звук, що ножем упився в мозок, а потім, немов у відповідь йому, почувся слабкий тремтливий стогін. Він виходив з темної кімнати, де зберігалася дорогоцінна чаша. Бойл кинувся туди, і в цей момент вібруюча луна перетворилася на довгий напружений дзвін, що нагадував електричний дзвінок, а потім — глухий тріск. Він окликнув обідранця всього декілька секунд тому, як старий клерк вже піднявся по сходах догори, трохи захекавшись, — вік давав про себе знати.

— Ну ось, двері я замкнув, — сказав він. — Хто його знає, що треба тут цьому солов'ю.

— Усе намарно, пташок він виманив, — відгукнувся Бойл з темної внутрішньої кімнати. — Клітка опустіла...

Джеймсон кинувся туди і застав молодого чоловіка над купою кольорового скла, що вкривало підлогу скалками розбитої веселки.

— Як це виманив... яких пташок? — запитав Джеймсон.

— Пташки випурхнули, — сказав Бойл. — Рибки відлетіли. Літаючі були рибки! Наш приятель-факір лиш свиснув — і вони зникли.

— Як він міг? — вибухнув клерк, немовби йшлося про межі пристойності.

— Та вже міг, — коротко відповів Бойл. — Ось і розбита куля. Щоб відкрити його ось так зразу, то важко, а щоб розбити, досить секунди. І риби зникли — а як, хіба лиш Богу відомо, хоч, як на мене, запитати слід було б у того молодця.

— Ми гаємо час, — нагадав Джеймсон, — треба хутко його розшукати.

— Ні, спочатку подзвонимо в поліцію, — заперечив Бойл. — Їм легше його перехопити, у них автомобілі і телефони, це вам не ганятися по селу в нічних сорочках. Та, боюся, є такі крадії, що за ними на жодних автомобілях не вженешся.

Поки схвильований Джеймсон говорив по телефону з поліцейським відділком, Бойл знову вийшов на балкон і подивився навкруги. Людини в тюрбані вже не було видно і взагалі жодних ознак життя, хіба що в готелі «Блакитний дракон» метке око могло б помітити слабкий рух.

Проте зараз Бойл зрозумів те, що увесь час відчував підсвідомо, немов якась думка борсалася в мозку і намагалася вибратися на поверхню. Зводилася вона до того, що сірій ландшафт перед ним не був монотонно безбарвним, каламутну імлу розривав яскравий прямокутник, в одному з будинків навпроти світилося у вікні. Щось, усупереч здоровому глузду, підказувало Бойлу, що у тому вікні світилося цілу ніч і лише зі світанком воно зблякло. Він перелічив будинки, і результат неначе збігся з чимось, хоч і не зрозуміло, з чим. Так чи так, це був будинок віконт де Лара.

Інспектор Пінер приїхав з декількома полісменами і вжив необхідних заходів, відповідно до протоколу, цілком усвідомлюючи, що власне безглуздість тої цінної дрібнички наробить багато шуму в газетах. Він усе оглянув, усе обміряв, зняв свідчення під присягою, узяв відбитки пальців, усім набридло до нудоти і в решті-решт постав перед фактом, у який не міг повірити. Якийсь мешканець аравійської пустелі прийшов любісінько сільською дорогою і зупинився перед будинком містера Смарт, де у внутрішній кімнаті зберігалася посудина із золотими рибками. Потім він чи то проспівав, чи то продекламував декілька римованих рядків, і посудина розірвалася, як бомба, причому рибки зникли без сліду. Інспектор нітрохи не втішився і тоді, коли іноземець віконт м'яким муркотливим голосом повідомив його, що ця подія поширює межі наших знань.

А в поведінці кожного цілком об'явився його характер.

Сам містер Смарт почув про свою втрату, лиш коли повернувся вранці з Лондона. Зрозуміло, він був приголомшений; але так уже був влаштований цей завзятий, хоч і трохи безглуздий чоловік, який нагадував задиристого горобця, тому, не піддавшись смутку, він бадьоро зайнявся пошуками. Джентльмен на прізвище Хармер приїхав сюди спеціально, щоб купити рибок, і його певне роздратування, коли він дізнався, що придбати їх уже не можна, було б цілком зрозуміле. Проте його грізні вуса виражали щось більше, ніж досаду, а погляд, яким він пронизував присутніх, був повний насторожености, щоб не сказати підозрливости. Бліде обличчя банківського керівника, що також повернувся з Лондона, тільки пізніше, притягувало цей пронизливий нервовий погляд, немов магніт. Ще один із вчорашніх співбесідників отець Бравн, якщо до нього не зверталися, здебільшого мовчав, а останній з компанії, приголомшений Хартоп, не відповідав, навіть коли до нього зверталися.

А віконт де Лара не міг впустити нагоди зміцнити свої позиції у принциповій суперечці, він посміхнувся своєму супротивникові-раціоналістові, як посміхаються, коли знають, що можна розсердити навіть найщирішим поведженням.

— Погодьтеся, докторе, — сказав він, — принаймні деякі з випадків, які ви вважали неймовірними, сьогодні стали вірогідніші, ніж учора. Якщо якийсь волоцюга зумів, прочитавши вірш, зруйнувати міцну посудину, яка до того ж стояла за подвійною стіною, це непогане підтвердження моїх слів про духовні сили і матеріальні перешкоди.

— І не найгірше підтвердження й моїх слів, — їдко зреагував доктор. — Якщо мати хоч децицію наукових знань, то й таким витівкам можна дати пояснення.

— Ви і справді, докторе, — не приховуючи хвилювання, запитав Сمارт, — можете хоч трохи прояснити цю загадку?

— Я можу пояснити те, що загадкою називає віконт, — відповів доктор, — тому що жодної загадки тут якраз і немає. Цей бік справи просто тривіальний. Звук — це коливання повітря, і він може руйнувати скло, якщо коливання — певної амплітуди, а скло — певної структури. Викрадач не давав уявних наказів за методом, який, за словами віконта, практикують на Сході, коли їм кортить побалакати. Він заспівав те, що спало йому на думку, і вдарив по потрібній струні. Таких експериментів скільки завгодно — за допомогою звуку руйнують скло певного складу.

— І при цьому зникає кілька шматків чистого золота, — незворушно додав віконт.

— Ось іде інспектор Пінер, — сказав Бойл. — Я думаю, між нами кажучи, що природна теорія доктора йому здалася б такою ж казковою, як і надприродна версія віконта. Недовірливий чоловік цей містер Пінер, особливо щодо мене. Упевнений, він підозрює мене.

— Можете бути певні, ми всі під підозрою, — зауважив віконт.

Ця підозра й спонукало Бойла шукати поради в отця Бравна. Коли через декілька годин вони прогулювалися навколо зеленої площі, священник, який задумливо і похмуро слухав, дивлячись у землю, раптом зупинився.

— Погляньте! — сказав він. — Тут мили хідник, тільки тут — навпроти будинку полковника Варни. Цікаво, це робили вчора чи сьогодні.

Він допитливо оглянув будинок, високий і вузький, з рядами смугастих жалюзі, колись яскравих, а тепер уже вицвілих. Щілини в жалюзях, крізь які виднілося нутро будинку, були ще темніші і здавалися чорними тріщинами на золотому в променях уранішнього сонця фасаді.

— Це будинок полковника Варни? — уточнив Бравн. — Він, здається, теж приїхав зі Сходу. А що то за чоловік?

— Я ніколи його не бачив, — відповів Бойл. — І решта також, хіба що окрім доктора Бердока, але й він буває у полковника не частіше, ніж у цьому є необхідність.

— Що ж, мені треба побачитися з ним, — сказав отець Бравн.

Великі двері відчинилися і поглинули маленького священика, а його приятель розгублено дивився йому вслід, немовби сумнівався, чи випустять вони візitera назад. Через декілька хвилин вони, проте, відчинилися, отець Бравн вийшов, чомусь посміхаючись, і неквапливо й безтурботно продовжив прогулянку. Часом навіть здавалося, що він забув про предмет розмови, оскільки то тут, то там робив побіжні зауваження: про місцеве суспільство, про минуле цих місць, про майбутні зміни. Біля банку, де починали нову дорогу, він заговорив про ґрунт і з якимсь незрозумілим виразом лиця кинув погляд на зелену леваду.

— Це ж громадський вигін, — сказав він. — Тут би випасати свиней і гусей, якби місцеві мешканці їх тримали. А так усе заросло кропивою та будяками. Шкода, що такий красивий луг перетворився на нікчемний, нікому не потрібний пустир! Скажіть, онде, навпроти, це будинок доктора Бердока?

— Так, — здригнувшись від несподіваного запитання, відповів Бойл.

— Чудово, — сказав священик. — Тоді постукаємо і в ці двері.

Потім вони повернулися в будинок містера Смарта, і Бойл, поки піднімалися по сходах, знову переповів своєму супутнику подробиці драми, що розгорнулася тут удосвіта.

— А ви самі часом не задрімали? — запитав отець Бравн. — Поки Джеймсон бігав униз і вовтузився з дверима, чи не міг хтось піднятися на балкон?

— Ні, — відповів Бойл, — не міг. Я прокинувся, коли Джеймсон гукав з балкона. Потім я почув, як він збігає по сходах униз і гримить замками, і відразу ж вийшов на балкон — адже там усього лиш два кроки.

— А ніхто не міг прослизнути між вами через який-небудь інший вхід? — наполягав отець Бравн. — Чи не можна сюди проникнути, минувши парадні двері?

— Ні, в жодному разі, — впевнено відповів Бойл.

— Я все-таки, мабуть, подивлюся сам, — ніби вибачаючись, сказав Бравн і нечутно зійшов по сходах.

Бойл недовірливо подивився йому услід. Та вже за хвилину на верху сходів знову появилася кругла фізіономія, схожа на голову жартівливого привида, зроблену з гарбуза.

— Ви казали правду, іншого входу немає, — бадьоро проголосив примарний гарбуз. — А тепер, зібравши всі курйози до купи, поміркуймо, на що ми багаті. Цікава річ виходить.

— Ви гадаєте, — запитав Бойл, — в цьому якось замішаний віконт або полковник чи хто-небудь з тих мандрівників? Щось надприродне?

— О так, — серйозно відповів священник. — Якщо припустити, що віконт або полковник чи там ще хтось, одягнувшись бедуїном, прокрався сюди в темряві, тоді це, безумовно, надприродно.

— Як вас розуміти? — здивувався Бойл.

— Бачте, цей араб не залишив жодних слідів, — сказав отець Бравн. — Полковник і банкір — ваші найближчі сусіди по обох боках. Але між вашим будинком і банком пухкий червоний ґрунт, на ньому ми мали б відбиток босих ніг, як на гіпсі, і червоні сліди були б усюди. Перед будинком полковника мили хідник, причому учора, а не сьогодні; це я з'ясував, ризикнувши випробувати на собі пекучу мов перець вдачу полковника. Мокрі сліди залишилися б на всій дорозі. Якби ж нічний гість був віконтом або доктором, які живуть навпроти, він, звісно, міг би йти через леваду. Проте ходити

по ній босоніж вкрай неприємно, оскільки там суцільні колючки, чортополох та кропива. Він обов'язково поранив би собі ноги і неодмінно залишив би які-небудь сліди. Якщо, звісно, він не був, як ви вважаєте, істотою надприродною.

Бойл уважно стежив за серйозним і непроникним обличчям священика.

— Тоді хто він, як ви гадаєте? — нарешті запитав секретар.

— Слід пам'ятати одну загальну істину, — помовчавши, промовив отець Бравн. — Ми не бачимо того, що в нас перед носом. Один астроном спостерігав за місяцем, і коли йому на вічко телескопа потрапила мушка, він побачив там дракона, якого на місяці бути не може. А ще мені розповідали, що годі впізнати власний голос. І взагалі — того, що у нас перед очима, ми часто-густо не бачимо, а побачивши, не впізнаємо. Якщо якась річ з переднього плану перемістилася на середній, ми, радше, вирішимо, що вона там опинилася, прийшовши з протилежного боку. Вийдімо на хвилинку з будинку і подивімося, як усе виглядає з іншого ракурсу.

Він підвівся із стільця і, спускаючись по сходах, продовжував свої пояснення, так, немовби, роздумуючи вголос, намацував напотемки нитку думки.

— Віконт і вся ця Азія, звичайно, теж стосуються справи, в таких випадках усе залежить від схильності розуму. Людину можна так налаштувати, що цеглину, яка впала на неї, вона прийме за списаний клинописом кахель з висячих садів Семіраміди. Вона навіть не подивиться на неї і не побачить, що з такої ж точно цегли збудовано її власний будинок. І з вами сталося те ж саме.

— Ось так штука! — перебив священика Бойл, вступившись поглядом у вхідні двері. — Що б це мало означати? Двері знову замкнуті!

Через ці двері вони ввійшли декілька хвилин раніше, а тепер уперек їх лежали масивні темні металеві смуги, вкриті іржею, ті самі, які не змогли, за виразом Бойла, втримати пташок в клітці. Було щось похмуре й іронічне в цих старих замках; вони немов би самі зачинилися за візитерами й не бажали їх випускати.

— А, ви про це! — недбало відізвався отець Бравн. — Це я сам щойно їх замкнув. Хіба ви не чули?

— Ні, — здивовано відповідав Бойл, — нічого не чув.

— Я, власне, так і думав, — флегматично сказав священик. — Нагорі цього і не може бути чутно. Тут щось подібне на гачок, який без зусиль входить у гніздо. Коли ти поруч, то чуєш тільки глухе клацання. Та щоб почули щось нагорі, треба зробити ось так.

Він витягнув гачок з гнізда, і той упав, з гуркотом стукнувши об надвірок.

— Він гримить, коли двері відмикають, — сказав отець Бравн. — Навіть якщо бути дуже обережним.

— Тоді це означає...

— Так, це означає, — продовжував отець Бравн, — що ви з кімнати чули, як Джеймсон відмикає, а не замикає двері. А тепер і ми їх відімкнемо.

На вулиці священик продовжував так само безпристрасно, немовби читав лекцію з хімії:

— Я вже казав, якщо людину налаштувати певним чином, вона може углядіти далеке в близькому, причому близькому до себе самої, можливо — дуже схожому на себе. Так сталося і з вами, коли ви згори дивилися на гостя в химерних одягах. Ви, звісно, не подумали про те, в якому вигляді ви самі з'явилися перед ним, коли він дивився на вас знизу?

Бойл не відривав очей від балкона і мовчав, а священик тим часом продовжив:

— Вам здавалося диким і неймовірним, щоб цивілізованою Англією міг прогулюватися бедуїн, до того ж босоніж. Ви забули, що в ту хвилину ви й самі були босі.

Бойлу нарешті повернувся дар мови, та йому довелося повторити слова, які вже були сказані:

— Тоді це означає, що Джеймсон відімкнув двері...

— Так, — підтвердив отець Бравн. — Джеймсон відімкнув двері і вийшов на дорогу у той самий момент, коли ви виходили на балкон. Він був у нічній сорочці і прихопив з собою дві речі, які ви сто разів бачили: шматок старої блакитної фіранки — ним він замотав собі голову — і якийсь музичний

інструмент з купи східного мотлоху. Решту довершили настрій і прямо тобі акторська гра, гра майстерна, оскільки в злочинній справі він справжній художник.

— Джеймсон! — не ймучи віри, вигукнув Бойл. — Цей старий гнилий пень! Я на нього й уваги не звертав...

— А проте, — сказав священик, — він справжній художник. Як гадаєте, якщо він шість хвилин грав факіра або трубадура, чи міг він шість тижнів грати скромного клерка?

— Не розумію, навіщо, — сказав Бойл. — З якою метою?

— Своєї мети він досяг, — відповів отець Бравн, — або майже досяг. Рибок тоді він, звичайно, вже забрав — можна було встигнути двадцять разів це зробити. Але якщо б він обмежився тільки цим, ви б усе зрозуміли. Тоді Джеймсон вигадав зіграти екзотичного факіра, щоб у всіх на думці були Індія та Аравія; і тоді вам важко буде повірити, що розгадка криється в самому будинку. Вона була до вас занадто близько, і ви її не розгледіли.

— Якщо все так і було, — сказав Бойл, — то це надто ризикована затія, і розрахунок мав бути дуже точний. І справді, людини на дорозі не було чути, коли Джеймсон кричав з балкона. І, мабуть, він справді міг вибігти з будинку, перш ніж я втямив, у чому річ, і вийшов на балкон.

— У кожному злочині розрахунок будується на тому, що хтось не встигне вчасно втямити, — помітив Бравн. — Зазвичай ми й не встигаємо. Я ось, наприклад, запізнився зі своїми міркуваннями. Він, гадаю, давно вже сховався — або відразу ж після того, як у нього взяли відбитки пальців, або ж ще до цього.

— Ви ж утямили, в чому річ, найшвидше, — сказав Бойл. — А я і зовсім не додумався б. Джеймсон був такий бездоганний і безбарвний, що на нього й уваги не звертали.

— Остерігайтеся людей, на яких не звертаєте уваги, — сказав священик. — Ви цілком у їхніх руках. Але і я не запідозрив його, поки ви не розповіли, що чули, як він замикає двері.

— Ні, це тільки ваша заслуга, — промовив Бойл.

— Заслуга належить місіс Робінсон, — з посмішкою заперечив отець Бравн.

— Місіс Робінсон? — здивовано перепитав секретар. — Нашій економці?

— Остерігайтеся жінок, на яких не звертаєте уваги. Джеймсон — шахрай високого класу, прекрасний актор, тому він і став хорошим психологом. Такі люди, як віконт, нікого не чують, окрім себе, але цей чоловік умів слухати і, коли ви всі про нього забули, зумів підібрати матеріял для свого романтичного спектаклю. Він точно знав, яку взяти ноту, щоб ви не відчули фальші. Проте і він зробив грубий психологічний прорахунок — не подумав про місіс Робінсон.

— Не розумію, — сказав Бойл, — вона тут до чого!

— Джеймсон не сподівався, що двері будуть замкнені, — пояснив отець Бравн. — Він знав, що чоловіки, особливо такі безтурботні, як ви з вашим патроном, можуть безкоштовно і марно говорити, що треба зробити те-то і те-то. Але якщо про це почує жінка, завжди є небезпека, що вона візьме і зробить.

АЛІБИ АКТОРКИ

Містер Мендон Мандевіль, хазяїн театральної трупи, швидко йшов коридором за сценою або, якщо бути точним, під сценою. Його одяг виглядав елегантно, можливо, навіть занадто елегантно: елегантна була бутоньєрка в петлиці його піджака, елегантно виблискувало його взуття, але зовнішність у нього була геть не елегантна.

Він був великим чоловіком з бичачою шиєю і густими бровами, насупленими сьогодні ще сильніше, ніж зазвичай. Та якщо по правді, чоловіка в його становищі щодня обсаджують сотні дрібних і великих, старих і нових турбот. Йому було неприємно проходити по коридору, де звалили в купу декорації старих пантомім — з цих популярних п'єс він починав тут свою кар'єру, але потім йому довелося перейти на серйозніший, класичний репертуар, який проковтнув чималу частину його статку. Тому «Сапфірові ворота палацу Синьої Бороди» і шматки «Зачарованого, або Золотого, грота», вкриті павутиною та погризені мишами, не викликали в нього того солодкого почуття повернення до простоти, яке ми відчуваємо, коли нам дадуть зазирнути в казковий світ дитинства. У нього навіть не було часу впустити сльозу над своєю втратою або помріяти про дитячий рай Пітера Пена: він поспішав, щоб залагодити дуже прозаїчний конфлікт, які іноді трапляються у дивному закулісному світі. Цього разу скандал набрав великих обертів, тож слід було поставитися до нього серйозно.

Міс Мароні, молода талановита італійка, що грала одну з головних ролей у п'єсі, яку повинні були репетирувати того ранку (увечері ж прем'єра), несподівано навідріз відмовилася вийти на сцену. Містер Мандевіль сьогодні ще не бачив вередливої пані; а оскільки вона закрилася у своїй убиральні і скандалила за дверима, важко було сподіватися, що він має шанс побачитися з нею. Містер Мандевіль, справжній англієць, пробурчав, що всі іноземці божевільні. Однак думка про виняткове щастя, що випало на його долю, мешкати в єдиній нормальній країні утішала його не більше, ніж «Золотий грот». Ситуація з акторкою була доволі неприємна, та все ж уважний спостерігач помітив би, що у містера Мандевіля є і серйозніші турботи.

Хай яке було те таємне горе, що мучило його, воно, мабуть, ховалося в самому кінці довгого темного коридору — у його невеликому кабінеті: проходячи коридором, він раз у раз нервово озирався.

Та робота є робота, і містер Мандевіль рішуче попрямував у протилежний кінець коридору, де зелені двері убиральні міс Мароні кидали виклик усьому світу.

Купка акторів та решти зацікавлених осіб юрбилася біля цих дверей: можна було подумати, що вони обговорюють питання, чи не взяти ці двері приступом. Серед них був відомий широкий публіці актор, його фотографії красувалися на багатьох камінах, а автографи — у багатьох альбомах. Правда, Норман Найт працював у посередньому провінційному театрі, де його ампула ще називали герой-коханець, однак його чекали набагато славніші тріумфи. Він був красенем: вольове підборіддя з ямкою і світлий чуб робили його подібним до Нерона і не зовсім в'язалися з його різкими, поривчастими рухами. Поряд з ним стояв Ральф Рендол, літній характерний актор з глузливим і гострим обличчям, синім від частого гоління і безбарвним від частого гриму. Був тут і другий герой-коханець трупи, що грав найчастіше другорядні ролі, — смаглявий і кучерявий юнак з семітськими рисами на ім'я Обрі Вернон.

Була тут і покоївка, або костюмер, дружини Мандевіля — доволі грізна особа з рудим прилизаним волоссям і твердим, немов дерев'яним, лицем. Дружина Мандевіля — тиха жінка з сумирним лицем, класичним, строгим і напрочуд блідим на фоні світлих очей і майже безбарвного волосся, зачесаних на прямий проділ, як у дуже древньої мадонни, — трималася трохи осторонь. Мало хто знав, що колись вона була талановитою акторкою, її амплуа — інтелектуальні ібсенівські героїні. Та її чоловік був невисокої думки про серйозні п'єси; а в цей момент його взагалі більше цікавила інша проблема — як витягнути вперту італійку з її гримерки.

— Вона ще не вийшла? — запитав він, звертаючись не стільки до дружини, скільки до її ділового костюмера:

— Ні, сер, — похмуро відповіла місіс Сендс (так її звали).

— На біса! — вигукнув Мандевіль з властивою йому простою. — Реклама — хороша річ, але такого роду вона нам не потрібна. У неї ж є друзі? Невже вона нікого не послухає?

— Джервіс каже, що з нею може впоратися тільки її священник, — сказав Рендол. — Якщо вона там вішається на гачку для капелюхів, то краще, щоб він і справді прийшов. Зрештою, Джервіс пішов по нього. А ось і він сам.

У кінці коридору, що проходив під сценою, з'явилися двоє. Один з них був Ештон Джервіс, добрий чоловік, що зазвичай грав лиходіїв, але цього разу передав цю високу честь кучерявому і носатому Вернону. Другий, низенький і круглий, одягнений у чорне, був отець Бравн — священник з церкви, розташованої за рогом.

— Я думаю, у неї були підстави так образитися, — сказав він. — Ніхто не знає, що сталося?

— Здається, вона невдоволена зі своєї ролі, — відповів старий актор.

— Подібне з ними завжди буває! — пробурчав містер Мандевіль. — А я гадав, що моя дружина розподілила все правильно.

— Я віддала їй найкращу роль, — втомлено промовила місіс Мандевіль. — Адже всі звихнені на театрі дівулі мріють зіграти молоду красуню і вийти за молодого героя-красеня

під шалені оплески з галерки. Актриса в моєму віці має відступити на задній план і грати поважних матрон. Я так і зробила.

Отець Бравн пропхався вперед і став, прислухаючись, біля замкнутих дверей.

— Нічого не чути? — боязливо запитав Мандевіль і тихо додав: — Як гадаєте, вона нічого не накоїла?

— Дещо чути, — спокійно відповів священник. — Судячи із звуків, вона розбиває вікно або дзеркало, ймовірно, ногами. Вона не накладе на себе руки, в цьому я впевнений. Перед самогубством дзеркала ногами не б'ють. Якби вона була німкою і закрилася, щоб порозмірковувати на метафізичні теми, я неодмінно запропонував би виламати двері. Але італійці так просто не вмирають, вони не здатні накласти на себе руки в випадку люті. Ось убити когось — це вони можуть. Так що стережіться, якщо вона раптом вискочить.

— Отже, ви радите не виламувати двері? — запитав Мандевіль.

— Саме так, якщо ви хочете, аби вона грала ввечері, — відповів отець Бравн. — Якщо виламаєте двері, вона зніме дах із театру і піде геть. Дайте їй спокій, і вона, найімовірніше, вийде — просто з цікавості. Я б, на вашому місці, залишив кого-небудь на варті біля дверей, а сам набрався терпіння годинки на дві.

— У такому разі, — сказав Мандевіль, — будемо репетирувати ті сцени, в яких вона не зайнята. Моя дружина подбає про реквізит. Врешті-решт найважливіший акт — четвертий. Почнемо?

— Що ви репетируєте? — запитав священник.

— «Школу лихослів'я»*, — сказав Мандевіль. — Може, це і хороша література, але мені потрібні п'єси. А дружині подобаються класичні комедії. Як на мене, в них більше класики, ніж сміху.

У цю хвилину до них, шкандибаючи, підійшов старий швейцар, якого усі звали просто Сем, — єдиний мешканець

* Комедія Ричарда Б. Шеридана (1751–1816).

театру в ті години, коли немає ні репетицій, ні спектаклів. Він дав хазяїну візитну картку і повідомив, що його хоче бачити леді Міріям Марден. Містер Мандевіль пішов, а отець Бравн ще кілька секунд спостерігав за його дружиною і зауважив, як на її зів'ялому обличчі з'явилася слабка, невесела посмішка.

Потім він теж вийшов у фойє разом з актором, який його привів, своїм близьким другом і одновірцем, що не така вже й рідкість у театральному середовищі. Йдучи, він почув, як місіс Мандевіль своїм рівним голосом наказала місіс Сендс стати на варті біля замкнутих дверей.

— Місіс Мандевіль, як видно, розумна жінка, — сказав священник, хоч і тримається весь час в тіні.

— Колись вона була дуже інтелігентною, — сумно сказав Джервіс. — Та відцвіла й опустилася, вийшовши за такого нікчому, як Мандевіль. У неї високі театральні ідеали. Але, зрозуміло, прищепити їх своєму чоловікові і хазяїну їй вдається не часто. Уявляєте, він хотів, щоб така жінка грала хлоп'ят у балаганних пантомімах! Він визнавав, що вона хороша акторка, та наполягав, що пантоміми вигідніші. З цього ви можете зробити висновок, як чуйно й уважно він ставиться до людей. Але вона ніколи не скаржилася. Якось місіс Мандевіль мені сказала: «Скарги завжди повертаються до нас, як відлуння з іншого кінця світу; а мовчання зміцнює нашу душу».

І він вказав на широку чорну спину Мандевіля, він саме розмовляв з двома пані, які викликали його у фойє.

Леді Міріям була високою, млосною й елегантною пані, красивою тією сучасною красою, взірцем якої була єгипетська мумія. Її чорне пряме стрижене волосся нагадувало шолом, а сильно нафарбовані губи відкопилилися, що надавало обличчю зневажливого виразу. Її супутниця була дуже жвава пані з негарним, але привабливим лицем і волоссям, немовби посипаним срібною пудрою. Звали її міс Тереза Телбот. Говорила головним чином вона, леді Міріям виглядала занадто втомленою, щоб говорити. Лише коли Бравн

і Джервіс проходили повз них, вона знайшла в собі сили промовити:

— Театр, взагалі-то, — нудьга. Але я ніколи не бачила репетиції в звичайних костюмах. Можливо, це забавно... В наші дні так важко знайти щось нове...

— Звичайно, я можу запропонувати вам ложу, — поспіхом відповів Мандевіль. — Будьте ласкаві, пройдіть сюди. — І він повів їх в інший коридор.

— Цікаво, — задумливо промовив Джервіс, — чи Мандевіль віддає перевагу цьому типу жінок?

— А які у вас підстави думати, — запитав священник, — що він взагалі віддає перевагу кому-небудь над власною дружиною?

Перш ніж відповісти, Джервіс не менше секунди дивився на нього.

— Мандевіль — загадка, — серйозно сказав він. — Так-так, я знаю, що він схожий на звичайного обивателя. І проте він — загадка. У нього є щось на совісті. Щось затьмарює його життя. Я зовсім випадково знаю про це більше від усіх. Однак ніяк не втямлю того, що знаю.

Він озирнувся, чи немає кого поблизу, і додав, понизивши голос:

— Я не боюся розповісти вам, адже ви вмієте зберігати таємниці. Вчора мене дуже вразила одна річ. Ви знаєте, Мандевіль займає маленький кабінет у кінці коридору, прямо під сценою. Так ось, мені двічі довелося пройти повз його кабінет, коли всі думали, що він там сам. Мало того, в обох випадках я достеменно знав, де всі жінки з нашої трупи. Одні були у своїх убіральных, інші вже пішли з театру.

— Усі жінки? — перепитав Бравн.

— У нього була жінка, — майже пошепки сказав Джервіс. — Якась жінка постійно ходить до нього, і ніхто з нас її не знає. І не зрозуміло, як вона туди потрапляє — вхід тільки один, з коридору. Здається, якимось я бачив у нього пані у вуалі або в капюшоні. Вона блукала, як примара, біля театру. Але це не примара. Гадаю, на інтрижку це не подібне. Тут радше пахне шантажем.

— Чому? — запитав Бравн.

— Тому, — сказав Джервіс вже не серйозно, а похмуро, — що я чув, як вони сварилися. А під кінець вона дзвінко і грізно сказала три слова: «Я твоя дружина».

— Гадаєте, він двоєженець? — задумливо запитав отець Бравн. — Що ж, двоєженство і шантаж йдуть рука в руку. А може, та жінка просто несповна розуму. Хіба мало таких крутяться навколо театру та артистів. Та, можливо, ви маєте рацію, однак зараз зарано робити якісь висновки... До речі, репетиція, здається, почалася.

— Я не зайнятий у цій сцені, — посміхнувся Джервіс. — Зараз репетирують тільки один акт — чекають, поки отямиться ваша італійка.

— І справді, — зауважив священник. — Цікаво, чи вона вже заспокоїлась?

— Можемо повернутися і подивитися, якщо бажаєте, — сказав Джервіс, і вони знову спустилися в коридор, один кінець якого впирався в кабінет Мандевіля, а інший — в убіральною сеньйори Мароні.

Недалеко від іншого кінця коридору вони побачили акторів, що піднімалися по драбинці на сцену. Попереду йшли Вернон і старий Рендол — вони дуже квапилися; за ними своєю звичайною розміреною ходою йшла місіс Мандевіль, а Норман Найт, здається, навмисно відстав, щоб поговорити з нею. Бравн і Джервіс почули лиш кілька слів з їх розмови.

— Кажу ж вам, до нього ходить жінка! — гнівливо говорив Найт.

— Тсс! — відповідала місіс Мандевіль своїм сріблястим голосом, в якому все ж дзвеніла сталь. — Ви не повинні зі мною так говорити. Пам'ятайте, що він — мій чоловік.

— Хотів би я забути про це! — сказав Найт і кинувся на сцену.

— Не ви один знаєте, — спокійно сказав Бравн, звертаючись до Джервіса, — але навряд чи це нас стосується.

— Так, — пробурмотів Джервіс. — Схоже на те, що це знають усі, однак насправді ніхто нічого про це не знає.

Вони дійшли до того кінця коридору, де грізний вартовий охороняв італійські двері.

— Ні, не виходила, — похмуро сказала місіс Сендс. — І не померла, там чути рух. Не зрозумію, які вона там ще фокуси замислює.

— А ви, мадам, часом не знаєте, — з несподіваною вишуканістю звернувся до неї Бравн, — де зараз містер Манделівль?

— Знаю, — відповіла вона. — Зайшов у кабінет хвилини дві тому. Та щойно він увійшов, як помічник покликав усіх на сцену і завісу підняли. Значить, там і сидить, я не бачила, щоб він виходив.

— Ви хочете сказати, що в його кабінеті тільки один вихід, — недбало зауважив отець Бравн. — Ну, здається, репетиція йде, незважаючи на всі чудасії сеньйори Мароні.

— Так, — відповів Джервіс, помовчавши. — Я звідси чую голоси акторів. У старого Рендола прекрасно поставлений голос.

Обоє завмерли, прислухаючись. Гучний голос старого актора справді доносився аж до них. Та перш ніж продовжити розмову, вони почули й інший звук.

Це був гуркіт, і пролунав він за закритими дверима маленького кабінету.

Бравн промайнув по коридору, немов випущена з лука стріла, і перш ніж Джервіс оговтався й побіг за ним, як він уже смикав щосили ручку дверей.

— На замку, — сказав священик, повертаючи до актора дещо сполотніле обличчя. — Ці двері потрібно виламати, зараз же.

— Гадаєте, — перелякано запитав Джервіс, — таємнича пані знову там? На вашу думку, сталося щось серйозне? — І, помовчавши, додав: — Здається, я можу відчинити. На цих замках я розуміюся.

Він опустился на коліна, дістав з кишені складний ніж із довгим лезом, попорпався трохи в замку, і двері відчинилися. Увійшовши, вони відразу зауважили, що в кімнаті інших дверей, і навіть вікна, немає. На столі світилася велика

лампа. Та ще до цього вони побачили, що Мандевіль лежить ниць посеред кімнати, а по його обличчю стікають цівки крові, немов яскраво-червоні змійки, зловісно виблискуючи в цьому неприродному печерному світлі.

Не знати, як довго вони дивилися один на одного, аж поки Джервіс не сказав, немовби звільнявся від важкої думки:

— Якщо та жінка сюди увійшла, вона ж якось вийшла.

— Можливо, ми надто багато приділяємо їй уваги, — сказав отець Бравн. — У цьому дивному театрі діється так багато дивного, що все й не запам'ятаєш.

— Ви про що? — швидко запитав Джервіс.

— Багато про що, — відповів Бравн. — Ну, хоч би про інші замкнені двері.

— У тому-то й річ, що вони замкнені! — вигукнув актор.

— Проте ви забули про них, — сказав священник.

Він помовчав, а потім задумливо додав:

— Ця місіс Сендс — досить неприємна особа.

— Ви думаєте, вона збрехала, і міс Мароні вийшла з убиральні? — тихо запитав актор.

— Ні, — спокійно відповів священник. — Це всього лиш абстрактне припущення.

— Невже ви думаєте, — крикнув актор, — що його вбила місіс Сендс?

— А цього і зовсім не можна припустити, — сказав отець Бравн.

Поки вони обмінювалися цими короткими фразами, отець Бравн став на коліна біля тіла й упевнився, що перед ними труп. Поряд лежав театральний кинджал, однак з порогу його не було видно; здавалося, що він випав з рани або з рук убивці. Джервіс відразу впізнав кинджал з реквізиту і зрозумів, що він тут ні до чого, хіба що експерти знайдуть на ньому відбитки пальців. Тим часом священник підвівся й уважно оглянув кімнату.

— Треба повідомити поліцію, — сказав він. — І послати за лікарем, хоча вже запізно. Ось оглядаю кімнату і не розумію, як наша італійка могла це зробити.

— Італійка? — вигукнув Джервіс. — Аж ніяк! Якщо у когось і є алібі, то тільки у неї. Різні кімнати, обидві замкнені, розміщені у протилежних кінцях коридору, і біля однієї ще й сидить вартовий.

— Ні, — сказав Бравн. — Це не зовсім так. Питання в тому, як вона проникла сюди, а як вона вибралася зі своєї убиральні, я собі уявляю.

— Невже? — запитав Джервіс.

— Я вам казав, — мовив отець Бравн, — що чув, як розбилося скло — вікно або дзеркало. Через свій дурний розум я забув одну добре мені відому річ: сеньйора Мароні дуже забобонна. Вона нізащо не розбила б дзеркала, отже, розбила вікно. Правда, її убиральня на підвальному поверсі, але там, напевно, є якесь віконце на вулицю або в двір. А ось тут жодних вікон.

Він підняв голову і довго роздивлявся стелю. Раптом отець Бравн швидко заговорив:

— Потрібно піднятися нагору, подзвонити, всім сказати... Який жах! Господи... Чуєте? Вони там кричать, декламують. Комедія триває. Здається, це називають трагічною іронією.

Коли театр волею долі перетворився на будинок скорботи, усій трупі випала можливість виявити дивовижні якості, властиві акторам. Чоловіки поводитися як істинні джентльмени, а не тільки як герої-коханці. Не всі любили Мандевіля і не всі йому довіряли, але вони зуміли сказати про нього саме те, що треба. А по відношенню до вдови вони виявили не лише співчуття, але й якнайтоншу делікатність.

— Вона завжди була сильною жінкою, — говорив старий Рендол. — В усякому разі, розумнішою за всіх нас. Звичайно, бідоласі Мандевілю до неї далеко, але вона завжди була йому зразковою дружиною. Як зворушливо вона іноді говорила: «Хотілося б жити інтелектуальнішим життям»... А Мандевіль... Утім, про мертвих — нічого, окрім хорошого. Так, здається, говорять?

І старий відійшов, сумно хитаючи головою.

— Аякже, «нічого, окрім хорошого»! — похмуро зауважив Джервіс. — Утім, він, гадаю, не знає про таємничу від-

відувачку. До речі, вам не спадало на думку, що його вбила загадкова жінка?

— Це залежить від того, — сказав священик, — кого ви називаєте загадковою жінкою.

— Ну, звісно ж, не італійку! — поспіхом промовив Джервіс. — Так, щодо неї ви мали рацію. Коли виламали двері, то виявилось, що віконце вгорі розбите, а кімната порожня. Однак, як вдалося з'ясувати поліції, вона просто пішла додому. А я маю на увазі жінку, яка його шантажувала, жінку, яка називала себе його дружиною. Як ви думаєте, вона справді його дружина?

— Можливо, — сказав отець Бравн, спрямувавши свій погляд удалечінь, — так воно і є.

— Тоді відомий мотив — це ревності, — сказав Джервіс. — Вона ревнувала його до другої дружини. Адже у нього нічого не взяли, так що годі будувати припущення про злодійкуватих слуг або злиденних акторів. А ось ви зауважили дивну, виняткову особливість?

— Я помітив багато дивного, — сказав отець Бравн. — А ви про що?

— Я маю на увазі загальне алібі, — сказав Джервіс. — Погодьтеся, таке алібі не часто трапляється — в усіх разом: вони грали на освітленій сцені, і всі можуть один за одного поручитися. Нашим акторам надзвичайно повезло, що бідолаха Мандевіль посадив у ложу тих пані. Вони можуть засвідчити, що весь акт пройшов гладенько і ніхто не залишав сцени. Репетицію почали саме тоді, коли Мандевіль пішов до себе. І, щасливий збіг, в ту мить, коли ми почули гуркіт, усі були зайняті в загальній сцені.

— Так, це й справді дуже важливо і спрощує нам завдання, — погодився отець Бравн. — А тепер порахуємо, у кого саме є це алібі. По-перше, Рендол. Здається, він терпіти не міг директора, хоч тепер ретельно приховує свої почуття. Але його слід виключити з числа підозрюваних — саме його голос тоді долинув до нас зі сцени. Наступний — містер Найт. У мене є підстави думати, що він закоханий у місіс Мандевіль і не приховує своїх почуттів. Однак і він поза

підозрою — містер Найт перебував на сцені, саме на нього й кричав Рендол. На сцені були Обрі Вернон, місіс Мандевіль — отже, виключимо і їх. Їхнє загальнє алібі, як ви це назвали, насамперед можуть підтвердити леді Міріям і її подруга. Правда, і здоровий глузд підказує, що якщо акт пройшов гладко — значить, перерви не було. Але законні, з позиції судового розгляду, тільки свідчення леді Міріям і її подруги, міс Телбот. Вони ж поза підозрою, як ви гадаєте?

— Леді Міріям? — здивовано перепитав Джервіс. — О так! Вас, напевно, бентежить, що вона схожа на спокусницю. Але ви й не знаєте, як нині виглядають пані з вищого світу... Які підстави сумніватися у їх словах?

— Тому, що вони заводять нас у безвихідь, — сказав Бравн. — Хіба ви не розумієте, що це алібі фактично виключає усіх? Окрім тих чотирьох на сцені, жодного актора в театрі не було. І з допоміжного персоналу навряд чи хто був, окрім Сема, що стояв на вході, та жінки, що вартувала біля дверей міс Мароні. Отож, залишаємося тільки ми з вами. Нас, без сумніву, можуть звинуватити, до того ж це ми знайшли труп. Більше звинувачувати нема кого... Ви, часом, його не вбили, коли я відвернувся?

Джервіс поглянув на нього, завмерши на мить, тоді знову широко посміхнувся і похитав головою.

— Ви його не вбивали, — сказав отець Бравн. — Припустимо на хвилину, винятково задля того, аби все трималося купи, що і я його не вбивав. Актори на сцені також поза підозрою, отож залишаються італійка за дверима, покоївка перед дверима і старий Сем. А може, ви підозрюєте двох паньок у ложі? Звичайно, вони могли непомітно вислизнути.

— Ні, — сказав Джервіс, — я підозрюю незнайомку, яка прийшла до Мандевіля і сказала, що вона його дружина.

— Можливо, вона й була його дружиною, — сказав священик, та цього разу його рівний голос звучав так, що його співрозмовник схопився на ноги і перехилився через стіл.

— Ми говорили, — промовив Джервіс тихо і нетерпляче, — що перша дружина могла ревнувати його до другої.

— Ні, — заперечив Бравн. — Вона могла ревнувати до італійки або, скажімо, до леді Міріям. Але до другої дружини вона не ревнувала.

— Чому?

— Тому що другої не було, — сказав отець Бравн. — Мандевіль — не двоєженець. Він, як на мене, винятково моногамний чоловік. Його дружина перебувала в його товаристві часто, я навіть сказав би, занадто часто — так, що ви по своїй широті душевній вирішили, ніби це інша. Та я не можу зрозуміти, як вона зуміла бути з ним тої фатальної миті. Вона ж весь час перебувала на сцені, адже грала одну з головних ролей.

— Невже ви серйозно думаєте, — вигукнув Джервіс, — що та незнайомка — місіс Мандевіль?

Та відповіді не було. Отець Бравн дивився в далечінь безглуздим, майже ідіотським поглядом. Він завжди здавався ідіотом, коли його розум працював особливо напружено.

— Який жах, — сказав він. — Ця справа, здається, найважча з усіх. Але я повинен довести її до кінця... Будьте ласкаві, підіть до місіс Мандевіль і запитайте її, чи не можу я поговорити з нею віч-на-віч.

— Будь ласка! — сказав Джервіс і попрямував до виходу... — Але що з вами?

— Ах, та я просто останній дурень, — відповів отець Бравн. — Це часто буває в нашій юдолі сліз. Я такий дурень, що забув, яку п'єсу вони репетирують.

Він неспокійно крокував по кімнаті, поки не повернувся Джервіс.

— Її ніде нема, — сказав він. — І ніхто її не бачив.

— Нормана Найта, напевно, також ніхто не бачив? — сухо запитав отець Бравн. — Що ж, мені вдалося уникнути найважчої в моєму житті розмови. Я мало не злякався цієї жінки. Але й вона мене злякалася — злякалася якихось моїх слів або вирішила, що я щось побачив... Найт увесь час благав її втекти з ним. Ну ось, вона втекла, тепер мені шкода його від щирого серця.

— Його? — перепитав Джервіс.

— Не так вже приємно втікати з убивцею, — безпристрасно сказав його друг. — А вона набагато гірша, ніж убивця.

— Хто ж може бути гірший за убивцю?

— Егоїст, — сказав отець Бравн. — Вона з тих, хто дивиться у дзеркало, перш ніж поглянути у вікно, а це найбільше паскудство, на яке здатна людина. Що ж, дзеркало принесло їй нещастя саме тому, що не було розбите.

— Я нічого не розумію, — сказав Джервіс. — Усі гадали, що в неї найвищі ідеали, що вона в духовному плані набагато вища за нас.

— Вона й сама так думала, — сказав отець Бравн. — Їй уміла всіх переконати в цьому. Можливо, я не помилився щодо неї тільки тому, що мало її знав. Я зрозумів, хто вона насправді, за перші п'ять хвилин.

— Та що ви! — вигукнув Джервіс. — З італійкою вона поводитися бездоганно.

— Її поведінка завжди була бездоганна, — сказав Бравн. — У вашому театрі мені всі розповідали, яка в неї тонка вдача, яка вона делікатна і як вона в духовному плані вища за бідолаху Мандевіля. Але всі ці тонкощі і делікатності зводилися врешті-решт до того, що вона — леді, а він — не джентльмен. Знаєте, я не впевнений у тому, що в рай пускають саме за цією ознакою.

Що стосується решти, — продовжував він з ще більшим запалом, — я з перших її слів зрозумів, що вона обійшлася не зовсім чесно з бідною італійкою, незважаючи на всю свою витонченість і холодну великодушність. Про це я теж здогадався, коли дізнався, що ви ставите «Школу лихослів'я».

— Не поспішайте так! — розгублено сказав Джервіс. — Хіба має значення, яку ставлять п'єсу?

— Так, має, — відповів отець Бравн. — Вона сказала, що віддала італійці роль прекрасної героїні, а сама задовольнилася роллю літньої матрони. Усе це було б правильно у будь-якій п'єсі, але не в цій. Її слова могли означати одне: італійці вона дала роль Марії. Хіба ж це роль? А скромна і непомітна матрона — це ж леді Тизл! Лише її і захоче грати кожна акторка. Якщо італійка справді «зірка» і їй обіцяли

першокласну роль, у неї були всі підстави казатися. Взагалі італійці надаремно не казяться. Римляни — люди логічні й не божеволіють без причини. Ця деталь ясно продемонструвала мені хвалену великодушність місіс Мандевіль. І ще одне. Вас розсмішило, коли я сказав, що похмурий вигляд місіс Сендс дає мені матеріял для характеристики, однак не для характеристики самої місіс Сендс. Так воно і є. Якщо ви хочете пізнати жінку, не придивляйтеся до неї — вона може виявитися занадто розумною для вас. Не придивляйтеся до чоловіків, що оточують її, — вони можуть бачити її по-своєму. Придивіться до жінки, яка завжди поряд з нею, найкраще — до її підлеглої. У цьому дзеркалі ви й побачите її справжнє обличчя. А особа, що знайшла своє відображення в місіс Сендс, була відразлива. Що ж іще я побачив? Усі казали мені, що бідний Мандевіль — нікчема. Однак це завжди означало, що він не вартий своєї дружини, і я впевнений, такий поголос посередньо йшов від неї. Однак і він — не на її користь. Судячи з того, що розповідали ваші актори, вона кожному розповідала про свою інтелектуальну самотність. Ви самі сказали, що вона ніколи не скаржиться, і зразу ж навели її слова про те, як мовчання зміцнює її душу. Ось воно! Цей стиль ні з чим не сплутаєш. Ті, хто скаржиться, — лиш звичайні, хороші, докучливі люди; я нічого проти них не маю. Але ті, хто скаржаться, що ніколи не скаржаться, — це чортзна-що! Так-так, саме чорт. Хіба ці хвастощі у своїй стійкості не становлять саму суть байронівського культу сатани? Усе це я чув. Проте я ніколи не чув, щоб вона поскаржилася на щось конкретне. Ніхто ніколи не казав, що її чоловік п'є, або б'є її, або не дає їй грошей, або ж невірний їй, якщо не брати до уваги чуток про таємничу відвідувачку. Натомість саме вона мелодраматично гризла його монологами в його власному кабінеті. І ось коли побачиш факти, а не ту атмосферу мучеництва, яку вона сама навколо себе створила, тоді все виглядає зовсім інакше. Аби їй догодити, Мандевіль припинив ставити пантоміми, що приносили йому дохід. Щоб їй догодити, він почав витрачати гроші на класику. Вона розпоряджалася на сцені, як хотіла. Вона зажадала п'єсу Шери-

дана — її поставили. Їй захотілося зіграти леді Тизл — їй дали цю роль. Їй прийшло в голову влаштувати в ту саму годину репетицію без костюмів — і репетицію влаштували. Зверніть увагу на те, що вона цього захотіла.

— Але до чого ви ведете, який сенс цього вашого монологу? — запитав актор, здивований, що його небагатослівний друг говорить так довго. — Ми заглибилися в психологію і забули про вбивство. Вона втекла з Найтом; вона обдурила Рендола; вона обдурила, припустимо, і мене. Однак вона не могла вбити свого чоловіка. Все сходиться на тому, що вона була на сцені. Можливо, вона — погана людина, але ж не відьма.

— Ну, в мене залишається все менше сумнівів, — посміхнувся отець Бравн. — Але тут і не треба дару прозорливости. Тепер я знаю, що вона зробила. Все дуже просто.

— Звідки ж ви можете знати? — запитав Джервіс, здивовано дивлячись на нього.

— Тому що репетирували «Школу лихослів'я», — відповів отець Бравн, — і саме четвертий акт. Я дозволю собі ще раз вам нагадати, що вона розставляла декорації і меблі на сцені, як їй подобалося. І ще я нагадаю вам, що сцена вашого театру спеціально пристосована для постановки пантомім — тут мають бути люки і запасні виходи. Ви стверджуєте, і свідки можуть підтвердити, що всі актори були на сцені. Та я нагадаю вам, що в цій сценці одна з дійових осіб перебуває на сцені, але ніхто її не бачить. Одна людина формально на сцені, але фактично може піти. Пам'ятаєте той момент, коли леді Тизл ховається за екран? Ось воно, алібі місіс Мандевіль.

Запанувала мовчанка... Потім актор сказав:

— Ви припускаєте, що вона через люк спустилася в його кабінет?

— Яюсь же вона туди потрапила, найімовірніше — саме так. Це ще більшою мірою ймовірно, тому що вона навмисно влаштувала репетицію без костюмів. Нелегко прослизнути в люк у криноліні вісімнадцятого століття. Є й інші складнощі, але все можна пояснити.

— А я одного не можу пояснити! — сказав Джервіс і мало не зі стогоном опустил голову на руки. — Просто не можу повірити, що ця світла, спокійна жінка могла такою мірою втратити, як то кажуть, владу над своєю плоттю, не кажучи вже про душу. Чи були в неї вагомі причини? Вона дуже сильно любила Найта?

— Сподіваюся, — відповів Бравн. — Це було б для неї єдиним виправданням. Та, на жаль, я в цьому сильно сумніваюся. Вона хотіла позбутися чоловіка — відсталого провінційного ділка, до того ж не дуже успішного. Вона мріяла стати блискучою дружиною блискучого актора. Та скандалу вона боялася і не бажала брати участь у життєвій школі лихослів'я. На втечу вона зважилася б тільки в крайньому разі. Її опанувала не людська пристрасть, а якесь диявольське поклоніння перед умовностями. Вона постійно зводила чоловіка, вимагала, щоб він розвівся з нею і взагалі пропав з її життя. Він відмовився — і вона звела з ним рахунки. І ще одну річ я хочу вам нагадати. Кажуть, що у цих надлюдей особливо високе мистецтво, філософський театр і таке інше. Та згадайте, яка їх філософія, майже вся! Яку нісенітницю вони видають за піднесені думки! «Прагнення влади», «право сильного»... Нісенітниця і дурниця, які страшні тим, що вони можуть спокусити недосвідченого!

Отець Бравн спохмурнів, що траплялося з ним дуже рідко. І зморшки на його лобі не розгладилися, коли він узяв капелюх і розтанув у теміні ночі.

ЗНИКНЕННЯ МІСТЕРА ВОДРІ

Сер Артур Водрі, у світло-сірому літньому костюмі і своєму улюбленому білому капелюсі, який на його сивій голові виглядав занадто сміливо, бадьоро пройшов дорогою вздовж річки від свого дому в напрямку кількох будиночків господарського призначення, які також належали йому, і там, серед них, раптом пропав, немовби його забрали феї.

Його зникнення було ще більше вражаючим, бо сталося при найбуденніших і неймовірно простих обставинах. Ті кілька будиночків навіть важко було б назвати селом — це всього лиш одна-єдина вуличка і на диво відокремлена від усього. Посеред плоскої і відкритої рівнини ланцюжком вишикувалися чотири-п'ять крамничок, що забезпечували потреби сусідів, — кількох фермерів та мешканців садиби. На розі стояла крамниця м'ясника, в якій, судячи з усього, востаннє і бачили сера Артура.

Його бачили там двоє молодих людей, теж із садиби: Еван Сміт, що виконував обов'язки його секретаря, і Джон Делмон, як вважали, наречений його вихованки. Далі стояв магазин, що, як часто буває в селах, поєднував найрізноманітніші функції: непримітна літня жінка торгувала там папером, клеєм, мотузками, ціпками і солодощами, м'ячами для гольфу і неходовою галантереєю. Наступним був тютюновий магазин, туди і прямували ті двоє молодих людей, коли востаннє мигцем бачили свого хазяїна перед м'ясною крамницею. За ним стояла обшарпана кравецька майстерня, яку утримували дві жінки, а замикав вуличку безбарвний і ви-

лизаний бар, де перехожому пропонували величезні келихи блідо-зеленого лимонаду. Віддалік, при дорозі, містився єдиний на всю околицю пристойний і гідний цієї назви готель. Між ним і сільцем лежало перехрестя; поліцейський і службовець автомобільного клубу, які стояли там в часі зникнення сера Артура, стверджували, що він повз них не проходив.

Була рання година сонячного літнього дня, коли він безтурботно вийшов з будинку, розмахуючи тростиною і поплескуючи жовтими рукавичками. Сер Артур був ще тим чепуруном — цей джентльмен, літній, але, як для свого віку, дуже міцний та енергійний чоловік. Його рухливість і сила немовби не убували з роками, навіть хвилясте волосся здавалося просто білявим і лише схожими на сивину, а не геть сивим. Гладко поголене лице вирізнялося мужньою красою, а ніс з високим переніссям робив його схожим на герцога Велінгтона*. Але найвидатнішою особливістю його обличчя були очі, причому не лише у переносному значенні слова: дуже опуклі, витрішкуваті, мабуть, лиш вони псували правильність рис. Губи ж були нервові, щільно стиснуті, немовби зумисно. Сер Артур був найбільшим землевласником в околиці, і це село належало йому. У таких місцях усі не лише знають один одного, але й кожному зазвичай відомо, хто де перебуває у певний момент. Сер Артур міг дійти до села, сказати, що треба, м'ясникові або ще кому завгодно, і повернутися в садибу протягом пів години, як і ті двоє молодих людей, що ходили купити сигарет. Проте дорогою назад вони нікого не бачили; в полі зору не було ні душі, якщо не брати до уваги якогось доктора Ебота, що також гостював у сера Артура, — він сидів на березі ріки, широкою спиною до них, і терпеливо ловив рибу.

Коли всі троє гостей повернулися додому до сніданку, вони не звернули уваги на тривалу відсутність хазяїна. Та години минали, він і наступного разу не сідав за стіл, тоді

* Герцог Велінгтон — спадковий титул у Великобританії. Першим власником цього титулу був Артур Велслі (1769 — 1852), відомий своєю перемогою над Наполеоном Бонапартом при Ватерло.

вони, природно, із здивуванням зауважили цю обставину, а Сибіла Грей, яка була у будинку за хазяйку, стала тривожитися всерйоз. У село на пошуки вирушала одна експедиція за іншою, але ніхто не знаходив жодних слідів; врешті-решт стемніло, у садібі панував справжній переляк. Тоді дівчина послала за отцем Бравном, своїм старим знайомим, який колись виручив її в скрутну годину, і він, зрозумівши, що становище важке, погодився залишитися в будинку на той випадок, якщо знадобиться його допомога.

Наступного ранку нічого не змінилося; отець Бравн був уже на ногах і пильно все навколо оглядав. Його чорна приземкувата фігура виднілася на доріжці саду над берегом річки; він рухався то взад, то вперед і короткозорими, немовби сонними, очима оглядав околицю.

Він побачив, що берегом ходить, причому не менш заклопотано, ще один чоловік, й окликнув його на ім'я. Це був Івен Сміт, секретар хазяїна, високий і білявий; він видавався дуже пригніченим, що було б і недивно в ці тривожні години, проте в ньому завжди було щось тужливе. Можливо, це особливо впадало у вічі тому, що він статурою і поведінкою був атлетом, а також волосся, як у лева, і вуса, які свідчать (неодмінно — в романах, а часом — і насправді) про широчину серця і життєрадісність «молодого англійця».

Та виглядав він змученим, його очі глибоко запали, що не в'язалося з високим ростом та романтичною шевелюрою — усе це накладало на його образ зловісну печать. Втім, отець Бравн доброзичливо посміхнувся до нього, а потім сказав — уже серйозно:

— Як важко з усім цим дати собі раду!

— А міс Грей ще важче, — похмуро відповідав молодий чоловік. — Не бачу причин приховувати, що саме це найбільше і пригнічує мене, хай і заручена вона з Делмоном... Ви вражені?

Отець Бравн, виглядало, не був особливо вражений, однак і лице його було невиразним. Він лише м'яко зауважив:

— Ми всі, природно, поділяємо її тривогу. А чи немає у вас новин або ж власних міркувань щодо цієї історії?

— Новин, властиво, жодних, — відповів Сміт, — принаймні із зовнішнього світу. А міркування... — Він зам'явся і пригнічено замовк.

— Я дуже радо вислухаю ваші міркування, — твердо сказав священик і насупив брови, через що його глибоко посажені очі заховалися в тінь.

— Що ж, хай буде по-вашому, — після нетривалої мовчанки сказав молодий чоловік. — Все одно комусь доведеться розповісти, а вам, мені здається, можна довіритися.

— Ви знаєте, що сталося з сером Артуром? — запитав отець Бравн так спокійно, неначе йшлося про щось буденне.

— Так, — жорстко відповів секретар. — Гадаю, що знаю...

— Дивовижний ранок! — перебив його зовсім поряд прийємний голос. — Який дивовижний ранок і яка сумна розмова!

Секретар сіпнувся так, немовби його підстрелили, а на стежину, яскраво освітлену високим сонцем, лягла велика тінь доктора Ебота. Він ще був у халаті; його розкішний східний халат, увесь у барвистих квітах і драконах, був схожий на пишну клумбу, вирощену під пекучим сонцем тропіків. На ногах у нього було широке кімнатне взуття без каблуків, тому він і підійшов до них геть нечутно. Така легка, немов повітряна, з'ява ніяк не в'язалася з його зовнішністю, бо він був дуже великим, огрядним чоловіком; його енергійне й доброзичливе обличчя покривала густа засмага й облямовували старомодні густі сиві бакенбарди, а патріархальну голову прикрашала розкішна сива хвиляста шевелюра. Довгі очі-шпаринки здавалися сонними, та такий літній людині і справді було ще рано вставати. Втім, виглядав він водночас і пошарпанним, і загартованим, немов старий фермер або капітан корабля, якому не раз доводилося протистояти суворим вітрам. Серед гостей він був єдиним старим другом і ровесником сквайра.

— Випадок унікальний, — сказав він, хитаючи головою. — Ці сільські будиночки, як лялькові, усе наскрізь видно з усіх боків; там нікого не заховаєш, навіть якщо захочеш. Та ніхто й не хотів, я упевнений. Ми з Делмоном учора там розслідували справу. Це зазвичай тихі старі жінки — такі й мухи

не скривдять. Майже всі чоловіки зараз у полі, залишився тільки м'ясник, та бачили, як Артур від нього вийшов. А на березі ріки дорогою сюди нічого не могло статися, я сидів там з вудкою весь день.

Тут він глянув на Сміта, і в його примружених очах, до цього немовби сонних, промайнуло лукавство.

— Адже ви з Делмоном можете підтвердити, — додав він, — що бачили мене там і коли йшли туди, і коли поверталися?

— Так, — коротко відповів Сміт, якого, мабуть, нетерпець брав продовжити перервану бесіду.

— Єдине, що спадає мені на думку... — неквапливо продовжив було доктор, але тут його також перервали. Через зелений лужок, поміж веселими квітковими клумбами, крокував чоловік, водночас міцний і легкий у рухах, — це був Джон Делмон; у руках він тримав папірець. Акуратно одягнений, зі смаглявим і квадратним, як у Наполеона, обличчям та з дуже сумними очима, такими сумними, що здавалися майже мертвими, він був ще доволі молодий, лиш тільки чорне волосся передчасно посивіло на скронях.

— Отримав телеграму з поліції, — сказав він. — Учора я телеграфував туди ввечері, вони повідомляють, що негайно пришлють людину. Не підкажете, докторе Еботе, кого ще слід було б повідомити? Можливо, родичів або ще когось?

— Так, звичайно, у нього є племінник, Вернон Водрі, — відповів старий. — Ходімо, я дам вам адресу і ще дещо розповім про нього.

Доктор Ебот і Делмон попрямували до будинку, і коли вони відійшли доволі далеко, отець Бравн, ніби їх і не переривали, заохотив співрозмовника:

— Отже?

— А ви холонокровні, — зауважив секретар. — Це, мабуть, через те, що ви звикли вислуховувати сповіді. Ось і я також начебто збираюся сповідатися. Звичайно, коли такий слон підповзає до вас ззаду тихо, як змія, то настроїй сповідатися пропадає. Та почавши — слід продовжувати, хоч, по

суті, ця сповідь і не є моя. — Він зупинився на мить, суплячись і смикаючи вуса, а потім без жодного вступу заявив:

— Здається, сер Артур просто втік. І, гадаю, мені відомо — чому...

Запанувала мовчанка, а потім він знову вигукнув:

— Зрозумійте мене, я потрапив у мерзотне становище: багато хто скаже, що мій вчинок нищий. Я опинився в ролі донощика і плюгавця, хоча, як на мене, лише виконую свій обов'язок.

— А ви будьте суддею, — вагомо відповів отець Бравн. — Отож, у чому ваш обов'язок?

— Непривабливість моєї ролі в тому, що я вимушений наговорити на свого суперника, причому суперника щасливого, — гірко промовив молодий чоловік. — Однак у мене немає виходу. Ви запитали про причини зникнення Водрі. Я достеменно переконаний, що ця причина — в Делмоні.

— Чи не хочете ви сказати, — запитав священник холодно-кровно, — що сера Артура вбив Делмон?

— Та ні! — несподівано гаряче вигукнув Сміт. — Ні і ще раз ні! В жодному разі! Хай що б він не вчинив, та все ж він не вбивця. Кращого алібі, як у нього, годі придумати: його свідок — людина, яка його ненавидить. Чи мені присягатися в любові до Делмона, та я мушу заявити на будь-якому суді, що вчора він просто не міг нічого зробити із старим. Ми були з ним разом весь день; у селі він купив сигарети, тут їх курих та читав у бібліотеці — і більше нічого. Гадаю, він таки злочинець, але Водрі він не вбивав. Я навіть більше скажу: саме тому, що Делмон злочинець, він не вбивав Водрі.

— Так, — терпляче сказав священник, — і що ж це означає?

— Бачте, — відповідав секретар, — його злочин зовсім інший. А для успіху необхідно, щоб Водрі був живий.

— Розумію... — задумливо мовив отець Бравн.

— Сибілу Грей я знаю добре, і її характер відіграє в цій історії важливу роль. Це натура ніжна — і благородна, і чутлива. Вона належить до тих неймовірно сумлінних людей, у яких не виробляється захисної звички або рятівного здорового глузду. Вона майже до безумства чутлива й водночас

геть позбавлена егоїзму. Життя у неї склалося незвично: вона залишилася буквально без копійки, як підкидьок, сер Артур узяв її до себе і ревно про неї піклувався, що дивувало багатьох, тому що це, щиро кажучи, на нього не подібне. Однак напередодні її сімнадцятиліття все з'ясувалося, і вона була приголомшена: опікун зробив їй пропозицію. Далі діється найнезвичайніше в цій історії. Сибілі стало звідкись відомо (гадаю — від старого Ебота), що сер Артур в роки своєї бурхливої молодости скоїв злочин або принаймні дуже непристойний вчинок, через який у нього були великі неприємності. Що там було — не знаю. Але для дівчини в ніжному, чутливому віці це перетворилося на жахіття: благодійник в її очах перетворився на чудовисько, в будь-якому разі, до тої міри, що не могло бути й мови про близькі стосунки, зокрема такі, як шлюб. Те, як вона відповіла, до неймовірності їй притаманне. З безпорадним страхом — і героїчною безстрашністю — вона сама, тремтливими губами, сказала всю правду. Сибіла визнала, що її відраза до нього, можливо, хвороблива; вона зізналася в цьому немовби в прихованому безумстві. Та, на її здивування і полегшення, він сприйняв відмову спокійно та гречно і більше, мабуть, до цієї теми не повертався. А наступні події ще більше переконали її у великодушності старого опікуна.

У її самотнє життя увійшов ще один, такий же самотній чоловік. Він час від часу оселявся відлюдником на острові вище по річці і, можливо, привернув її увагу цією таємничістю, хоч, звісно, він і без того доволі привабливий: чоловік вихований та дотепний, однак дуже сумний; утім, це, мабуть, тільки додавало йому романтичності. Зрозуміло, мова йде про Делмона. Я і дотепер не знаю, як насправді прихильно вона поставилася до нього, але, так чи так, він отримав дозвіл зустрітися з її опікуном. Можна уявити собі, з яким страхом вона чекала цієї зустрічі і переживала, як сприйме появу суперника старий джигун. Але вона ще раз переконатася, яка є несправедлива до свого опікуна. Він прийняв молодого чоловіка сердечно й привітно і, здавалося, був у захваті від союзу, що складався. Вони з Делмоном разом

ходили на полювання і риболовлю, їхні стосунки розвивалися якнайкраще, аж поки їй одного разу не довелося пережити нове потрясіння. Якось у розмові Делмон обмовився, що старий «за двадцять років майже не змінився». Так раптом їй відкрилася правда про їх дивовижну дружбу. І це нинішнє їх знайомство, і зближення були вдаваними: вони явно вже були знайомі й раніше. Саме тому молодий чоловік і з'явився в цих місцях так потаємно. Саме тому старий опікун з такою готовністю допомагав залагоджувати шлюб. Тож на що все це, на вашу думку, схоже?

— На що це схоже по-вашому, я знаю, — посміхнувся отець Бравн. — Що ж, цілком логічно. Минуле Водрі чимось заплямоване. Раптом з'являється таємничий прибулець, який ходить за ним, як тінь, і домагається усього, чого захоче. Словом, ви вважаєте, що Делмон — шантажист?

— Саме так, — відповів його співрозмовник, — хай як це мені не було б бридко говорити.

Отець Бравн замислився на хвилину, а потім сказав:

— Я піду і порозмовляю з доктором Еботом.

З будинку він вийшов через годину або ж дві. Можливо, священник і розмовляв там з доктором, однак з'явився він у товаристві Сибілі Грей, блідої дівчини з рудуватим волоссям і тонким, майже крихким профілем. Побачивши її, можна було повірити у слова молодого чоловіка про її незвичайне щиросердя. Тут на думку мимоволі приходили і леді Годіва*, і розповіді про непорочних мучениць; лише скромні люди можуть відкинути сором'язливість, коли велить совість.

Сміт пішов їм назустріч, і близько хвилини вони розмовляли, стоячи посеред лужка. Від світанку на небі не було ні хмаринки, і тепер воно дихало спекою та засліплювало блиском, проте священник не розлучався зі своєю парасолькою, схожою на безформну чорну грудку, і капелюхом, що

* Леді Годіва (980 – 1067) — англо-саксонська графиня, дружина Леофріка, графа Мерсії, яка, за легендою, голою проїхала на коні вулицями міста Ковентрі задля того, щоб її чоловік зменшив податки для своїх підданців.

нагадував чорну парасольку, і взагалі він виглядав, немовби засупонився на всі гудзики в очікуванні бурі. Але, можливо, він лише мимоволі справляв таке враження, а можливо, і справді передбачав бурю, однак не пов'язану з природою.

— Як огидно, — сказала пригнічена Сибіла, — що вже розійшлися різні чутки та пересуди. Усі підозрюють один одного. Джон та Івен хоч можуть взаємно засвідчити алібі. Доктор Ебот мав бридку сцену з м'ясником, який думає, що звинуватять його, і тому сам усіх звинувачує.

Івен Сміт нервував і врешті-решт не витримав:

— Послухайте, Сибіло, багато поки що є незрозумілого, але, здається, усе це взагалі пусте. Ситуація, звичайно, препогана, однак нам видається, що ніякого насильства не було.

— Це означає, що у вас уже є версія? — метнула дівчина погляд на священника.

— Мене ознайомили з однією версією, — відповів той, — і дуже переконливою, як на мене.

Сонним поглядом він дивився у бік річки, а Сміт і Сибіла завели між собою, не підвищуючи голосів, швидко розмову. Священик, глибоко замислившись, побрів уздовж берега. В одному місці берег виступав невеликим навісом, і на ньому примостилася порість молодих дерев. Палюче сонце пронизувало ріденьку запону дрібного листя, що колисалося, немов зелені язички полум'я, й усі птахи розщебеталися так, ніби у кожного дерева було відразу тисяча мов. Через хвилину або дві Івен Сміт почув, як із зеленої гущавини його тихенько, але цілком виразно кличуть на ім'я. Він було зробив кілька кроків в тому напрямку, та отець Бравн вже сам виринув звідти і, знизивши голос, сказав:

— Зробіть так, щоб панна не прийшла сюди. А найкраще було б, якби вона взагалі пішла звідси. Покличте її до телефону або придумайте самі що-небудь, а потім повертайтеся.

Сміт повернувся до дівчини, відчайдушно намагаючись виглядати безтурботним, і щось їй сказав, утім зайняти її чимось, що потрібне для інших, було неважко. Вона швиденько попрямувала до будинку, а Сміт пішов за отцем Бравном, який знову сховався в густих заростях. Там, за деревами, був

невеличкий ярк, де верхній шар ґрунту провалився на рівень піщаного берега річки. Священик стояв на краю цієї ями, дивлячись униз, причому — випадково чи свідомо — капелюх він тримав в руці, хоч сонце немилосердно пекло йому голову.

— Краще, щоб ви побачили це самі, — насилу промовив він, — як можливий свідок. Тільки попереджаю — приготуйтеся.

— До чого? — запитав секретар.

— До найстрашнішого, що я бачив у своєму житті.

Івен Сміт підійшов до краю провалля, і йому коштувало великих зусиль, аби заглушити в собі крик жаху. Знизу на нього дивився, посміхаючись, сер Артур Водрі; його обличчя було повернене вгору, так, що на нього легко можна було наступити. Голова була закинена назад, і кучма жовтуватосивого волосся мало не опинилася під їх ногами. Сміт бачив обличчя в перевернутому вигляді.

Таке могло примаритися тільки в жахіттях, коли увижаються люди з головами набакир. Що ж він тут робив? Чи можна уявити, щоб сер Артур повзав по цих вибоїнах у такій неприродній позі, ховаючись та ще вишкіряючись звідти? Тіло здавалося горбатим і кособоким, ніби його понівечили. Правда, незабаром стало зрозуміло, що річ тут у спотворенні видимих пропорцій зведених разом рук і ніг. А якщо він божевільний? З'їхав з глузду? Сміт продовжував дивився на нього, і йому ця фігура здавалася все більше застиглою.

— Вам звідси не видно, — сказав отець Бравн, — але у нього перерізане горло.

Сміт здригнувся.

— Це вже точно, щось жахливішого в житті годі побачити, — вимовив він. — Усе через те, що його лице перевернуто. Я бачив це обличчя за сніданком, за обідом щодня, років десять підряд, завжди таке приємне і люб'язне. Та лиш переверніть його — і перед вами суцільний диявол.

— Він і справді посміхається, — спокійно і розсудливо сказав Бравн, — цей факт спантеличує. Люди не часто по-

сміхаються, коли їм перерізають горлянку, і навіть якщо вони це роблять самі. Таке жахливе враження викликає, без сумніву, посмішка у поєднанні з вираченими очима. Але що правда, то правда — догори ногами все являється в іншому вигляді. Художники часто перевертають малюнки, щоб перевірити їх точність. Іноді, якщо важко перевернути сам об'єкт (скажімо, гору), вони навіть стають на голову або ж нахиляються і дивляться на картину, розсунувши ноги.

Священик говорив дещо легковажним тоном, щоб заспокоїти молодого чоловіка, та підсумував уже серйозніше:

— Я добре розумію, як ви засмучені. На нещастя, «засмутилося» і ще дещо.

— Що ви хочете сказати?

— Розсипалася вся наша бездоганна теорія, — відповів Бравн і став обережно спускатися по схилу на вузький піщаний берег річки.

— Однак можливо, що сер Артур наклав на себе руки, — раптом сказав Сміт. — Адже, врешті-решт, це теж утеча, й тоді все вкладається в нашу теорію. Він шукав спокійного місця, прийшов сюди і перерізав собі горлянку.

— Ні, — заперечив священик, — він, хай там що, потрапив сюди не за життя і не по землі. Його вбили не тут: занадто мало крові. Сонце вже неабияк висушило волосся й одяг, але збереглися два сліди від хвиль. Сюди якраз досягає морський прилив, і тут утворює вир, — він втягнув тіло в цей затон, де воно й залишилося потім, коли прилив відійшов. Але спершу його мало знести рікою, як можна припустити, від села, оскільки воно задвірками виходить на берег. Ні, бідолаху Водрі смерть застала в селі. Я все-таки не допускаю, щоб він наклав на себе руки; тоді виникає питання — хто і як міг убити його в цьому крихітному сільці?

Він став щось креслити на піску своєю непоказною парасолькою.

— Гаразд, тоді напружмо наш мозок. У якому порядку розташовані крамниці? Перша — крамниця м'ясника. М'ясник, звісно, з величезним сікачем начебто цілком підходить на роль убивці. Але ви ж самі бачили, як Водрі ви-

йшов від нього; та й важко собі уявити, щоб він тихо-мирно стояв перед прилавком, поки м'ясник говорить: «Добрий ранок. Дозвольте, я вам переріжу горлянку. Дякую вам. Що ще бажаєте, добродію?». Сер Артур не схожий на учасника такої сцени, та ще з приємною посмішкою на вустах. Він був людиною сильною і рішучою, з неприборканою вдачею. Хто ж ще, окрім м'ясника, міг би з ним упоратися?. У наступній крамничці сидить літня жінка. Її сусід, торговець тютюном, зрозуміло, чоловік, але, як я чув, він дуже боязкий. Далі — кравецька майстерня, і кравчині там дві старі діви; а на краю вулиці — невеличкий бар, хазяїн якого саме в лікарні і залишив справи на свою дружину. Є ще двоє-трое сільських хлопців — прикажчиків та посильних, — але і їх відіслали кудись із дорученням. І врешті, на перехресті, дорогою до готелю, стояв полісмен.

Отець Бравн поставив кінцем парасольки грубу крапку на своєму кресленні, там, де був поліцейський пост, і замислився, спрямувавши погляд у річкову далечинь. Потім він зробив незрозумілий жест рукою і, ступивши крок убік, нахилився над мертвим тілом.

— Ах! — вигукнув отець Бравн і, випроставшись, зробив довгий і глибокий видих. — Торговець тютюном! Як я міг випустити його з уваги!

— Що з вами? — дещо роздратовано запитав Сміт, оскільки отець Бравн безглуздо витріщив очі і щось бурмотів; слово «торговець тютюном» він вимовив так, ніби відкрив у ньому якесь лиховісне значення.

— Чи ви не зауважили, — помовчавши хвилю, запитав священик, — чого-небудь особливого на його обличчі? — І вказав Сміту на труп.

— Святий Боже! Особливого?.. — вигукнув Івен, пересмикнувшись від жаху. — Особливого, якщо в людини перерізана горлянка?..

— Я сказав — на обличчі, — спокійно виправив священик. — І, крім того, ви помітили, що у нього порізаний палець?

— До справи це відношення не має, — швидко відповів Івен. — Це сталося раніше і зовсім випадково. Він поранив-

ся розбитою пляшечкою від чорнила, коли ми працювали разом.

— Ні, все-таки і це має відношення до справи, — заперечив отець Бравн.

Вони довго мовчали, священник похнюплено бродив по піску, волочачи за собою парасольку, і час від часу бурмотів «торговець тютюном», поки від самого його звуку у Сміта по тілу не забігали мурашки. Потім священник раптом підняв парасольку і вказав ним на човнову будку в очеретах.

— Скажіть, це човен хазяїна? — запитав він. — Покатайте мене трохи. Мені треба поглянути на ці будиночки з боку річки. Не можна гаяти часу: тіло можуть виявити, але доведеться ризикнути.

Сміт уже гріб веслами по річці у бік села, коли отець Бравн знову заговорив:

— До речі, я вивідав у доктора Ебота, який-такий грішок був за душею у бідолахи Водрі. Розпочалося з того, що якийсь єгипетський чиновник образив його, сказавши, здається, що порядному мусульманинові з англійцями, як і зі свинями, нічого робити, хоча свині все ж краще, — словом, груба нетактовність. Хай що там сталося насправді, але сварка отримала своє продовження через кілька років, коли той чиновник опинився в Англії. Водрі, охоплений гнівом, притягнув його до свинарника на якійсь садибі, заштовхав туди, зламавши йому руку і ногу, й залишив там до ранку. Зрозуміло, стався скандал, але багато хто вважав, що Водрі діяв у пориві патріотизму — і це пом'якшує його вчинок. Проте людина не може через це мовчати десятки років і смертельно боятися шантажу.

— Отже, ви вважаєте, що ця історія жодним чином не пов'язана з тим, над чим ми зараз ламаємо голови? — задумливо запитав секретар.

— Я вважаю, що ця історія якнайтісніше пов'язана з тим, про що зараз думаю я, — відповів Бравн.

У цей час вони пливли вздовж невисокої стіни; за нею, від сільських будиночків до річки, спускалися по крутому схилу грядки городів.

Отець Бравн уважно перерахував будинки, піднявши гостру парасольку, і, коли дійшов до третього, промовив:

— Торговець тютюном! А що, якщо він?.. Утім, діятиму, як підказує здогад, а там подивимося. Тепер скажу вам, що видалося мені дивним на обличчі сера Артура.

— Що ж? — запитав його Сміт, припинивши на декілька секунд гребти.

— Він завжди ревно дбав про свій зовнішній вигляд, — сказав отець Бравн, — а зараз поголений лише наполовину... Тут зручно причалити. Човен можна прив'язати до цього стовпа.

За хвилину або дві вони вже перелізли через низеньку стінку і підіймалися крутою кам'яною доріжкою поміж грядок з овочами і квітами.

— Подивіться — торговець тютюном вирощує картоплю, — зауважив отець Бравн. — Тут, можна сказати, витає дух сера Волтера Релі*. Он скільки картоплі і мішків для неї. Сільські торговці ще не зовсім порвали із селянськими звичками; вони часто поєднують у господарстві два-три заняття. У торговців тютюном у селі зазвичай є ще одне ремесло, але я якось не подумав про це, поки не придивився до підборіддя Водрі. У дев'яти випадках з десяти їх крамницю називають тютюною, але водночас це ще й перукарня. Водрі порізав руку і не міг поголитися сам — ось чому він пішов сюди. Як вам підказка?

— Ця підказка, звичайно, багато чого прояснює, — відповів Сміт. — Але вам, напевно, вона підказала значно більше.

— А чи вам це не підказує, наприклад, — продовжував отець Бравн, — за яких обставин міг посміхатися геть не беззахисний джентельмен безпосередньо перед тим, як йому перерізали горлянку?

За кілька секунд вони йшли темним коридором у задній частині будинку і незабаром опинилися у внутрішній кімнаті; тьмяне світло проникало сюди із сусіднього приміщення, а ще поблискувало запилене, тріснуте дзеркало. Кімната

* Волтер Релі (1552 або 1554—1618) — англійський придворний, державний діяч, авантюрист і поет. Перший привіз у Великобританію тютюн.

потонула в зеленкуватій напівтемряві, як на дні озера, але все-таки можна було розгледіти звичайні перукарські інструменти і панічно бліде обличчя перукаря.

Очі отця Бравна обнишпорили кімнату, яку, було видно, незадовго до цього ретельно вичистили й прибрали, і нарешті прикипіли до чогось у запорошеному кутку за дверима.

Там висів капелюх, білий капелюх, так добре знайомий усім у селі. А проте, завжди примітний на вулиці, тут він здався однією з тих дрібних речей, про які деякі люди іноді геть забувають, коли старанно вишкрябують підлогу і знищують забруднені ганчірки.

— Сер Артур Водрі, гадаю, голився тут учора вранці, — рівним голосом промовив отець Бравн.

На перукаря, низенького лисого чоловічка в окулярах, на прізвище Вікс, раптова поява двох відвідувачів з глибини його власного будинку справила таке враження, немовби це дві примари повстали із склепу під підлогою.

Але причиною його страху був, очевидно, не лише забобон. Він зіщулювся і, якщо можна так сказати, втиснувся у темний куток; і весь якось відразу став немовби невидним, окрім величезних, як очі домовика, окулярів.

— Скажіть мені одне, — спокійно запитав священник. — У вас були причини ненавидіти сквайра?

Чоловічок у кутку пробелькотів щось, чого Сміт не почув, але священник кивнув.

— Знаю, що були, — сказав він. — Ви ненавиділи його; це мені підказує, що ви його не вбивали. То ж розкажіть самі, що тут сталося, або ж зробити це доведеться мені?

Настала тиша, в якій чулося лише слабке цокання годинника на кухні... Потім отець Бравн продовжив:

— Сталося ось що. Містер Делмон, увійшовши з вулиці у ваші двері, попросив якихось сигарет, виставлених у вітрині. Ви на хвилю вийшли за поріг, як роблять торговці, щоб подивитися, на що він показує. І в цей момент Делмон побачив у внутрішній кімнаті бритву, яку ви відклали, і сиву голову сера Артура на спинці крісла: на них, ймовірно, якраз падало світло з того віконця в глибині. В одну мить він встиг

схопити бритву, полоснути нею сквайра по горлу і повернутися до прилавка. Нещасний навіть не злякався, коли побачив руку з бритвою. Він помер, посміхаючись своїм думкам. О, що це були за думки!.. Сам Делмон теж міг не тривожитися. Він виконав усе швидко й тихо — навіть містер Сміт, що стояв на вулиці, присягнувся б в суді, що вони не розлучалися ні на хвилину. Причина для тривоги була тільки в однієї людини — у вас. Ви не ладнали із землевласником через заборгованість за рентою і ще через щось, і ось ви виявляєте вашого недруга зарізаним у власній крамниці вашою ж бритвою. Цілком зрозуміло, ви впали у відчай через те, що вам не виправдатися перед звинуваченням, і вирішили, поки не пізно, змити плями з підлоги, а тіло кинути вночі в річку, запакувавши його в картопляний мішок; ось тільки ви його погано зав'язали. Добре, що в певні години ваша перукарня зачинається, й у вас часу було досить. І ви нічого ніби не забули... окрім ось цього капелюха. Проте не хвилюйтеся: я забуду все, зокрема і про капелюх, — закінчив отець Бравн і ніби й нічого не було вийшов на вулицю. Сміт, глибоко вражений, пішов за ним, а перукар лише оторопіло дивився їм услід.

— Ви мене розумієте? — запитав отець Бравн у свого супутнику. — Це той випадок, коли мотив, що спонукав перукаря до таких дій, занадто слабкий, щоб звинуватити його, але занадто сильний, щоб виправдати. Такий боязкий і нервовий чоловік не здатен убити сильного й рішучого через якісь грошові чвари. Та саме такий чоловік смертельно боїтиметься, щоб його не звинуватили в цьому. Та що тут казати, у справжнього винуватця мотив був куди серйозніший!

Священик поринув у роздуми, пильно дивлячись у порожнечу перед собою.

— Який жах, — простогнав Івен Сміт. — Лиш годину чи дві тому я таврував Делмона як негідника і шантажиста, але все-таки в голові не вкладається, щоб він таке вчинив.

Священик все ще немовби перебував у трансі, як людина, що опинилася перед прірвою. Нарешті його губи смикнулися, і він пробурмотів радше як молитву, аніж як прокляття:

— Всемилостивий Господи! Яка жахлива помста!

Його супутник щось запитав, але він продовжував говорити немовби сам до себе:

— Скільки ж тут було ненависти! Яка жорстока відплата одного смертного черв'яка іншому! Чи можливо проникнути у бездонне людське серце до самого дна, де можуть чаїтися такі жахливі пристрасті! Спаси нас, Господи, від гордині, але не мені осягнути таку ненависть і таку відплату.

— Так, — підтримав Сміт, — мені то і взагалі не осягнути, навіщо він убив Водрі. Якщо Делмон — шантажист, то природніше було б, щоб Водрі вбив його. Звичайно, це, як ви сказали, жахлива помста, але...

Отець Бравн швидко закліпав очима, ніби щойно прокинувся, і квапливо заперечив:

— А, ви про це! Ні, я говорив про інше. Я мав на увазі не вбивство в перукарні, коли... ну, коли вжахнувся перед такою відплатою. Тут було щось інше, страшніше, хоч, звичайно, і це вбивство також страшне. Але осягнути його набагато легше: майже кожен здатен на таке. Адже це, властиво, був майже самозахист.

— Що?! — не повірив своїм вухам Сміт. — Чоловік підкрався до іншого ззаду і перерізав йому горлянку, коли той безтурботно посміхався в стелю, сидячи в кріслі перукаря, — ви називаєте це самозахистом!

— Я ж не стверджую, що це виправдана міра самозахисту, — відповідав священик. — Але багато хто пішов би на це, щоб захистити себе, коли б зіткнувся з пекельною підлістю, яка сама по суті теж є злочином, що волає про помсту. Власне про цей, інший, злочин я саме й міркував. Почнемо із запитання, яке ви поставили, — ну навіщо шантажистові вбивати? Бачте, тут ціла купа хибних думок і звичного змішування речей... — Отець Бравн помовчав, ніби впорядковував думки після недавнього замішання, і продовжив уже звичним тоном: — Ви бачите, що двоє чоловіків, старий і молодий, зав'язують дружбу й будують матримоніальні плани; однак причина їх дружби нечиста і криється у минулому. Один з них багатий, а другий — бідний, і ви підозрюєте

шантаж. Що ж, поки ви маєте рацію. Але ви неправильно вирішуєте задачу, хто кого шантажує. Ви припускаєте, що бідний шантажує багатого. Насправді ж багатий шантажував бідного.

— Але ж це безглуздо! — заперечив секретар.

— Це набагато більше, ніж безглуздість, однак нічого незвичайного тут немає. Сучасна політика наполовину полягає в тому, що багаті шантажують народ. Ваша думка, що це — безглуздість, ґрунтується на таких же безглузких ілюзіях. Одна з них — що багаті не прагнуть стати багатшими; інша — що шантажувати можна тільки через гроші. У нашому випадку гроші тут ні до чого. Сер Артур Водрі прагнув не вигоди, а помсти. І він замислив найогиднішу помсту, про яку я тільки міг чути.

— Але за що б він мав мстити Джону Делмону? — запитав Сміт.

— Сер Артур Водрі мстив не Джону Делмону, — похмуро відповідав священник.

Якийсь час вони мовчали; потім отець Бравн продовжив говорити, та немовби про що інше:

— Пам'ятаєте, коли ми знайшли тіло покійного, його обличчя опинилося перед нами в перевернутому вигляді. Тоді ви ще сказали, що це лице суцього диявола. А чи не спадало вам на думку, що вбивця теж побачив це обличчя перевернутим, коли підійшов до крісла?

— Мало що можна сказати, коли ти не при тямі, — заперечив його супутник. — Я ж був звик бачити його обличчя як слід.

— А ви, можливо, ніколи й не бачили його як слід, — відповів на це Бравн. — Я вже розповідав вам, що художники ставлять картину «не як слід», якщо хочуть її добре роздивитися. Можливо, за ці десять років за сніданком і за чаєм ви просто вже звикли бачити обличчя диявола?..

— На що це ви натякаєте? — перервав нетерпляче отця Бравна Сміт.

— Я висловлююся алегорично, — похмуро пояснив отець Бравн. — Зрозуміло, сер Артур не був дияволом у букваль-

ному розумінні. Він був людиною, і характер його від природи такий, що міг би повернутися і до добра. Але згадайте його вирячені підозріливі очі, його щільно стиснуті губи, що постійно смикаються; вони багато про що могли б вам розказати, якби ви вже не звикли бачити їх. Знаєте, є хворі, у яких рани на тілі не гояться. Такою була й душа сера Артура. Вона була ніби позбавлена шкіри; він страждав гарячковою самолюбною настороженістю. Його недовірливі очі невсипущо стояли на варті його гідності. Чутливість — це не обов'язково егоїстичність. Сибіла Грей, наприклад, теж не товстошкіра, проте їй вдається бути при цьому мало не святою.

Але у Водрі ця риса вдачі стала згубною для нього гордістю, гордістю, яка навіть не могла дати йому захисту і самозаспокоєння. Будь-яка подряпина на поверхні його душі перетворювалася на гнійну рану. Ось чим пояснюється той випадок з побиттям єгиптянина у свинарнику. Якби він побив його відразу, коли той обізвав його свинею, це було б зрозумілим спалахом гніву. Але там не було свинарника — у цьому й уся заковика. Водрі багато років пам'ятав ту безглузду образу, поки йому не вдалося неймовірно — домогтися приїзду свого кривдника у садибу з хлівом, і лиш тоді він помстився, як вважав, справедливо й артистично. Нічого не скажеш, він любив, щоб помста була справедливою й артистичною.

Сміт з цікавістю поглянув на священика:

— Адже ви думаєте зараз не про історію зі свинарником.

— Так, — відповів отець Бравн, — я думаю про інше. — І, подолавши тремтіння в голосі, продовжив: — Пам'ятаючи про той фантастичний, з терпеливим вичікуванням, задум помсти, що був гідний образи, повернемося тепер до нашої історії. Чи не пригадаєте, щоб хтось ще інший образив Водрі або ж дав йому привід вважати себе смертельно ображеним?.. Звичайно! Його образила жінка.

На очі Івена опустилася тінь жаху, він пильно слухав.

— Дівчина, майже дівчинка, відмовила йому, тому що він свого часу вчинив щось злочинне. За побиття єгиптянина

він відсидів у в'язниці недовго. І тоді, у відчаї, цей збожеволілий чоловік сказав собі: «Тоді нехай вона стане дружиною вбивці».

Вони йшли берегом річки в напрямку до садиби. Якийсь час мовчали, а потім отець Бравн заговорив знову:

— Водрі мав можливість шантажувати Делмона, тому що той вчинив колись убивство. Можливо, він знав і про якісь інші злочини його товаришів-шибайголів часів юности. Ймовірно, це був якийсь випадковий злочин — адже ненавмисні вбивства не є найгіршим злочином. А Делмон, як на мене, все-таки здатний на розкаяння, навіть і в убивстві Водрі. Але він був у владі Водрі, і вони, діючи спільно, дуже вправно немов павутиною обплутали дівчину сватанням: один став залицятися до неї, а інший великодушно їх заохочував. Однак Делмон і сам не знав — це відав хіба що лиш сатана, — що на думці у старого. І ось кілька днів тому Делмон зробив страшне відкриття: він виявився лиш знаряддям у чужих руках, його використали, а тепер, як з'ясувалося, збиралися зламати і викинути.

Йому в бібліотеці випадково потрапили до рук якісь папери Водрі, з яких, хоч там і не було сказано прямо, зрозумів, що готується донос у поліцію. І тоді стало ясно, який пекельний задум мав старий. Делмон остовпів так само, як я, коли про все здогадався.

Після вінчання нареченого було б заарештовано, а потім повішено. Делікатна наречена знехтувала того, хто побував у в'язниці, і вийшла б за того, кому дорога на ешафот. Ось яким чином сер Артур Водрі збирався артистично поставити крапку в цій історії.

Івен Сміт, смертельно блідий, мовчав. А тим часом вдалині на дорозі з'явилася висока фігура і широкий капелюх доктора Ебота. Він наближався до них, і навіть здалека було помітно, що доктор сильно схвильований. Та вони й самі ще не відійшли від потрясіння, спричиненим таким страшним одкровенням.

— Ви кажете, що ненависть огидна, — порушив мовчанку Івен. — І знаєте, принаймні одне мене тішить. Уся моя нена-

висть до нещасного Делмона випарувалася, коли я дізнався, як він двічі став убивцею.

Вони йшли мовчки, поки не зустрілися з доктором, який у відчаї розмахував на ходу своїми довгими руками в рукавичках, а його сиву бороду щосили розвіював вітер.

— Жахлива новина! — закричав він. — Знайдено тіло сера Артура. Смерть, мабуть, наздогнала його в саду.

— Боже мій! — якось механічно промовив отець Бравн. — Як страшно!

— Це ще не все, — задихаючись, продовжував доктор, — Джон Делмон поїхав, щоб зустріти Вернона Водрі, племінника Артура, але той і в очі його не бачив. Схоже, що тепер зник і Делмон.

— Боже мій! — пробурмотів отець Бравн. — Це неймовірно...

НАЙГРШИЙ ЗЛОЧИН У СВІТІ

Отець Бравн ходив по картинній галереї з таким виглядом, немов прийшов сюди не для того, щоб дивитися на картини. Хоч узагалі він дуже любив картини, вони його і справді зараз не цікавили. Не те щоб у цих сучасних витворах мистецтва було щось неморальне або негоже; той, хто збуджував у собі язичницькі пристрасті, маніпулюючи поєднанням переривчастих спіралей, перевернутих конусів і розбитих циліндрів, за допомогою яких мистецтво майбутнього надихало або спокушало людство, мав — слід віддати йому належне — бурхливий темперамент. Річ у тім, що отець Бравн чекав тут свого юного друга, який вибрав це невідповідне місце, потураючи своїм футуристичним смакам.

Юний друг насправді був юною родичкою, однією з небагатьох, що були в нього. Вона називалася Елізабет Фейн, або просто Бетті, і була дочкою його сестри, що свого часу вийшла заміж за благородного, але збіднілого сквайра. Оскільки сквайр був такою ж мірою мертвий, як і бідний, то отець Бравн виступав її опікуном, як також і сповідником, і в певному сенсі захисником, а наостанок і рідним дядьком.

Та в цей момент він марно приглядався до груп людей, що стояли в галереї, шукаючи поглядом знайоме каштанове волосся і світле обличчя. Однак замість племінниці він побачив кілька знайомих і ще більше незнайомих йому людей, серед них і декілька осіб, з якими, через химерність їх смаку, він і не хотів би знайомитися.

В гурті людей, з якими священник не був знайомий, але які його зацікавили, був гнучкий, рухливий, дуже елегантний чоловік, схожий на іноземця завдяки своїй борідці клином, як у літнього ідальго, і темному волоссю, підстриженому так коротко, що воно було подібне на чорну шапочку, яка щільно облягає череп. Серед тих, з ким священник знайомитися не хотів, була дуже владна на вигляд особа у крикливій яскраво-червоній сукні, з гривною жовтого волосся, занадто довгого, щоб назвати це зачіскою, але занадто рідкого, щоб назвати його якимось інакше. У неї було сильне, важке обличчя блідого, майже нездорового відтінку, варто було їй глянути на когось, як у того виникало відчуття, що на нього дивиться василиск. Вона тягнула за собою, мов на припоні, коротуна з великою бородою, дуже широким обличчям і великими сонними очима. Дивився він цілком благодушно, коли не спав, але його бичача шия (коли він повернувся спиною) виглядала, якщо бути чесним, грубуватою.

Отець Бравн подивився на яскраво-червону пані, радіючи тому, що його племінниця анітрохи на неї не схожа. Потім він відвернувся і став роззиратися — з якоїсь йому самому невідомої причини, — доки не відчув, що будь-яке людське обличчя стало б рятівним контрастом. І тому він з полегшенням, ніби прокинувся, почув своє ім'я і побачив ще одне знайоме йому обличчя.

Це було гостре, але зовсім не агресивне лице юриста на ім'я Гренбі, сиві пасма його волосся мали вигляд напудреної перуки, до такої міри вони не в'язалися з юнацькою енергією рухів. Він був з тих людей, які бігають по конторах, немов збиточні школярі. Звичайно, він не міг скакати по модній картинній галереї так, як скакав би у себе в офісі, але, здавалося, про це мріяв і хвилювався, озираючись на всі боки в пошуках знайомих.

— Я не знав, — сказав отець Бравн з посмішкою, — що ви зичливі до Нового Мистецтва.

— А я не знав, що ви опікуєтеся ним, — відрубав той. — Я тут полюю за однією людиною.

— Бажаю вдалого полювання, — відповів священник. — Подібним і я зараз займаюся.

— Він сказав, що буде тут проїздом на континент, — пирхнув законник, — і я можу зустрітися з ним у цьому підозрілому місці. — Гренбі трохи подумав, а потім продовжив: — Послухайте, я впевнений, що ви вмієте зберігати таємницю. Чи знаєте ви сера Джона Масгрейва?

— Ні, — відповів священник, — але насилу уявляю собі, як він може бути таємницею, хоча про нього ходять чутки, ніби він поховав себе живцем у замку. Чи не той це старий, про якого розповідають стільки історій, — начебто він живе у вежі із справжніми ґратами, що опускаються, і звідним мостом та навідріз відмовляється повернутися з темного середньовіччя? Він що, один з ваших клієнтів?

— Ні, — коротко відповідав Гренбі, — до нас звернувся його син, капітан Масгрейв. Але старий відіграє в цій справі важливу роль, а я його не знаю, у тому-то й річ. Послухайте, це строго між нами, втім, вам я можу довіряти. — Він понизив голос і затягнув свого приятеля в бічну галерею зі зразками різноманітних скульптур, у якій майже не було людей.

— Молодий Масгрейв, — почав він, — хоче отримати від нас велику суму під доручення *пост обіт** свого старого батька з Нортамберленде. Старому далеко за сімдесят, і він рано чи пізно піде; але як воно буде з тим «пост», якщо можна так висловитися? Що трапиться з його грошима, замком, звідними мостами? Це прекрасний древній замок, він і надалі коштує добрі гроші, але, як не дивно, про нього нічого не сказано в заповіті. Отож бачите, з ким ми маємо справу. Питання в тому, як казав один з героїв Дікенса, чи прихильний старий до сина.

— Якщо він прихильний до свого сина, тим краще для вас, — зауважив отець Бравн. — Та, на жаль, нічим не можу вам допомогти. Мені ніколи не доводилося зустрічати сера Джона Масгрейва, і, як відомо, лиш одиниці бачаться з ним.

* Пост обіт (*post obit*) — доручення, що набуває чинності після чиєї-небудь смерті.

Очевидно, ви повинні запитати у нього самого, перш ніж позичати молодому джентльменові гроші вашої фірми. Чи не з тих він, кого частенько залишають без пенса?

— Маю сумніви, — відповів Гренбі. — Він дуже популярний, надзвичайний розум і велика фігура в суспільстві, але більшу частину часу проводить за кордоном. Крім того, він був журналістом.

— Що ж, — сказав отець Бравн, — це ще не злочин, принаймні не завжди.

— Нісенітниця, — промовив Гренбі. — Ви знаєте, що я маю на увазі, він — перекотиполе. Був журналістом, лектором, актором, та ким тільки не був. Так, на чому я зупинився?.. Втім, ось і він...

І законник, що нетерпляче ходив по порожній галереї, несподівано обернувся і з ходу влетів в іншу, залюднену, кімнату. Він поспішав назустріч високому, добре одягнутому чоловікові з короткою стрижкою і закордонною борідкою.

Ці двоє пішли геть, розмовляючи, а Бравн ще якийсь час стежив за ними короткозорими примруженими очима.

Спостереження, проте, були перервані несподіваною, але своєчасною появою його племінниці Бетті. На велике здивування дядька, вона потягнула його назад у порожній зал і посадила на стілець, що нагадував острів серед повені.

— Я мушу вам дещо сказати, — почала вона. — Це так безглуздо, що ніхто, окрім вас, не зрозуміє.

— Ти мене переоцінюєш, — сказав отець Бравн. — Це не про те, про що почала розповідати твоя матінка? Заручини або щось подібне. Так, про заручини вже пішла чутка.

— Вам відомо, — запитала вона, — що матінка хоче видати мене за капітана Масгрейва?

— Ні, — відповідав отець Бравн після короткої задуми. — Капітан Масгрейв, здається, нині дуже популярний.

— Звичайно, ми дуже бідні, — продовжувала вона. — Нам кажуть, що не в грошах щастя, але від цього не стає краще.

— А ти хочеш вийти за нього заміж? — запитав отець Бравн, дивлячись на неї з-під напівзакритих повік.

Вона опустила погляд і відповіла, понизивши голос:

— Думала, що хочу. Тобто це я зараз думаю, що так думала... Я щойно дуже злякалася.

— Що ж, розкажи.

— Я почула, як він сміється, — промовила вона.

— Годі, сміх допомагає спілкуванню, — зауважив священник.

— Ні, ви не зрозуміли, — сказала дівчина. — Зовсім не допомагає. У тому-то й річ, що він ні з ким не спілкувався.

Вона помовчала, потім пояснила:

— Я приїхала сюди раніше і побачила, що він сидить один у центрі галереї, де висить цей сучасний живопис. Тоді там було порожньо. Капітан Масгрейв не знав, що хтось є поруч, він сидів там сам один і... сміявся.

— Що ж, нічого дивного, — сказав отець Бравн. — Я не мистецтвознавець, але, загалом, якщо взяти всі ці картини...

— Ах, ви не розумієте! — сказала вона майже гнівно. — Це зовсім не те. Капітан Масгрейв не дивився на картини. Він дивився прямо в стелю, але здавалося, що його очі спрямовані всередину. І сміявся він так, що у мене аж кров у жилах похолола.

Священик підвівся і став ходити по кімнаті, заклавши руки за спину.

— У такій справі не можна приймати необдуманих рішень, — почав він. — Чоловіки діляться на два типи... Але ми навряд чи встигнемо обговорити це питання, тому що ось наш герой власною персоною.

Капітан Масгрейв швидко увійшов до кімнати і, посміхаючись, перетнув її. Гренбі, адвокат, посміхаючись, йшов за ним. Його строге обличчя подобришало.

— Маю вибачитися перед вами за все, що говорив про капітана, — звернувся він до священника, коли вони пробіралися до дверей. — Він чуйний і прекрасно зрозумів мене. Сам, не чекаючи, запитав, чому я не поїду на північ і не побачуся з його старим батьком. Тоді б я зміг почути з його вуст усе, що стосується спадку. Ну як вам, чи міг він сказати чесніше? Він так перейнявся тим, щоб влаштувати все якнай-

краще, що сам запропонував відвезти мене на своєму авто в Масгрейвські Мохи, так називається маєток. Він такий добрий, і я погодився; завтра вранці ми виїжджаємо.

Поки вони розмовляли, Бетті і капітан рука в руку пройшли через двері, утворивши у дверній рамі щось на зразок картини, яку найчутливіші вважали б кращою від конусів і циліндрів. Хай які їх стосунки, і він, і вона виглядали прекрасно.

Капітан Джеймс Масгрейв зайшов у наступну галерею. Його веселий тріюмфальний погляд на чомусь зупинився — і зовсім змінився. Отець Бравн механічно озирнувся і побачив похмуре, майже фіолетове обличчя дебелої жінки в яскраво-червоному під лівовою гривовою волосся. Вона стояла, трохи нахилившись, як бик, що виставив роги, її одутле обличчя було таким владним і злим, що чоловічок з великою бородою, який стояв біля неї, був ледь помітний.

Масгрейв, схожий на красиво одягнену воскову фігуру, навчену ходьбі, пробрався до центру зали. Він сказав жінці декілька слів, так, щоб ніхто не почув. Жінка не відповіла, проте вони разом обернулися, пройшлися довгою галереєю, начебто сперечаючись, а коротун з бичачою шиєю замикав хід, немов безглуздий у цій ситуації карлик-паж.

— Спаси, Господи! — пробурмотів отець Бравн, шкандибаючи за ними. — Хто ж ця жінка?

— На щастя, не моя подружка, — відповів Гренбі з грубою прямою. — З її вигляду можна зрозуміти, що найлегший флірт із нею закінчиться дуже погано.

— Сумніваюся, щоб він мав намір фліртувати з нею, — сказав отець Бравн.

Священик ще продовжував говорити, а ті, кого вони обговорювали, дійшли до кінця галереї і розійшлися. Капітан Масгрейв квапливими кроками підійшов до них.

— Такі-то справи, — голосно і цілком невимушено сказав він, однак вони помітили, що голос його змінився. — Пробачте мене, містере Гренбі, виявилось, що я не зможу завтра поїхати з вами. Та в будь-якому разі моє авто — до ваших послуг. Обов'язково візьміть його, воно мені не потрібне.

Я маю залишитися в Лондоні на кілька днів. Візьміть і свого приятеля, якщо хочете.

— Мій приятель, отець Бравн... — почав, було, законник.

— Якщо капітан Масгрейв і справді такий добрий, — серйозно сказав отець Бравн, — я з великою радістю поїду. Бачте, мене зацікавила справа містера Гренбі.

Ось як воно сталося, що дуже елегантне авто з не менш елегантним водієм наступного дня вирушило на північ, везучи безцінний вантаж: священика, схожого на чорний обсерватор, і юриста, який більше звик бігати на своїх двох, аніж роз'їжджати на чужих чотирьох колесах.

За обопільною згодою, вони перервали подорож в одній з великих долин Вест Райдинга, щоб пообідати і виспатися в затишному готелі, і, виїхавши наступного дня рано-вранці, рушили далі побережжям древньої Нортумбрії, поки не досягли краю піщаних дюн і приморських лугов, в серці яких зачаївся старий прикордонний замок, унікальний і таємничий пам'ятник минулих воєн на узбережжі. Врешті-решт вони його знайшли, їдучи стежиною, що звивалась уздовж довгої затоки, і повернули до якогось каналу, що впирався в рів замку. Замок і справді був замком: квадратний, з вежами — один з тих, які нормани набудували всюди від Галилеї до Грампіян. Крім рову, його захищали ґрати, що опускалися, і звідний міст, про яких нагадала подорожнім цікава подія.

Пробравшись через високу жорстку траву та будяки, отець Бравн і Гренбі вийшли на берег рову, воду в якому вкривало мертве листя і піна. Рів обвивав замок, немов ебонітова інкрустація із золотою облямівкою. Приблизно у ярді або двох за чорною стрічкою рову був інший, зелений, берег і великі кам'яні стовпи біля входу. Мабуть, цю самотню фортецю навідували дуже рідко: коли нетерплячий Гренбі привітав криком нечіткі фігури за ґратами, їм коштувало великих зусиль опустити величезний іржавий міст. Нарешті він почав, обертаючись, опускатися, немов вежа, що падає, і раптом зупинився, застигнувши в повітрі під загрозливим кутом.

Нетерплячий Гренбі, танцюючи на березі, крикнув своєму супутнику:

— Ох, я вже не можу тупцювати на місці! Краще просто стрибнути.

З властивою йому прудкістю він справді легко перестрибнув через рів, приземлившись на тому березі. Однак короткі ноги отця Бравна не були пристосовані до таких стрибків, натомість він був напрочуд пристосований до того, щоб плюхатися в брудну воду. Та завдяки допомозі свого компаньйона йому не вдалося зануритися у воду занадто глибоко. Коли священник дерся по зеленому мулкому берегу, він раптом застиг і нахилив голову, вдивляючись в якусь цятку на трав'янистому схилі.

— Ви що там, ботанікою зайнялися? — роздратовано крикнув Гренбі. — Нам ніколи вивчати древні рослини. Досить з вас і досліджень чудес підводного світу. Ходімо! Чисті чи брудні, ми повинні з'явитися перед баронетом.

Коли вони ввійшли до замку, їх дуже шанобливо прийняв старий слуга — більше у просторі, доступному оку, не було нікого. Прибулі пояснили, з чим прийшли, і він відпровадив їх у довгу кімнату, обшиту дерев'яними панелями. Зброя різних віків рівномірно висіла на темних стінах, а перед великим вогнищем стояли, немов вартові, повні обладунки XIV століття. В іншій довгій кімнаті крізь прочинені двері виднілися ряди фамільних портретів.

— Мені здається, що я потрапив на сторінки роману, а не в замок, — сказав юрист. — Не думав, що хтось досі зберігає дух «Удольфських таємниць»*.

— Так, старий джентльмен ревно потурає своїй манії до історичного, — відповів священник. — Ці речі — не підробка. Той, хто їх розклав, не вважає, що всі середньовічні люди жили одночасно. Трапляється, що обладунки складають з різних частин, але ці носив один чоловік, і носив він їх не намарно. Бачте, це — обладунки для турнірів, досить пізні.

* Твір Анни Радкліф (1764 — 1823) «Удольфські таємниці» — один із найяскравіших взірців готичного роману.

— Ось і хазяїн також запізнюється, — сказав Гренбі. — Скільки можна чекати?

— Та годі вам, у цих місцях все відбувається повільно, — відповів отець Бравн. — Гадаю, те, що він нас взагалі прийняв, дуже благородно. Два нікому незнайомих чоловіки приїжджають, щоб поставити йому винятково особисті запитання.

І справді, коли з'явився хазяїн, їм не було підстав нарікати на прийом; навпаки, вони могли зауважити, з якою гідністю і простотою їх хазяїн зберіг чемність у глухій самотності, в сільській глушині.

Баронет не виглядав ні здивованим, ні стривоженим; і хоч у них з'явилася підозра, що гостей у нього не було щонайменше останні чверть століття, він поведився так, немовби щойно розпрощався з двома герцогинями.

Він не показав ні боязкості, ні нетерпіння, коли вони повідомили, що приїхали в суто особистих справах; після коротких роздумів він, мабуть, зрозумів, що цікавість їх викликана певними обставинами. Це був худорлявий літній джентльмен з чорними бровами і довгим підборіддям.

Хоча ретельно укладене волосся було, без сумніву, перукою, у нього вистачило мудрости носити сиву перуку, як і личить немолодим людям.

— Щодо питання, яке вас цікавить, — сказав він, — відповідь на нього дуже проста. Мій намір залишити весь свій статок синові не підлягає сумніву, так само, як мій батько залишив його мені; і ніщо — я кажу прямо, — ніщо не змусить мене вчинити інакше.

— Я щиро вдячний вам за ці відомості, — відповів юрист, — але та люб'язність, з якою ви до нас поставилися, дає мені сміливість сказати, що ви бачите все в занадто чорному світлі. Гадаю, ваш син не вчинить нічого страшного, що дало б вам підставу визнати його негідним спадку. Звичайно, він може...

— Саме так, — сухо відповів сер Джон Масгрейв, — може... Чи не будете ви такі люб'язні пройти зі мною на хвилину в сусідню кімнату?

Він повів гостей у галерею, яку вони вже встигли трохи роздивитися крізь прочинені двері, і похмуро застиг перед почорнілими і насупленими портретами.

— Це сер Роджер Масгрейв, — сказав він, вказуючи на чоловіка в чорній перуці, з довгим лицем. — Він був одним з найнищіших брехунів і негідників у мерзотні часи Вільгельма Оранського* — нашіптувач двох королів, убивця двох дружин. Ось його батько, сер Роберт, зразок чесности і добропорядности. Ось його син, сер Джеймс, один з найблагородніших яacobітських мучеників** і один з перших, хто пожертвував гроші на Церкву і на бідних. Чи зрозуміло тепер, що дім Масгрейвів, його сила, честь, влада переходили від однієї доблесної людини до іншої через покоління, від діда до онука? Едуард I правив Англією дуже добре, Едуард III Англію прославив, однак слава ця проросла з тієї, першої, через безчестя і дурість Едуарда II, який плазував перед Гейвстоном*** і втік від Брюса****. Повірте мені на слово, містере Гренбі, велич знатного роду, велич самої історії — це більше, ніж випадкові люди, які несуть його крізь віки. Спадок наш переходив від батька до сина, так воно буде й надалі. Мого сина можете запевнити, що я свої гроші не залишу притулку для бродячих кішок. Масгрейв робитиме як Масгрейв, поки стоїть світ.

— Так, — задумливо промовив отець Бравн, — я розумію, що ви маєте на увазі.

— Ми будемо раді, — сказав законник, — передати таке приємне запевнення вашому синові.

* Вільгельм III Оранський (1650 — 1702) — король Англії і Шотландії, ревний прихильник протестантів.

** Яacobіти — прихильники Якова II Стюарта та його нащадків, що претендували на англійський та шотландський престоли, противники правління Вільгельма III Оранського; підняли повстання у Шотландії, які були придушені.

*** Гейвстон Пірс (1284 — 1312), молочний брат короля, граф Корнвельський, король Едуард II прогнав його за намовою англійських баронів; згодом був убитий.

**** Роберт I Брюс (1274 — 1329) — король Шотландії, один із найвеличніших шотландських монархів, успішно воював за незалежність країни проти Англії, засновник королівської династії Брюсів.

— Так, запевнення передати ви можете, — серйозно сказав хазяїн. — Нехай не турбується, усе відійде йому — і замок, і титул, і земля, і гроші... Є лише один маленький і доволі особистий додаток до цього всього — я в жодному разі до скону днів не стану розмовляти з ним.

Законник дивився так само шанобливо, але тепер уже і здивовано.

— Чому? Що ж таке він міг учинити?

— Я приватна особа і джентльмен, — сказав Масгрейв, — як також і хранитель великого спадку. Син мій зробив щось таке жахливе, що його не можна назвати не то що джентльменом, але й навіть людиною. Цей найгірший злочин у світі. Чи пам'ятаєте ви, що сказав Дуглас, коли Марміон*, його гість, хотів потиснути йому руку?

— Так, — відповідав отець Бравн:

Короні віддаю свій замок
Від темних льохів до самих
Зубців на кріпосній стіні.
Рука ж належить лише мені.

Баронет обернувся до іншої кімнати і провів до неї своїх геть приголомшених відвідувачів.

— Сподіваюся, тут ви трішки відпочинете, — сказав він таким самим рівним тоном. — Якщо ви не знаєте, куди вам подітися, я буду щиро радий надати у ваше розпорядження замок на цю ніч.

— Дякую вам, сер Джон, — сказав священник сумним голосом. — Гадаю, їнам краще піти.

— Тоді я накажу опустити міст, — сказав хазяїн; і через декілька хвилин брязкіт величезної, аж до неправдоподібності, споруди наповнив замок, немов скрип жорен.

Іржавий механізм спрацював цього разу відмінно, і вони знову опинилися на трав'янистому березі по той бік рову.

Гренбі раптом взяли дрижаки.

* Герої поеми Вальтера Скота «Марміон».

— Що за штуку встругнув його синочок?! — заволав він.

Отець Бравн на це нічого не відповів. Але коли вони зупинилися неподалік, в селі Грейстон, де їх прихистив готель «Сім зірок», законник з чималим здивуванням виявив, що священник не збирається їхати далі. Він, поза сумнівом, вирішив триматися поблизу замку.

— Не могу ж я залишити все так, як є, — серйозно сказав він. — Авто я відішлю назад, і ви, звичайно, можете відправитися разом з ним. Відповідь на своє запитання ви отримали, воно було просте: чи може ваша фірма позичити гроші на проекти молодого Масгрейва? А на своє запитання я не отримав відповіді — так і не дізнався, чи підходить цей чоловік для Бетті. Що ж, спробую з'ясувати, чи справді він учинив щось жахливе, чи це лиш вигадки старого шаленця.

— Якщо ви хочете ще щось у нього вивідати, — зауважив юрист, — то чом би вам не поїхати до нього? Навіщо стирчати в цій дірі, куди він навряд чи загляне?

— А який сенс ходити за ним назирці? — заперечив його друг. — Безглуздо підходити до жевжика на Бонд-стріт і питати: «Пробачте, чи не ви часом вчинили найжахливіший злочин?» Якщо він такий лихий, щоб його вчинити, тоді він не менш лихий, щоб у ньому не зізнатися. А ми навіть не знаємо, що це за злочин. Ні, є лише одна людина, яка знає і може це сказати з гордого дивацтва. Я маю намір триматися поблизу неї.

Отець Бравн і справді намагався бути недалеко від дивака-баронета; він і справді зустрівся з ним, причому не раз, й обоє поводитися надзвичайно ввічливо. Баронет, незважаючи на свої роки, був дуже рухливий; його часто бачили в селі і на полях графства. Вже наступного дня після прибуття отець Бравн, вийшовши з гостинця на вимощену бруківкою ринкову площу, ще здалека запримітив темну фігуру, що кудись собі прямувала широкими кроками. Баронет, весь у чорному, був одягнений дуже скромно, але його обличчя при яскравому сонячному світлі здавалося ще більше владним; сріблястим волоссям, темними бровами і довгим

підборіддям він нагадував Генрі Ірвінга* чи іншого знаменитого актора. Попри сивину, його постава й обличчя випромінювали силу, а палицю він ніс радше як бучок, аніж як милицю. Він помахав священникові рукою і заговорив з ним, прагнучи — так само, як і вчора, коли він вразив гостей своїми одкровеннями, — негайно перейти до суті справи.

— Якщо вас ще цікавить мій син, — сказав він, з крижаною байдужістю зробивши наголос на останньому слові, — ви його навряд чи впіймаєте. Він щойно залишив країну. Я навіть сказав би, між нами, — втік з країни.

— Справді? — перепитав отець Бравн, серйозно дивлячись на баронета.

— Якісь люди на прізвище Грунови довідувалися в мене, де він, — сказав сер Джон. — Я саме відправив телеграму, в якій повідомив, що йому можна писати в Ригу, до запитання. Але навіть з цим сталося непорозуміння. Вчора я зібрався на пошту й запізнився на п'ять хвилин. А ви довго тут пробудете? Сподіваюся, відвідаєте мене ще раз?

Коли священник переказав юристові цю невелику бесіду, той був і здивований, і спантеличений.

— Чому капітан утік? — запитав він. — Хто ці люди, які його розшукують? Хто такі ці Грунови?

— Навряд чи я вам допоможу з першим запитанням, — сказав отець Бравн. — Можливо, став явним якийсь із його таємничих гріхів. Найбільш вірогідно — вони його шантажують. На інше запитання, гадаю, відповідь проста. Та страшна товстуля з жовтою гривною — мадам Грунова, а коротун — начебто її чоловік.

Наступного дня отець Бравн увійшов до кімнати рано і кинув на ліжку свою чорну парасольку, так, як пілігрим кидає палицю. Виглядав він утомленим — під час його розслідувань таке траплялося нерідко. Та на цей раз була це втома не невдачі, а втома успіху.

* Джон Генрі Ірвінг (1838 — 1905) — видатний англійський актор-трагік.

— Яка страшна історія! — сказав він сумним голосом. — Мені слід було відразу здогадатися. Я мав здогадатися, ледве ввійшов і побачив, що там стоїть.

— Що ж ви побачили? — нетерпляче запитав Гренбі.

— Я побачив усього лиш один обладунок, — відповів отець Бравн.

Запанувала тиша; юрист дивився на свого приятеля, а той продовжив:

— Ще вчора я збирався сказати своїй племінниці, що тільки два типи чоловіків можуть сміятися, коли залишаються наодинці. Той, хто сміється на самоті, майже напевно або дуже поганий, або дуже хороший. Бачте, він звіряє свій жарт або Богові, або дияволіві. В усякому разі, у нього є внутрішнє життя. Цей чоловік, гадаю, звіряв свій жарт дияволіві. Йому було все одно, чи хтось його почує. Жарт самодостатній, якщо він достатньо нищий.

— Що ви маєте на увазі? — запитав Гренбі. — Точніше, кого? Кого з них? Хто це дозволяє собі жартувати з його Сатанинською Величністю?

Отець Бравн подивився на нього і гірко посміхнувся.

— Ах, — сказав він, — у тому-то й жарт!..

Знову настала тиша, але цього разу була вона набагато насиченіша і важча. Вона опустилася на них, немов сутінки, які саме поступалися місцем п'їтмі. Отець Бравн продовжив, втомлено понизивши голос і поклавши лікті на стіл.

— Я цікавився родом Масгрейвів. Це відважний рід, живуть вони довго, та, гадаю, навіть якщо тут усе так просто, ви повинні зачекати з виплатою.

— Ми до цього готові, — відповів юрист, — однак нескінченно так тривати не може. Старому майже вісімдесят, хоча він ще меткий. Люди в тутешньому готелі жартують, кажучи, що він ніколи не помре.

Отець Бравн різко схопився, що бувало з ним нечасто, опершись руками на стіл. Він подався вперед і глянув в обличчя приятеля.

— Ось! — закричав він неголосно, але палко. — У цьому й заковика. Як він помре? Як же він помре?

— Заради Бога, що ви таке кажете? — запитав Гренбі.

— А те, — пролунав з напівтемряви голос священика, — що я знаю, який злочин скоїв Джеймс Масгрейв.

Гренбі ледве вдалося впоратися з тремтінням, але він все-таки запитав:

— Який?

— І справді найгірший у світі, — відповідав отець Бравн. — В усякому разі, більшість суспільств і цивілізацій таким його вважають. З найдавніших часів за нього в племенах і в громадах жорстоко карали. Що б там не було, тепер я знаю, що вчинив молодий Масгрейв і чому він це вчинив.

— Що ж він учинив? — запитав юрист.

— Він убив свого батька, — відповідав священик.

Законник, своєю чергою, різко схопився зі стільця, дивлячись на отця Бравна.

— Та ж його батько в замку! — різко закричав він.

— Його батько в рові, — сказав священик. — Який же я дурень, що не відразу здогадався, коли мені щось не сподобалося в цих обладунках! Ви пам'ятаєте, як виглядає кімната? Як ретельно вона була прибрана і прикрашена? Дві схрещені бойові сокири по одну сторону каміна, дві — по іншу. На стіні круглий шотландський щит, і такий самий, круглий і шотландський, — на іншій стіні. Один бік вогнища охороняють рицарські обладунки, а по інший — порожнеча. Ніколи не повірю, що людина, яка обставляла кімнату так симетрично, залишить одну деталь несиметричною. Там, без сумніву, також були обладунки. Що ж із ними сталося?

Він трохи почекав, а потім продовжив уже спокійніше:

— Чим довше я міркую, тим більше переконуюся, що це дуже хороший план убивства. Він вирішує вічну проблему: куди подіти труп? Тіло може бути в цих обладунках години, навіть дні, слуги ходитимуть і виходитимуть з кімнати, поки вбивця не вичекає слушної нагоди і, витягнувши його під покровом ночі, кине в рів. А далі — усе піде гладко! Якщо тіло занурити у стоячу воду, то рано чи пізно в обладунках чотирнадцятого століття залишиться один скелет — чи ж велика дивина, якщо його виявлять у рові старого пограничного

замку. Та й навряд чи хтось його там шукатиме, якщо ж і виявлять, не знайдуть нічого, окрім якомось скелета в обладунках. Адже я про це підсвідомо здогадувався. Коли ви сказали біля рову, що я шукаю якісь сліди, то мали рацію. Я побачив сліди, глибоко втиснуті у берег, і зрозумів: той, хто їх залишив, або був дуже важкий, або ж ніс щось дуже важке. Так, до речі, з цієї маленької події можна витягнути ще одну мораль. Пам'ятаєте, я стрибнув, як кішка?

— У мене в голові все затуманилося, — сказав Гренбі, — але я поволі усвідомлюю суть цього жахіття. Гарзд, ви стрибнули, і що далі?

— Сьогодні на пошті, — сказав отець Бравн, — я згадав, що баронет, за його словами, був там саме тоді, коли ми навідалися до нього. Розумієте, що це означає? Це означає, що його не було в замку, а повернувся він, поки ми його чекали. Ось чому ми стояли перед воротами так довго. Коли я це зрозумів, то несподівано уявив усю картину.

— Так-так, і як вона виглядає? — нетерпляче запитав законник.

— Вісімдесятирічний старигань може ходити, — сказав отець Бравн. — Може навіть гуляти полями собі на втіху. Але людина в такому віці не може стрибати. У нього це вийде ще гірше, ніж у мене. Отож, якщо баронет повернувся, поки ми чекали, він повинен був прийти, як і ми, перестрибнувши рів, — але й тоді міст не опустили. Я міг би припустити, що він сам і перешкодив йому опуститися, аби відкласти прихід непроханих гостей, — до того ж міст дуже швидко привели до ладу. Та це не має значення. Коли я побачив смішну картинку, як сивоволосий чоловік у чорному стрибає через рів, то вже тоді знав, що це молодий чоловік, переодягнений старим. Ось вам і вся історія.

— Ви хочете сказати, — повільно промовив Гренбі, — що цей милий юнак вбив свого батька, тіло заховав у лати, які кинув у рів, змінив зовнішність, і так далі?

— На своє щастя, він дуже подібний до батька, — сказав священик. — Ви бачили на портретах, яка велика в роду сімейна схожість. А крім того: ось ви говорите, він змінив

свою зовнішність. Та в певному сенсі будь-який одяг — маскаррад. Старий маскував себе перукою, молодий чоловік — іноземною борідкою. Коли він поголився й одягнув перуку на свою стрижену голову, то став викапаний татко, ну, ще трішки гриму. Гадаю, тепер ви розумієте, чому він з такою ввічливістю наполягав, щоб ви приїхали сюди наступного дня, і запропонував своє авто. А сам приїхав уночі, поїздом. Він випередив вас, скоїв злочин, переодягнувся і був готовий до законних переговорів.

— Ох, — задумливо сказав Гренбі, — готовий до законних переговорів!.. Мабуть, ви хочете сказати, що справжній баронет вів би їх інакше?

— Він сказав би вам прямо, що капітан не отримає ні пенса, — відповів отець Бравн. — Як не дивно, тільки вбивство могло цьому завадити. Але я хочу, щоб ви оцінили вишукану хитрість того, що він сказав вам. Його план відповідав декільком завданням відразу. Ці росіяни шантажували його за якийсь злочин, гадаю — за зраду під час війни. Йому ледве вдалося сховатися, і, можливо, він послав їх хибним слідом у Ригу. Та найвишуканіша його вигадка — це слова про те, що він визнає сина спадкоємцем, але не людиною. Хіба ви не бачите? Так, вона гарантувала *пост обіт*, але ще й дозволяла на те, що незабаром стане для нього найбільшою трудностю.

— Я передбачаю тут декілька складних ситуацій, — сказав Гренбі, — яку з них ви маєте на увазі?

— Навіть якби сина не позбавили спадку, — сказав отець Бравн, — виглядало б щонайменше дивним, що батько з ним ніколи не зустрічається. Зречення вирішувало це питання. Тож залишалася лише одна трудноість. Напевно, він саме зараз і обмірковує її: як помре нинішній хазяїн?

— Я знаю, як він повинен померти, — сказав Гренбі.

Отець Бравн, здавалося, був поглинутий своїми думками.

— Але й це не все, — задумливо продовжив він. — У цій теорії йому подобалося ще дещо — дещо теоретичне. Розум його непристойно радів, коли він признався, граючи одну роль, що скоїв злочин в іншій ролі. Ось що я розумію під

пекельною іронією — під жартом, який можна повідати дияволіві. Сказати вам те, що ви назвали б парадоксом? Коли ти перебуваєш у самому серці пекла, дуже приємно говорити правду, і в такий спосіб, щоб ніхто нічого не зрозумів. Ось чому він з таким задоволенням видавав себе за іншого, а потім ганьбив сам себе, як того й заслуговує. Ось чому він сміявся на самоті в картинній галереї.

Гренбі аж підскочив на стільці, немов його раптом повернули до простих, життєвих справ.

— Ваша племінниця! — закричав він. — Адже її матінка хотіла, щоб вона вийшла за молодого Масгрейва! Мабуть, не останню роль тут відіграють багатство і титул?

— Так, — сухувато відповів отець Бравн. — Сестра моя дуже цінує розсудливий і пристойний шлюб.

БАГРЯНИЙ МІСЯЦЬ МІРУ

Усі погоджувалися з тим, що благодійний базар, влаштований в Меловудському абатстві (звичайно, з відома леді Маунтігл), вдався на славу. Гойдалки, каруселі і панорами на повну силу розважали народ; я також відмітив би і саму благодійність, якби хтось із присутніх там пояснив мені, в чому вона полягала.

Хай там що, та нам і близько не доведеться мати до діла з усіма цими особами, а лиш з трьома із них: однією пані і двома джентльменами, які, голосно сперечаючись, проходили між головними павільйонами, чи, точніше, наметами. Праворуч від них містився прославлений провидець, чие малинове помешкання цяткували чорні і золоті божества, багаторукі, як спрути. Можливо, вони свідчили про те, що не обділять його своєю допомогою; можливо, всього лиш втілювали мрію кожного хіроманта. Ліворуч стояло шатро френолога*, прикрашене набагато скромніше — черепами Сократа і Шекспіра. Як і личить істинній науці, тут були тільки біла і чорна фарби, тільки числа і креслення; а малиновий намет, де панувала тиша, заманював таємничим темним входом. Френолог на прізвище Фрозо — верткий смаглявий чоловік з неправдоподібно чорними вусами — стояв біля свого святилища і пояснював невідомо кому, що будь-яка голова виявиться такою ж значною, як у Шекспіра.

* Френолог — прихильник френології, псевдонауки про зв'язок психіки людини з будовою поверхні її черепа.

Ледве з'явилась якась пані, як він кинувся до неї і з вишуканою старомодною чемністю запропонував обмацати її череп.

Пані відмовилася з тією ввічливістю, що більше скидалася на грубість, та ми пробачимо їй, бо вона саме була захоплена суперечкою. А ще пробачимо їй тому, що вона була хазяйкою — леді Маунтігл. Ніхто не сказав би, що вона непримітна: глибокі темні очі світилися якимсь голодним блиском, а бадьора, навіть люта посмішка дещо суперечила виснаженому обличчю. Її убрання було химерне, що відповідало тодішній моді, бо відбувалося це задовго до війни, яка так успішно навчила нас серйозності і зібраності. Одежа була схожа на намет провидця, з невиразними східними мотивами; її цяткували дивовижні, таємні символи. Однак усім було відомо, що Маунтігли помішалися, а якщо висловлюватися по-науковому, зосередилися на вивченні східної культури і східних вірувань.

Дивовижні прикмети пані відтіняли досконалу пристойність обох джентльменів. Як диктувала та допотопна мода, все у них було строго і бездоганно, від білих рукавичок до виблискуючого циліндра. Проте і вони різнилися між собою; Джеймс Хардкасл поєднував пристойність з вишуканістю, а Томмі Хантер — з деякою банальністю. Хардкасл був перспективним політичним діячем, хоча у світі цікавився чим завгодно, окрім політики. Можна, звичайно, сказати, що кожен політик багато обіцяє. Але, будьмо справедливі, Хардкасл немало їй робив. Проте малинові шатра не викликали в ньому припливу діяльності.

— На мій погляд, — говорив він, вставляючи в око монокль, що своїм блиском робив жвавішим його суворе обличчя, — перш ніж сперечатися про магію, ми повинні встановити межі ще непізнаних сил. Такі сили, поза сумнівом, є, навіть у дуже відсталих людей. Факіри витворюють вражаючі речі.

— Ви хотіли сказати, шахраї? — з наївним виглядом перепитав другий джентльмен.

— Томмі, не плети дурниць, — сказала пані. — Вічно ти сперечаєшся про те, чого не знаєш! І справді, як школяр, що викриває фокусника. Твій хлоп'ячий скепсис давно застарів. Що ж до непізнаних сил, я вважаю...

У цю мить пані побачила когось, хто був їй потрібен, — незграбного чоловіка в чорному, що стояв у павільйоні, де діти закидали обручі на потворні фігурки, — і кинулася до нього, гукаючи:

— Отче Бравне, а я шукаю вас! Мені треба з вами по-радитися. Ви вірите в пророцтва?

Той, до кого вона звернулася, безпорадно дивився на обруч у своїй руці.

— Я не зовсім зрозумів, — відповів він, — в якому значенні ви вжили слово «вірити». Звичайно, якщо це шарлатанство...

— Ні, ні! — закричала пані. — Учитель зовсім не шарлатан! Для мене велика честь, що він прийшов. Він провидець, пророк. І передбачає не якусь там удачу в справах. Він відкриває глибокі духовні істини про нас самих, про нашу справжню сутність.

— Атож, — сказав отець Бравн. — Якщо це шарлатанство, я нічого не маю проти. Хіба мало шарлатанів на таких базарах, однак ніхто й не сприйме їх серйозно! Але якщо вже йдеться про духовні істини, я вважаю, що це бісівська брехня, від якої треба триматися якнайдалі.

— Ваші слова парадоксальні, — з посмішкою зауважив Хардкасл.

— Я ніяк не второпаю, що таке парадокс, — задумливо сказав священик. — Як на мене, слова дуже прості. Якщо хтось маскується шпигуном і стане брехати супротивникові, шкоди не буде. Але якщо людина справді працює на ворога...

— Ви вважаєте... — почав Хардкасл.

— Так, — відповідав священик. — Я вважаю, що ваш провидець пов'язаний з Ворогом роду людського.

Томмі Хантер аж захихикав від задоволення.

— Що ж, — сказав він, — якщо так, тоді цей суб'єкт з коричневою шкірою просто святий!

— Мій кузен невивправний, — зітхнула леді Маунтігл. — Він і сюди приїхав, щоб викривати Учителя. Воістину, він став би викривати і Будду, і Мойсея.

— Ні, дорога сестричко, — посміхнувся Томмі. — Я приїхав, щоб тобі допомогти. Коли ці мавпи тут, я за тебе неспокійний.

— Ну ось, знову! — сказала леді. — Пам'ятаю, в Індії ми всі спочатку недолюбливали темношкірих. Але коли я переконалася в їх вражаючих духовних силах...

— У нас з вами різні погляди, — сказав священник. — Ви прощаєте темну шкіру, тому що хтось досяг вищої мудрости. Я прощаю вищу мудрість, тому що хтось іншого кольору, ніж я. Насправді мене не так уже й хвилюють духовні сили, моя справа — радше духовні слабкості. Та я ніяк не зрозумію, чим погана людина, якщо вона того прекрасного кольору, що й бронза, або кава, або темне пиво, або північний струмок, що пробивається крізь торф. По суті, моє прізвище означає той самий колір, так що в цьому питанні я трохи упереджений...

— Он що! — переможно вигукнула леді Маунтігл. — Я так і знала, що ви жартуєте.

— Та-ак, — промимрив Томмі Хантер. — Коли говорять серйозно — це хлоп'ячий скепсис. А коли він почне ворожити?

— Будь-якої хвилини, — відповідала пані. — Та це не ворожіння, а хіромантія. Але для тебе що одне, що друге — однаково...

— Мені здається, є і третій шлях, — сказав, посміхаючись, Хардкасл. — Багато що можна пояснити в природний спосіб. Ви підете до нього? Визнаю, я сильно заінтригований.

— Не терплю нісенітниць! — сердито сказав скептик, і його кругле обличчя почервоніло від злости. — Ідіть, ворожіть, а я піду катати кокоси.

Френолог, що маячив неподалік, кинувся до нього.

— Пробачте, — сказав він, — будова черепа набагато цікавіша. Ніякий кокос не зрівняється з вашим...

Хардкасл тим часом пірнув у темний отвір намету, зсередини почулися невиразні голоси. Том Хантер відповів френологові різко, показавши тим самим повну байдужість до переваг точних наук, а його кузина збиралася продовжувати суперечку зі священником-коротуном, як раптом замовкла в здивуванні.

Джеймс Хардкасл вийшов з намету, і, судячи з блиску монокля та похмурого обличчя, здивування його було не менше.

— Вашого індуса там немає, — сказав він схвильовано. — Він зник. Якийсь чорномазий старигань прошамкав, що Учитель не бажає продавати священні таємниці.

Леді Маунтігл, сяючи, обернулася до своїх гостей.

— Ось бачите! — закричала вона. — Я вам казала, він понад тим, що вам примарилося! Він ненавидить марноту і усамітнися.

— Пробачте, — серйозно сказав отець Бравн. — Можливо, я був щодо нього несправедливий. Ви знаєте, куди він пішов?

— Здається, знаю, — відповідала хазяйка. — Коли він хоче побути один, то йде у монастирський дворик. Це в самому кінці лівого крила, за кабінетом мого чоловіка і за нашим музеєм. Ви чули, напевно, що тут колись і справді був монастир.

— Чув, — сказав священник, ледь помітно посміхаючись.

— Якщо бажаєте, — сказала його співрозмовниця, — підемо туди. Вам неодмінно треба оглянути колекцію мого чоловіка, особливо — «Багряний місяць». Ви чули про нього? Це величезний рубін.

— Мене цікавлять усі експонати, — сказав Хардкасл, — зокрема й Учитель.

І вони повернули на доріжку, що вела до замку.

— А я, — пробурчав Тома невіруючий, — хотів би знати, навіщо цей суб'єкт сюди явився.

Невгамовний френолог спробував зупинити його в останню мить і мало не схопив за фалди.

— Ваш череп... — почав він.

— ...зараз лусне, — закінчив Хантер. — Так завжди буває, коли я приїжджаю до Маунтіглів. — І він легко вислизнув з рук ученого.

Дорогою до дворика гості пройшли через довгий зал, де хазяїн виставив азійську дивовижу. За відкритими дверима крізь готичні арки виднілося світле небо над квадратним двориком, де колись гуляли ченці. Але очам тих, що прийшли, явилось щось надзвичайно вражаюче, навіть більше, ніж чернець, що встав з могили.

Це був немолодий чоловік, одягнений в усе біле, у блідо-зеленій чалмі, але з англійським рум'янцем і сивими полковницькими вусами; іншими словами — хазяїн замку, що ставився до чарів Сходу серйозніше, або буденніше, ніж його дружина. Говорити він міг тільки про східну культуру і філософію, а показуючи свої експонати, найбільше тішився не їх ціною і не рідкістю, а прихованому в них змісту. Навіть коли він приніс величезний рубін, можливо — єдину річ, яка і справді була безцінна, предметом гордості полковника була його назва, а не розмір.

Неймовірно великий камінь палав, як палало б вогнище крізь кривавий дощ. Але лорд Маунтігл, безтурботно перекладаючи його з долоні на долоню, дивився в стелю і докладно розповідав про те, яке місце займає гора Міру в міфології гностиків.

Коли він уже викрив деміурга і провів вичерпну паралель між гностиками і маніхеями, навіть завжди тактовний Хардкасл став думати про те, як би змінити тему. Врешті-решт він запитав, чи не можна подивитися на камінь, а оскільки в кімнаті вже сутеніло, попрямував до дверей, що ведуть у дворик. І лиш тоді він відчув, як близько, майже поруч, увесь цей час стояв Учитель.

Дворик був звичний для монастирів, лиш готичні колони з'єднувалися знизу, так, що арки радше були подібні на вікна, а не двері. Ймовірно, ці стіни вимурували давно; проте було тут і дещо з новизни — над ними, між колонами, висіли завіси у східному стилі, виготовлені чи то з якихось намистин, чи то з легкого очерету.

Вони геть не пасували до сірого каменю і слабо пропускали світло, але це була не найбільша з недоладностей, на які кожен гість мав свій погляд.

Посередині дворика містився темно-зелений фонтан, у якому плавали водяні лілії і золоті рибки. Над ними височіла статуя. Вона сиділа спиною, і в такій позі, немов би у неї і голови немає, але навіть у сутінках, лиш по її контурах, було відразу видно, що створили її не християнські ченці.

Неподалік, на світлих плитах дворика, стояв той, кого називали Учителем. Його тонке обличчя було схоже на бронзову маску, а сива борода, що розвівалася віялом, здавалася яскраво-синьою. Одяг його був синювато-зеленим; поголену або лису голову вінчав дивний убір, що радше вказував на Єгипет, аніж на Індію. Широко розплющені очі — саме такі, які малюють на саркофагах, — дивилися не то в порожнечу, не то на ідола. Хай як дивно він виглядав, та гості теж більше дивилися на ідола, ніж на нього.

— Дивна статуя, — сказав Хардкасл, трохи насупивши брови. — Геть не пасує до монастирського дворика.

— Від вас я цього не очікувала, — сказала леді Маунтігл. — Ми власне й хотіли з'єднати великі релігії, Будду і Христа. Ви розумієте, звичайно, що всі релігії однакові.

— Тоді навіщо ж, — лагідно запитав отець Бравн, — шукати їх так далеко?

— Леді Маунтігл хоче сказати, — почав Хардкасл, — що це — різні грані, як у цього каменя (захопившись новою темою, він поклав рубін на кам'яну перемичку або, якщо хочете, підвіконня між колонами). Але з цього не випливає, що ми маємо право змішувати стилі. Можна з'єднати християнство з ісламом, але не готику з арабським стилем, не кажучи вже про індуський.

Тим часом Учитель вийшов із заціпеніння, повільно перейшов на інше місце і став прямо перед ними, за аркою, лицем до ідола. Мабуть, він поступово обходив повний круг, як годинникова стрілка, але не відразу, а по шматочку, зупиняючись для молитви або медитації.

— Якої ж він віри? — запитав Хардкасл з ледь помітним нетерпінням.

— Він говорив, — благоговійно відповіла хазяйка, — що його віра древніша за індуїзм і чистіша за буддизм.

— А... — протягнув Хардкасл, невідривно розглядаючи у моноколь загадкового Учителя.

— Побутує переказ, — повчально і м'яко сказав хазяїн, — що таке ж божество, але значно більше, стоїть в одній з печер священної гори.

Але розмірений плин лекції перервав голос, що пролунав із-за плеча лорда Маунтігла, з п'ятьми музеею. Почувши його, Хардкасл і Хантер спершу собі не повірили, потім розсердилися, а потім засміялися.

— Сподіваюся, я не завадив? — чемно запитав френолог, що невтомно служив істині. — Ось подумав собі, що ви, напевно, приділите хвилинку недооціненій науці про шишки людського черепа.

— Послухайте, що я вам скажу, — крикнув Томмі Хантер, — у мене шишок немає, а у вас вони зараз будуть!..

Хардкасл притримав його, секунду-другу всі дивилися не в двірник, а в кімнату.

Тоді це й сталося. Першим зреагував усе той же рухливий Томмі, цього разу — не даремно. Ніхто ще нічого не втямив, Хардкасл ще не згадав, що залишив рубін на широкій перемичці, а Хантер уже вправно стрибнув, як кішка, нахилився між колонами і наповнив двірник криком:

— Упіймав!

Але на мить, перед самим його криком, усі побачили те, що сталося. З-за однієї з колон вислизнула рука кольору бронзи або старого золота і відразу зникла, немов язичок мурахоїда. Проте рубін мов язиком злизало.

На каменях перемички у слабкому світлі сутінків уже нічого не виблискувало.

— Упіймав, — повторив, віддихуючись, Томмі Хантер. — Його важко втримати. Зайдіть спереду, допоможіть!

Чоловіки скорилися — хто кинувся до сходів, хто перестрибнув через низьку стінку, — й усі, разом з містером

Фрозо, оточили Учителя, якого Томмі тримав за комір однією рукою і струшував час від часу, не рахуючись з привілеями провидців.

— Ну, тепер не втече, — сказав герой дня. — Обшукаємо його, камінь має бути в нього.

Через сорок п'ять хвилин Хантер і Хардкасл, уже не з таким бездоганим виглядом, як раніше, відійшли вбік і подивилися один на одного.

— Ви що-небудь розумієте? — запитав Хардкасл. — Дивовижна таємниця.

— Яка таємниця! — закричав Хантер. — Ми ж усі його бачили.

— Так, — відповідав Хардкасл, — але ми не бачили, щоб він поклав або кинув рубін. Чому ж ми нічого не знайшли?

— Ця штука десь лежить, — сказав Хантер. — Треба краще оглянути фонтан.

— Рибок я не патрав, — сказав Хардкасл, вставляючи монокль. — А вам часом не прийшла на думку легенда про перстень Полікрата*?

Роздивившись крізь монокль кругле лице, він переконався в тому, що натяк на паралелі з грецької міфології його співрозмовника ні на що не наводить.

— Може, він його проковтнув, — сказав Хантер.

— Розріжемо Учителя? — пожартував Хардкасл. — А ось і наш хазяїн.

— Як усе це неприємно, — промовив лорд Маунтігл, підкручуючи сивий вус тремтливою рукою. — Крадіжка, в моему власному домі!.. Я ніяк не розберу, що він говорить. Ходімо, може, ви зрозумієте.

Вони повернулися до зали. Хантер йшов останнім, і отець Браун, що бродив по дворику, звернувся до нього.

* За легендою, тиран Полікрат був неймовірним везунчиком. Одного разу, пируючи разом зі своїм мудрим товаришем, впустив у море дорогий перстень. Та минуло лиш кілька годин, як, розрізавши подану на стіл щойно впійману рибу, слуги витягли перстень свого хазяїна. Побачивши це, мудрий друг вжахнувся і покинув двір тирана: таке щастя неодмінно повинно було перемінитися на велику біду.

— Але ж ви і сильний! — весело сказав священик. — Ви тримали його однією рукою, а він теж не зі слабких. Я це відчув, коли ми пустили в хід вісім рук, як ці божества.

Так розмовляючи, вони обійшли дворик рази два й увійшли в залу, де сидів уже сам Учитель у становищі полоненого, але з поставою великого царя.

І справді, його зрозуміти було нелегко. Говорив він спокійно і владно, мабуть, розважаючись при кожній черговій здогадці, й анітрохи не каюся. Радше, він сміявся з того, як вони намарно ламають собі голову.

— Тепер вам трохи відкрилися, — з неподобною поблажливостю говорив він, — закони часу і простору, які ніяк не може досягнути ваша наука. Ви навіть не знаєте, що таке «заховати». Мало того, ви не знаєте, що таке «бачити», інакше б ви бачили так само ясно, як я.

— Ви хочете сказати, що камінь тут? — різко запитав Хардкасл.

— «Тут» — непросте слово, — відповідав містик. — Але я хотів не це сказати. Я сказав, що ви не вмієте бачити.

І він розмірено продовжив у сердитій тиші:

— Якби ви навчилися істинному, глибокому мовчанню, то почули б крик на краю світу. Там сидить подобизна, мов гора. Говорять, навіть юдеї і мусульмани шанують її, бо вона створена не людиною. Перед нею благоговійно застиг паломник. Він підняв голову. Він скрикнув, побачивши багрянний, гнівний місяць у ніші, віками порожній.

— Я знав, що ви наділені великою духовною силою, але це!.. — закричав лорд Маунтігл. — Невже ви перенесли його звідси на гору Міру?

— Можливо, — відповів Учитель.

Хардкасл нетерпляче походжав по кімнаті.

— Я дивлюся на це інакше, аніж ви, — звернувся він до хазяїна, — але вимушений визнати... О, Господи!

Монокль упав на підлогу. Усі повернулися туди, куди дивився політик, і їх лица осяяло живе здивування.

«Багрянний місяць» лежав на кам'яному підвіконні, там, де й раніше. Можливо, це була вуглинка з вогнища або пе-

люстка троянди, але впав він на те саме місце, куди його поклали.

Цього разу Хардкасл його не взяв, а повівся доволі дивно.

Повільно обернувшись, він знову став ходити по кімнаті, але тепер уже не з нетерпінням, а з якоюсь особливою величчю. Підійшовши до лави, на якій сидів індус, він уклонився, посміхаючись трохи гіркою посмішкою.

— Учителю, — сказав він, — ми повинні просити у вас вибачення і, що важливіше, ми зрозуміли ваш урок. Повірте, я ніколи не забуду, якими силами ви наділені і як благородно їх використовуєте. Леді Маунтігл, — і він обернувся до хазяйки, — ви пробачте мене за те, що я спершу заговорив з Учителем, а не з вами; але саме вам я мав честь запропонувати нещодавно пояснення. Я говорив вам, що є непізнані сили, гіпноз. Багато хто вважає, що ним і пояснюються оповідання про хлопчика, який лізе в небо по мотузці. Насправді нічого цього немає, але глядачі загіпнотизовані. Так і ми бачили те, чого насправді не було. Бронзова рука немовби нам наснилася; і ми не здогадалися подивитися, чи камінь лежить на місці. Ми перевернули кожен пелюстку водяної лілії, мало не нагодували рибок послаблювальним, а рубін весь час був там, де й раніше.

Він подивився на усміхненого Учителя і побачив, що його посмішка стала ширша. Було в ній щось, від чого всі схопилися на ноги, немовби струшуючи з себе ніяковість і незручність.

— Як усе добре закінчилося, — дещо нервово сказала леді Маунтігл. — Звичайно, ви цілком маєте рацію. Я просто не знаю, як благодати пробачення.

— Ніхто мене не образив, — сказав Учитель. — Ніхто мене не торкнувся.

І, радісно розмовляючи, усі пішли за Хардкаслем, новим героєм дня; лише вусатий френолог попрямував до свого намету і здивувався, помітивши, що священник йде за ним.

— Дозвольте обмацати ваш череп? — нерішуче і навіть глузливо запитав містер Фрозо.

— Навіщо вам тепер мацати? — добродушно запитав священик. — Адже ви детектив, хіба ні?

Містер Фрозо кивнув.

— Леді Маунтігл запросила мене про всяк випадок. Вона не дурна, хоч і грається в містику. Ось я і чіплявся до всіх, як маніяк. Якби хтось погодився, довелося б терміново гортати енциклопедію.

— «Шишки черепа»: дивися «Фольклор», — сказав отець Бравн. — Так, ви добряче чіплялися до людей, але як на благодійний базар це зійде.

— Яка безглузда подія! — сказав колишній «шишкознавець». — Подумати тільки, рубін так і лежав.

— Так, дуже дивно, — сказав священик, і його інтонація вразила детектива.

— Що з вами? — вигукнув той. — Чому ви так дивитесь? Ви не вірите, що камінь лежав там?

Отець Бравн кліпнув очима, тоді повільно, дещо розгублено, відповів:

— Ні... як я можу?.. Ні, що ви!..

— Даремно, отче, мовчите, — не відставав детектив. — Чому ви не вірите, що він лежав там весь час?

— Тому що я сам його поклав, — сказав отець Бравн.

Його співрозмовник відкрив рот, та так і застиг.

— Якщо бути точним, — продовжував Бравн, — я умовив злодія, щоб він віддав рубін мені, а потім поклав його на місце. Я сказав, що все знаю, і переконав, що ще не пізно покаятися. Вам не боюся признатися, та Маунтігли і не роздують справи, бо камінь у них, а тим більше — проти цього злодія.

— Звісно, Учитель... — почав, було, колишній Фрозо.

— Учитель не крав, — сказав отець Бравн.

— Нічого не розумію! — вигукнув детектив. — За вікном стояв тільки він, а рука з'явилася звідти.

— Рука з'явилася звідти, але злодій був у кімнаті, — сказав отець Бравн.

— Знову якась містика! — став нарікати детектив. — Ні, так діло не піде. Я людина проста. Скажіть мені прямо: якщо з рубіном було все гаразд...

— Я знав, що не все гаразд, — сказав отець Бравн, — коли ще й не чув про рубін.

Він помовчав трохи і неквапом продовжив:

— Вам скажуть, що теорії неважливі, що логіка і філософія не пов'язані з життям. Не вірте. Розум — від Бога, і далеко не байдуже, чи розумне те, що відбувається. Якщо воно безрозсудне, щось не так. Згадайте ту суперечку. Які там висувалися теорії? Хардкасл, як повелося, дещо зарозуміло назвав по-вченому філософські загадки. Хантер вважав, що все — суцільний обман і поривався це довести.

Леді Маунтігл сказала, що він для того й приїхав, аби зустрітися з цим Учителем. Приїжджає він рідко, з Маунтіглом не ладнає, але, коли він почув, що буде індус, то поспішив сюди. Прекрасно. Проте в намет пішов Хардкасл, а не він. Він сказав, що терпіти не може цих нісенітниць, хоч у нього вистачило терпіння на те, щоб заради них приїхати. Щось не клеїться. Як ви пам'ятаєте, він сказав «ворожити», а наша хазяйка пояснила йому, що це хіромантія.

— Гадаєте, то була відмовка? — запитав розгублений співрозмовник.

— Спочатку так думав, — відповів священник, — але тепер я знаю, що це і є істинна причина. Він не міг піти до хіроманта, тому що...

— Так-так?.. — з нетерпіння перервав його детектив.

— Тому що не хотів зняти рукавичку, — сказав отець Бравн.

— Рукавичку? — перепитав той.

— Якби він її зняв, — умиростворено сказав священник, — усі б побачили, що у нього рука пофарбована. Так, звичайно, він приїхав через індуса. І добре приготувався.

— Ви хочете сказати, — вигукнув детектив, — що це була його рука? Так він стояв по цей бік!

— Підіть туди і самі спробуйте, ви побачите, що це легко, — сказав священник. — Він нахилився в дворик, зірвав рукавичку, висунув руку із-за колони, іншою рукою схопив індуса і закричав. Я відразу помітив, що він тримає жерт-

ву однією рукою, тоді як кожна нормальна людина тримала б двома. Другою він поклав камінь у кишеню.

Настала мовчанка; потім детектив повільно заговорив:

— А все ж залишається ще одна загадка. Чому старий чаклун так дивно поведився? Якщо він не крав, то якого біса не сказав про це прямо?! Чому не обурювався, коли його звинувачували й обшукували? Чому він сидів та посміхався, а говорив лише натяками?

— Ось! — дзвінко вигукнув священик. — Нарешті ми дійшли до суті! Вони ніяк не хочуть зрозуміти одного. Леді Маунтігл говорить, що всі релігії однакові. Та де там! Вони бувають такими різними, що найкраща людина однієї віри й оком не моргне у певній ситуації, тоді як це може глибоко зачепити людину іншої віри. Я сказав, що не є прихильником духовної сили, тому що вони наголошують силу, а не духовність. Не думаю, щоб цей Учитель украв камінь, радше — ні, навіщо це йому? У нього є інші спокуси, наприклад — украсти диво, яке належить йому не більше, ніж «Багрянний місяць». Цій спокусі, цій звабі він і піддався. А питання про те, чий це камінь, йому і в голову не прийшло. Він не думав: «Чи можна вкрати?»; він думав: «Чи досить я сильний, щоб перенести рубін на край світу?». Це я і маю на увазі, коли кажу, що релігії дуже різні. Гордість індуса — духовна сила. Однак те, що він називає духовним, зовсім не збігається з тим, що ми зevamo праведним. Це радше означає «той, що не відноситься до плоті» або «той, що править матерією», словом — стосується не до моральності, а до ества, до панування над стихіями. Ну, а ми — не такі, навіть якщо ми не краді, навіть якщо ми набагато гірші. Ми — якнайменше — нащадки християн і народилися під готичними склепіннями, хоч скільки прикрашали б їх східною чортівщиною. Ми іншого соромимося та іншим гордимось. Кожен з нас злякався б, що його запідозрять в злочинстві; а він — злякався, що не запідозрять. Коли ми втікали від злочину, як від змії, він приманював його, як заклинач. Але ми не розводимо змії! Ця перевірка відразу ставить усе на місце. Можна захоплюватися таємничою мудрістю, носити чалму і довгий

одяг, чекати вістки від махатм, але варто камінчику пропас-ти з вашого будинку, варто підозрі лягти на ваших друзів — і виявиться, що ви просто англійський джентльмен. Той, хто скоїв злочин, приховав його, тому що він теж англійський джентльмен. Ні, краще: він — християнський злодій. Я вірю і сподіваюся, що можна назвати його злодієм, який розкався, добромисним розбійником.

— Якщо послухати вас, — засміявся детектив, — то християнський злодій і язичницький шахрай безнадійні антиподи.

— Будьмо милосердні і до одного, і до другого, — сказав отець Бравн. — Англійські джентльмени крали й раніше, і закон покривав їх. Захід теж уміє затуманити злочин значущими словесами. Інші камені змінили власників — дорогоцінні камені, різьблені, як каменя, і яскраві, як квітка.

Детектив дивився на нього, і священник вказав на могильний камінь абатства*, що темнів у небі.

— Це дуже великий камінь, — сказав священник. — Він залишився у злодіїв.

* ...могильний камінь абатства — йдеться про те, що король Генріх VIII (1509 — 1547) забрав абатства у Церкви і віддав їх знатним родам як замки.

ОСТАННІЙ ПЛАКАЛЬНИК МАРНИ

Блискавка осяяла ліс і кожен сірий зморщений листочок на похнюплених деревах став чітким, немов тонкий малюнок або гравюра на сріблі. Підлягаючи цікавому закону, завдяки якому ми бачимо в одну мить мільйони дрібниць, чітким стало все — від неприбраних, але мальовничих залишків пікніка на скатертині під широким деревом до білої звивистої дороги, де стояло біле авто. Смутний будинок з чотирма вежами, схожий на замок, а в цей сірий вечір — безформний, немов хмара, несподівано виник зблизька, показуючи свої зубчасті круті дахи й осяяні світлом сліпі вікна. Цього разу і справді це було схоже на притчу, бо для деяких з присутніх він виринав з глибин пам'яті на авансцену дійсності.

Срібне сяяння освітило на мить і чоловіка, нерухомого, немов вежа. Чоловік цей був високий і стояв віддалік, на пагорбі, тоді як його супутники сиділи на траві, біля скатертини, збираючи в кошик посуд і їжу. Срібна застібка його театрального плаща блимнула зіркою у світлі блискавки, а біляве в'юнке волосся стало майже золотим. Металом відливало й обличчя, не таке молоде, як постава; миттєве світло посилило його орлиний профіль, але висвітило зморшки. Можливо, це обличчя постаріло від частого гриму, бо Х'юго Ромейн був найкращим актором свого часу. Золоті кучері, сталеві риси і срібне блищання ланцюжка на мить робили його подібним на лицаря в латах, й одразу ж він знову став темним, чорним силуетом на немічно-сірому фоні дощових небес.

Проте, як і раніше, спокій відрізняв його від інших учасників пікніка. Ті, хто, у прямому розумінні слова, був біля його ніг, мимоволі сіпнулися, коли раптове світло розірвало сіру завісу, бо до цієї хвилини сумовитий дощ ніяк не провіщав грози. Єдина пані, що носила свою сивину з тією гордою витонченістю, яка відрізняє світських американок, закрила очі і зойкнула.

Її чоловік, флегматичний лорд Автрем — англійський генерал, що служив в Індії, — сердито підняв голову. Молодий чоловік на прізвище Мелоу закліпав добрими собачими очима і впустив горнятко. Елегантний пан з якимсь винюхуючим носом — сам Джон Кокспер, газетний король, — неголосно вилаявся не на англійський, а на канадський лад, бо родом був з Торонто. Однак чоловік у плащі стояв, як статуя, його орлине лице було подібне до б'юсту римського імператора, навіть повіки його не ворухнулися.

Коли купол неба, розколотий блискавкою, знову став темним, цей чоловік із дещо недбалим тоном сказав:

— Гримить через кожні півтори секунди, гроза близько. Від блискавок дерево не вкриє, хіба що від дощу.

Мелоу, наймолодший в компанії, звернувся до пані.

— Мені здається, — несміливо сказав він, — неподалік є будинок.

— Будинок он там, — трохи похмуро промовив генерал, — але він зовсім не подібний на гостинний готель.

— Як дивно, — сказала його дружина, — що дощ наздогнав нас саме тут, поблизу самотнього будинку.

Щось у її тоні не дозволило тонкому і розумному Мелоу поставити запитання; а газетяр із Торонто, позбавлений цих якостей, грубувато запитав:

— Чому? Старий, вкритий мохом замок...

— Цей замок, — сухо сказав Автрем, — належить маркізу Марни.

— Нічого собі! — вигукнув сер Джон. — Я чув про цього маркіза. Минулого року «Комета» давала на першій смузі прекрасний матеріал «Знатний самітник».

— І я про нього чув, — тихо сказав Мелоу. — Розповідають різні речі. Ходять чутки, що він носить маску, бо хворий на проказу. Ще мені говорили, що він народився вироком і виріс у темній кімнаті.

— У нього три голови, — промовив актор без натяку на жарт.

— Я не хотіла б вислуховувати плітки, — сказала леді Автрем, — і жарти тут недоречні. Я добре знайома з маркізом. Ми дружили, коли він ще не був маркізом і жив у Вашингтоні, тридцять років тому. Ніякої маски він не носив, принаймні у моїй присутності, і на проказу не хворів, хіба що трохи уникав людей. Голова в нього була одна, і серце одне, тільки воно розбите.

— Нещасна любов! — зрадів Кокспер. — Годі знайти кращого матеріялу для «Комети».

— Як це потішно! — сказала леді Автрем. — Чоловіки вважають, ніби серце може розбити тільки жінка. Ні, бідний Джеймс втратив брата, точніше, кузена, вони вирости разом і були дуже близькими, навіть серед братів такий зв'язок буває рідко. Забула сказати, що маркіза звали тоді Джеймсом Мейром, а молодшого, улюбленого брата — Морісом. Джеймс був недурний і дуже гарний собою — високий, з тонким лицем, хоча нам, молодим, він видавався трохи старомодним. Моріса я не бачила, але мені казали, що він справжній красень, правда, радше в оперному, аніж в аристократичному дусі. І справді, він прекрасно співав, розумівся на музиці, грав на сцені, він міг й умів буквально все. Джеймс постійно запитував нас, чи здатна жінка встояти перед таким дивом. Він обожнював брата, але одного разу його кумир розбився, немов фарфорова лялька. Моріс помер, коли вони жили біля моря; тоді ж помер і Джеймс.

— Відтоді він і живе затворником? — запитав Мелоу.

— Ні, — відповіла леді Автрем. — Спершу він довго мандрував: Азія, острови людодів — зрештою, де він тільки не був. Смертельні удари вражають людей у різний спосіб. Кажуть, він не терпить жодних спогадів. Навіть портретів не зберігає. Тоді, після смерти брата, Джеймс поїхав відразу,

того ж дня. Я чула, що повернувся він років через десять. Можливо, мандрівки його трохи втішили, але раптом на нього напала релігійна меланхолія.

— Кажуть, у нього вчепилися католицькі священники, — пробурчав лорд Автрем. — Я знаю точно, що він роздає милостиню тисячами, а сам живе, як чернець або як самітник. Не розумію, яка з цього користь. Навіщо це треба його духовним наставникам?

— Мракобіси, — пояснив Кокспер. — Ні, ви подумайте! Людина може приносити користь суспільству, служити людям, а ці кровопивці висмоктують з нього всю кров. Вони йому й одружуватися не дають, ви вже повірте мені!

— Так, він не одружився, — сумно сказала пані. — Коли ми були молоді, він любив мою близьку подругу. А потім... Розумієте, як у Гамлета, втративши все, він втратив любов. Власне, усі ви знаєте його колишню наречену. Це Віола, дочка адмірала Грейсона. Вона теж залишилася самотньою.

— Яка мерзота! — вигукнув сер Джон. — Яке безглузде звірство! Це не драма, а злочин. Я просто зобов'язаний оповістити суспільство про цей жах. Ні, ви тільки подумайте, в двадцятому столітті...

Він аж задихався від гніву, а лорд Автрем, помовчавши трохи, сказав:

— Мені здається, ченцям не завадило б згадати слова: «Залиши мертвим ховати своїх мертвих»*.

Дружина його глибоко зітхнула.

— Так це й виглядає, — сказала вона. — Мрець ховає мерця, роками, знову й знову.

— Гроза минула, — сказав Ромейн, посміхаючись невідомо чого. — Вам не доведеться заходити в негостинний замок.

Леді Автрем здригнулася.

— Я зроду-віку знову туди не зайду! — вигукнула вона.

— Знову? — перепитав Мелу. — Отож, ви були там?

— Я спробувала, — гордо відповіла вона. — Але не варто про це згадувати. Дощ закінчився, можна йти до авта.

* Євангеліє від Луки 9, 60.

Вони пішли, а генерал дорогою сказав своєму молодому приятелю:

— Не хочеться говорити при Кокспері, але краще, щоб ви це знали. Я не можу пробачити Джеймсу одного. Коли моя дружина прийшла до нього, він гуляв у парку. Вона послала з лакеєм свою картку і чекала його біля входу. Незабаром він з'явився і пройшов повз неї, ніби й нічого не було. Він навіть не поглянув на жінку, з якою колись був у дружніх стосунках. У ньому не залишилося нічого людського. Моя дружина має право називати його мерцем.

— Дуже дивно, — сказав його співрозмовник. — Це геть... геть не те, чого я спочатку очікував.

Розлучившись з друзями, Мелоу відправився на пошуки свого приятеля. Ченців йому зустрічати не доводилося, але католицького священника він знав і дуже хотів поговорити з ним про те, що почув. І він став шукати його, аби з'ясувати правду про зловісне мракобісся, що нависло темною хмарою над замком Марни.

Де тільки він не шукав отця Бравна, а знайшов його в одній знайомій їм обом багатодітній католицькій сім'ї. Священик сидів на підлозі і, насупившись від напруження, намагався надіти на плюшевого ведмедя капелюх ляльки.

Мелоу стало трохи незручно, але він був занадто поглинений своїми сумнівами і розмови відкласти не міг. Молодий чоловік розповів, що чув, не випустивши реплік генерала і газетяра. При згадці про газетяра священник посумнішав.

Отець Бравн ніколи не знав і не думав про те, чи він смішний. Зараз він сидів на підлозі, круглоголовий і коротконогий, як дитина; однак його сірі очі дивилися так, як дивилися очі багатьох чоловіків за дев'ятнадцять століть, тільки вони сиділи на єпископських та кардинальських престолах або стояли на кафедрі. Такий відчужений і пильний погляд, сповнений смирення перед завданням, що непосильне для людини, буває у моряків і в тих, хто проводить крізь мирські бурі корабель святого Петра.

— Добре, що ви мені це розповіли, — промовив він. — Велике вам спасибі, а тепер треба щось робити. Якби ж то

знали тільки ви і лорд Автрем, це ще нічого, але Джон Кокспер здійме шум у газетах. Що ж, таке у нього ремесло!..

— А що ви думаєте про цю історію? — хвилюючись, запитав Мелоу.

— Передусім, — відповів отець Бравн, — я думаю, що вона несхожа на правду. Припустимо, що ми — чорні кровопивці і мета в нас одна — позбавляти людей щастя. Припуєтимо, я — злючий песиміст. — Він почухав ведмедем ніс, зняковів і поклав плюшевого звіра на підлогу. — Припустимо, що ми з усіх сил руйнуємо людські і родинні зв'язки. Навіщо ж тоді ми станемо підтримувати і посилювати майже безрозсудну його прихильність до свого кузена? Мені здається, не зовсім чесно лаяти нас і за те, що ми проти сімейних почуттів, і за те, що ми не даємо про них забути. Я не розумію, чому релігійний маніяк повинен схибнутися саме на цьому і чому віра підтримує його відчай, а не дає йому хоч краплю надії?

Він трохи помовчав і додав:

— Я хотів би поговорити з вашим знайомим.

— Це розповіла його дружина, — відповів Мелоу.

— Так, — сказав священник, — але мене цікавить не те, що вона розповіла, а те, що він замовчує.

— Ви гадаєте, він знає ще щось? — запитав Мелоу.

— Як на мене, він знає більше, ніж сказав, — відповів отець Бравн. — Ви говорите, він не може пробачити тільки грубощі щодо його дружини. Цікаво, що ж тоді він повинен прощати?

Священник підвівся, обтрусив мішкувату сутану і пильно подивився на свого молодого співрозмовника. Потім він узяв стару парасольку, старий капелюх і швидко, хоча й незграбно, вийшов надвір.

Проминувши багато вулиць і площ, він дістався до красивого старовинного будинку й запитав слугу, чи не можна побачити лорда Автрема. Незабаром його провели в кабінет, де серед книг, карт і глобусів високий генерал з темними вусами курив довгу темну сигару і встромляв шпильки в одну із карт.

— Пробачте мені моє нахабство, — сказав священник. — Я до вас увірвався. Але мені необхідно поговорити про одну приватну справу, щоб вона так і залишилася приватною. Як це не прикро, однак певні люди можуть зробити її надбанням громадськості. Ви знаєте сера Джона Кокспера?

Темні вуса приховували посмішку хазяїна, однак в його темних очах щось блиснуло.

— Його всі знають, — відповідав лорд Автрем. — Однак надто близько я з ним не знайомий.

— Хай там як, — посміхнувся отець Бравн, — усі дізнаються про те, що знає він, якщо він вирішить про це повідомити. Мій друг, містер Мелоу, сказав мені, що сер Джон збирається надрукувати цілу серію антиклерикальних статей. «Ченці і маркіз» або щось подібне.

— Цілком можливо, — сказав хазяїн, — але я тут до чого? Чого ви прийшли до мене? Повинен попередити, що я переконаний протестант.

— Я дуже люблю переконаних протестантів, — відповів отець Бравн. — А до вас я прийшов, бо хочу дізнатися правду. Вірю, що ви не збрешете. Сподіваюся, я не грішу проти милосердя, якщо не маю певности в правдивості сера Джона.

Темні очі знову блиснули, але хазяїн промовчав.

— Генерале, — сказав отець Бравн, — уявіть собі, що Кокспер збирається публічно зганьбити вашу країну і ваш прапор. Уявіть, що він говорить, ніби ваш полк утік з поля бою або ваш штаб підкуплений. Невже ви це стерпите, не вже не захочете за всяку ціну з'ясувати правду? Я солдат, як і ви, я теж служу в армії. Її ганьблять, її обмовляють, я упевнений в цьому, однак не знаю, який вогонь породив цей мерзотний дим. Чи судитимете ви мене за те, що я хочу це з'ясувати?

Генерал далі мовчав, і священник сказав ще:

— Мелоу повідомив мені те, що чув. Я не сумніваюся в тому, що чув він не все. Чи знаєте ви ще щось про цю справу?

— Ні, — відповів хазяїн. — Більше нічого я не можу вам розповісти.

— Генерале, — сказав отець Бравн і широко посміхнувся, — ви назвали б мене езуїтом, якби я спробував вивертитися так, як ви.

Тоді хазяїн засміявся, але відразу ж спохмурнів.

— Що ж, гаразд, — промовив він, — я нічого не хочу вам розповідати. Що ви на це скажете?

— Тоді я вам розповім, — лагідно промовив священик.

Темні очі пильно дивилися на нього, але блиску в них уже не було.

— Ви змушуєте мене, — продовжував отець Бравн, — підозрювати, що не все було так просто. Я переконаний, що маркіз так сильно страждає і так ретельно ховається не лише з любови до друга. Я не вірю, що священики хоч якось з цим пов'язані; я навіть думаю, що він не звернувся до Бога, а просто намагається полегшити совість щедрими дарами. Та одне я знаю: він не просто останній плакальник. Якщо хочете, я скажу вам, що мене в цьому переконало.

По-перше, Джеймс Мейр збирався одружуватися, але чомусь не одружився після смерти Моріса. Чи покину порядна людина жінку, сумуючи за померлим товаришем? Скоріше він шукатиме у неї розради. В усякому разі, він зв'язаний, і смерть друга жодним чином не звільняє його.

Генерал кусав темний вус; темні очі дивилися насторожено і навіть тривожно, але він не промовив ні слова.

— По-друге, — продовжував священик, похмуро дивлячись на стіл, — Джеймс Мейр питав у нареченої і її подружки, чи здатна жінка встояти перед Морісом. Чи втямили вони, що може означати таке запитання?

Генерал підвівся і став міряти кроками кімнату.

— А, на біса... — сказав він без особливого запалу.

— По-третьє, — продовжував отець Бравн. — Джеймс Мейр дуже дивно тужить. Вище його сил щось чути про брата, бачити його портрети. Так буває, не перечу; це може означати, що спогад занадто тяжкий. Однак це може означати й інше.

— Ви ще довго мене гризтимете? — запитав хазяїн.

— По-четверте і по-п'яте, — спокійно промовив священик, — Моріса Мейра не ховали або ховали дуже скромно,

поспіхом, хоч він і належав до знатного роду. А брат його, Джеймс, негайно поїхав за кордон, немовби втік на край світу. Тому, — з таким же спокоєм продовжував він, — коли ви звинувачуєте мою віру і протиставляєте їй чисту і досконалу любов двох братів, я дозволю собі припустити...

— Досить, — сказав лорд Автрем. — Я розповім вам, що зможу, аби ви не думали про найгірше. Вам слід знати хоча б одне: поєдинок був чесний.

— Слава Богу! — вигукнув отець Бравн.

— Вони стрілялися, — продовжив Автрем. — Можливо, це була остання дуель в Англії.

— Це набагато краще, — сказав священник. — Боже милостивий. Так, набагато краще.

— Краще, аніж ваші здогадки? — похмуро сказав хазяїн. — Ви вільні сміятися з досконалої любови, але, повірте, вона була. Джеймс обожнював кузена, вони виростили разом. Старший брат або старша сестра іноді обожнюють молодшого, особливо, коли він і справді чисте диво. У простодушного Джеймса навіть ненависть не була себелюбною. Розумієте, якщо він гнівався на когось, він думав про нього, не про себе. А бідний Моріс жив і відчував інакше. Люди тягнулися до нього, і він любив суспільство, але милувався лише собою, немов у дзеркальній залі.

Ніхто не перевершив його ні в спорті, ні в мистецтвах; він майже завжди перемагав і легко приймав перемогу. Але якщо йому випадало програти, та легкість кудись зникала. Поразок він не терпів. Чи варто розповідати вам, якої прикритості завдали йому заручини Джеймса? Залишитися осторонь він просто не міг. Джеймс перевершував його лише в одному — він стріляв набагато краще. Так сталася трагедія.

— Точніше, так вона почалася, — сказав священник. — Так почалися страждання того, хто залишився живим. Мені здається, тут можна обійтися і без зловісних ченців.

— А мені здається, — сказав генерал, — що Джеймс страждає більше, ніж треба. Звичайно, біда чимала, але билися вони чесно. Крім того, це Моріс змусив його стрілятися.

— Звідки вам це відомо? — здивовано запитав священник.

— Я все бачив, — сумно відповів Автрем. — Я був секундантом у Джеймса, і Моріс на моїх очах впав за смерть.

— Будь ласка, розкажіть мені все, — задумливо промовив священник. — Хто був секундантом у Моріса?

— Х'юго Ромейн, знаменитий актор, — похмуро відповів генерал. — Моріс захоплювався сценою і брав у нього уроки. Ромейн уже й тоді був відомий, але ще не зіп'явся на ноги, і Моріс давав йому гроші. Тепер цей актор багатший від аристократа, проте в ті часи він залежав від багатого учня. Тому ми не знаємо, як він поставився до сварки — він міг не схвалювати її і вимушено погодитися. Стрілялися на англійський манер, у кожного був один секундант. Я хотів ще покликати лікаря, але Моріс відмовився. Він сказав мені: «Чим менше народу дізнається, тим краще. Крім того, в селі є лікар. У нього прекрасний кінь, і якщо буде потреба, він миттю прискакає». Ми знали, що Моріс ризикує більше — як вам уже відомо, стріляв він кепсько, — і погодилися. Супротивники зійшлися на піску, біля моря, на східному узбережжі Шотландії. Між ними і селом лежали дюни — глуха стіна, поросла рідкими кущиками трави. До моря ми вийшли через вузький, звивистий прохід. Так і бачу мертвотно-жовту смугу, а за нею, вздовж самої води, — вузьку, мертвотно-червону, немов відсвіт крові.

Далі все відбувалося так стрімко, немов пісок вітром здійняло. Постріл неначе і клацнути не встиг, як Моріс Мейр скрутився дзигною і впав у пісок.

Звичайно, я злякався за нього, але, хоч це і дивно, пошкодував я не вбитого, а вбивцю. Найяскравіше і найясніше я бачу до сьогодні не Моріса, що падає мертвим, а нещасного Джима, який біжить до поваленого друга і ворога. Я бачу його борідку, його смертельно бліде обличчя, його тонкий профіль.

Пістолет він відкинув, у лівій руці тримав рукавичку, і порожні пальці трепетали на вітрі, немов волаючи про допомогу, коли він кричав мені, щоб я скоріше привів лікаря. Усе це я бачу, а більше — нічого, окрім моря, і нерухомого тіла, і нерухомого секунданта на тлі світлих небес.

— Ромейн не рухався? — запитав священик. — Чому ж він не підбіг до Моріса Мейра?

— Можливо, він підбіг, коли мене вже не було, — відповів генерал. — Я кинувся в село і більше нічого не бачив. Бідний Моріс сказав правду: доктор відразу вскочив у сідло, я ледве розгледів його, але він видався мені дуже заповзятливим та умілим. Задовго до того, як я прийшов до моря, він зробив усе, що міг: поховав тіло в пісках і переконав нещасного вбивцю бігти, у прямому розумінні слова, просто бігти берегом. Джеймс дістався до найближчого порту, і йому вдалося покинути Англію. Решту ви знаєте.

Через багато років він повернувся й оселився в похмуromу замку. На той час титул уже перейшов до нього. Я не бачив його жодного разу, але мені відомо, що накреслено мертвотно-червоними буквами у мороці його душі.

— Як я розумію, — запитав отець Бравн, — інші його друзі теж намагалися з ним зустрітися?

— Моя дружина намагалася і тепер вирішила спробувати знову, — сказав Автрем. — Вона досі дружить з нещасною пані, яка була причиною сварки, і хоче звести з нею Джима. Їй здається, що коли він побачить Віолу, розум повернеться до нього. Саме завтра вона і збирається влаштувати це побачення.

Отець Бравн перебирав шпильки, що лежали поряд, і слухав досить неухважно. Він мислив образами, і картина, що вразила навіть солдата, поставала все виразніше і яскравіше у свідомості містика. Він бачив тьмяно-багрянний пісок, страшний, як кривава земля, і темне тіло, і вбивцю, який, спотикаючись на бігу, відчайдушно волає про допомогу, махаючи рукавичкою; але уява його не могла впоратися з нерухомим силуетом, що стояв, немов статуя, біля самої води. Щось він означав, але для священика був лише знаком запитання.

— Цей Ромейн завжди реагує не одразу? — запитав отець Бравн.

— Дивно, що ви про це запитали, — відповів Автрем, пильно глянувши на нього. — Ні, він реагує миттєво. Про-

те якраз учора, перед грозою, я бачив його в тій самій позі. Блискавка засліпила нас, але він навіть не ворухнувся.

— А потім? — запитав священик.

— Різко повернувся, коли вдарив грім, — сказав хазяїн. — Мабуть, він його чекав. І пояснив нам, через скільки секунд... Пробачте, що з вами?

— Я вколовся шпилькою, — відповідав священик, часто кліпаючи очима.

— Вам погано? — запитав Автрем.

— Ні, нічого, — сказав священик. — Просто я не такий стоїк, як ваш Ромейн. Коли я бачу світло, то кліпаю, нічого не можу з собою поробити.

Забравши капелюх і парасольку, він задріботів до дверей, але раптом зупинився, безпорадно дивлячись на хазяїна, немов риба на піску, і тихо промовив:

— Генерале, заради Господа Бога, не пускайте вашу дружину і її подругу до нещасного Марни. Залиште все, як є, інакше ви розбудите зборище бісів.

Темні очі старого солдата світилися здивуванням, коли він знову взявся за свої шпильки.

Проте він здивувався ще більше, коли милосердні карвери його дружини привели до того, що кілька друзів зібралися відвідати похмурий замок. Та найперше і він, і всі інші здивувалися з того, що немає Х'юго Ромейна. Коли невелике товариство прибуло в маленький готель, там чекала телеграма від його повірника, що повідомляла про раптовий від'їзд прославленого актора. Коли ж це товариство попрямувало до замку, їм назустріч, із зловісних дверей, вийшов не величавий дворецький і навіть не поставний лакей, а незграбний священик на ім'я Бравн.

— Пробачте, — збентежено і прямо сказав він, — я говорив вам, залиште все, як є. Маркіз знає, що робить, і ваша зустріч тільки помножить біди.

Леді Автрем, поряд з якою стояла висока, ще прекрасна пані, гнівно глянула на низенького пастиря.

— Це наша приватна справа, — сказала вона. — Не розумію, ви тут до чого.

— А їм тільки подай приватну справу! — зневажливо мовив Джон Кокспер. — Вони вічно шастають під килимом і вичікують нагоди, щоб пролізти в чуже житло. Бачите, вчепився у бідного Марна! — Сер Джон був не в гуморі, бо знатні друзі взяли його з собою лише за умови, що він нічого не напише. Йому і в голову не приходило, що саме він вічно намагається пролізти в чуже житло.

— Ви не хвилюйтеся, все гаразд, — поспішив запевнити отець Бравн. — Окрім мене, маркіз не бачив жодного священика. Його клерикальні переконання дуже перебільшені. Повірте, він знає, що робить. Благаю вас, не чіпайте його.

— Щоб він помер живцем і з'їхав з глузду? — закричала леді Автрем. — Щоб він жив ось так, тому що проти волі вбив людину понад чверть століття тому? Це ви називаєте християнським милосердям?

— Так, — незворушно відповідав священик, — це я називаю християнським милосердям.

— Та чого від них чекати. У цьому все християнське милосердя священиків? — сердито сказав Кокспер. — Їм аби лиш замурувати кого-небудь живцем, заморити голодом, звести з розуму постом, покайнням і страхом вічних мук!

— Справді, отче Бравне, — сказав Автрем. — Невже, по вашому, він заслуговує такої долі? І в цьому ваше християнство?

— Отче Бравне, — серйозно сказав Мелу, — я завжди погоджувався з вами. Але зараз я нічого не зрозумію! Невже необхідно так розплачуватися за такий злочин?

— Злочин його тяжкий, — відповідав священик.

— Нехай Господь пом'якшить ваше жорстоке серце, — сказала незнайома пані. — Я піду і поговорю з моїм женихом.

І, немовби голос її викликав духа, з сірого замку вийшов чоловік, що зупинився в мороці відкритих дверей, на самому верху довгих сходів. Чоловік був весь у чорному; звідси, знизу, було видно, що волосся його світле, а лице бліде, як у статуї.

Коли Віола Грейсон повільно рушила вгору по сходах, лорд Автрем промовив в темні вуса:

— Сподіваюся, він не образить її, як образив мою дружину.

Отець Бравн, що перебував в якомусь заціпенілому смиренні, подивився на нього і промовив:

— Вина бідного Марни дуже велика, але цього він не робив. Вашу дружину він не ображав.

— Що ви хочете сказати? — запитав Автрем.

— Він з нею незнайомий, — відповідав священник.

Поки вони говорили, висока пані піднялася по східцях, і тут усі почули воістину страшний крик:

— Моріс!..

— Що сталося? — вигукнула леді Автрем і побігла до подруги, яка похитнулася так, немов зараз полетить по кам'яних східцях. Але Віола Грейсон повільно почала спускатися вниз, зіщулившись і тремтячи.

— О, Господи, — говорила вона, — о, Господи милостивий... це не Джеймс... це Моріс!

— Мені здається, леді Автрем, — серйозно сказав священник, — вам краще забрати звідси вашу подругу.

Але десь згори пролунав голос, який міг би прозвучати із склепу, — хрипкий, невідповідно гучний, як у тих, хто багато років прожив серед птахів на незаселеному острові. Моріс, маркіз Марни, сказав:

— Стійте!

Усі застигли на місці.

— Отче Бравне, — продовжив маркіз, — перш ніж ці люди підуть, розкажіть їм усе, що я розповів вам.

— Слушна думка, — відповідав священник, — і це вам зарахується.

Маркіз сховався в замку, а отець Бравн звернувся до присутніх у замку людей.

— Так, — сказав він. — Нещасний Марни дозволив розповісти вам усе, що він розповів мені, але краще я почну із власних припущень. Я, звичайно, зрозумів одразу, що похмурі ченці — чиста нісенітниця, вичитана з книг. Іноді, дуже рідко, ми, священники, спонукаємо людину до чернецтва,

але ніколи не схиляємо його до відлюдництва без чернечого правила і ніколи не виряджаємо мирянина в чернечий одяг. Проте я замислився над тим, чому ж він носить каптур і закриває обличчя. І мені здалося, що таємниця не в тому, що він зробив, а в тому, хто він.

Потім генерал дуже виразно описав мені поєдинок, і найвиразнішою в цій картині була загадкова поза Ромейна, в якій він застиг осторонь. Вона тому й була загадковою, що він застиг осторонь. Чому ця людина не кинулася до свого друга? І тут я почув одну дрібничку — генерал згадав про те, що Ромейн саме так стояв, коли чекав грому після блискавки. І я все зрозумів. Ромейн вичікував і тоді, біля моря.

— Та поєдинок закінчився! — закричав лорд Автрем. — Чого ж він чекав?

— Поєдинку, — відповів отець Бравн.

— Кажу ж вам, я все бачив! — із ще більшим хвилюванням вигукнув генерал.

— А я, — заперечив священник, — кажу вам, що ви нічого не бачили.

— Вибачте, отче, ви при тямі? — запитав генерал. — Чому ви вирішили, що я осліп?

— Тому що ви добра людина, — відповідав священник. — Господь змилосердився над вашою чистою душею і відвернув ваш погляд від беззаконня. Він звів стіну з піску і таємниці між вами і тим, що трапилося на землі крові.

— Що ж там сталося, розкажіть, — ледь вимовила леді Автрем.

— Трохи терпіння, — відповів їй священник. — Простежите за ходом моїх думок. Подумав я і про те, що Ромейн навчав Моріса прийомам свого ремесла. У мене є друг-актор, і він показував мені дуже цікавий прийом — як падати замертво.

— Господи, помилуй! — вигукнув лорд Автрем.

— Амінь, — сказав отець Бравн. — Так, Моріс упав, як тільки Джеймс вистрілив, і лежав, вичікуючи. Вичікував і його учитель-злочинець, стоячи осторонь.

— Чекаємо також і ми, — сказав Кокспер. — Я, приміром, більше не можу чекати.

— Джеймс, розбитий каяттям, кинувся до свого брата, що лежав, — продовжував священник. — Пістолет він викинув з відразою, та Моріс свій пістолет тримав у руці. Коли старший брат нахилився над молодшим, той підвівся на лівому лікті і вистрілив. Стріляв він погано, але на такій відстані схибити важко.

Присутні враз зблідли; всі довго дивилися на священника. Нарешті сер Джон розгублено і тихо запитав:

— Ви впевнені в тому, що розповіли?

— Так, — відповідав Бравн. — Моріса Мейра, маркіза Марни, я поручаю вашому милосердю. Сьогодні ви пояснили мені, що воно таке. Як це добре для бідних грішників, що якщо у ставленні до них і ви перебираєте міру, то у бік милосердя! Як добре, що ви вмієте прощати!

— Ну, знаєте! — загорланив лорд Автрем. — Пробачити цього мерзенного боягуза? Оце так, вибачте! Я сказав, що розумію чесний поєдинок, але такого зрадника і вбивцю...

— За це його лінчувати мало! — крикнув Кокспер. — Спалити живцем. Якщо пекельний вогонь не байка, я і пари з вуст не випущу, щоб врятувати його від пекла.

— Я не подав би йому і шматка хліба, — промовив Мелу.

— В людського милосердя є межа, — сказала тремтливим голосом леді Автрем.

— Саме так, — сказав отець Бравн. — Цим воно і відрізняється від милосердя Божого. Вибачте, що я не дуже серйозно поставився до ваших докорів і напучувань. Річ у тім, що ви готові пробачити гріхи, які для вас не є гріховні. Ви прощаєте тих, хто, по-вашому, не скоює злочин, а порушує умовності. Ви терпимі до дуелі, розлучення, роману. Ви прощаєте, бо вам насправді нічого прощати.

— Невже, — запитав Мелу, — ви хочете, щоб я прощав таких мерзотників?

— Ні, — відповідав священник. — Це ми, священники, повинні прощати їх.

Він різко встав й окинув поглядом присутніх.

— Ми повинні дати їм не шматок хліба, а Святе Причасття, — продовжував він. — Ми повинні сказати слово, яке

врятує їх від пекла. Ми залишаємося з ними один на один, коли їх покидає ваше, людське, милосердя. Що ж, ідіть своєю, неважкою, дорогою, прощаючи приємні вам гріхи і модні вади, а ми вже, в мороці і пітьмі, втішатимемо тих, кому потрібна розрада; тих, хто вчинив страшні речі, яких не пробачить світ і не виправдає совість. Тільки священник може пробачити їх. Залиште ж нас із тими, хто негідний, як негідний був Петро, коли ще не заспівав півень і не зайнялася зоря.

— Зайнялася зоря... — повторив Мелю. — Ви гадаєте, у нього ще є надія?

— Так, — відповідав священник. — Дозвольте поставити вам нечемне запитання. Ви, знатні пані і чоловіки чести, ніколи не вчинили б того, що вчинив нещасний Моріс. Гаразд, а якби вчинили, чи змогли б ви, через багато років, у багатстві й у безпеці, розповісти про себе таку правду?

Ніхто не відповів. Дві жінки і троє чоловіків повільно відійшли, а священник мовчки повернувся в сумний замок Марни.

ТАЄМНИЦЯ ФЛАМБО

— ...Ті вбивства, в яких я грав роль вбивці, — сказав отець Бравн, ставлячи келих з вином на стіл. Багряні тіні злочинів у той момент низкою промайнули перед його очима.

— Правда, — продовжив він, помовчавши, — інші люди скоювали злочин раніше і звільняли мене від фізичної участі. Я був, так би мовити, немовби дублер: у будь-який момент готовий зіграти роль злочинця. Принаймні я зобов'язав себе вивчити цю роль напам'ять. Зараз я вам поясню: коли я намагався уявити собі той душевний стан, в якому крадуть або вбивають, то завжди відчував, що я і сам, можливо, здатен украсти або вбити тільки в певних психологічних умовах — саме таких, а не інших, і притому не завжди в найбільш очевидних. Тоді мені, звичайно, ставало ясно, хто злочинець, і це не завжди був той, на кого падала підозра.

Наприклад, легко було вирішити, що бунтівний поет убив старого суддю, який терпіти не міг бунтівників. Але бунтівний поет не стане вбивати за це, і ви зрозумієте чому, якщо влізете в його шкуру. Ось я і вліз, свідомо став песимістом, прихильником анархії, одним з тих, для кого заколот — не торжество справедливості, а руйнація. Я постарався позбавитися від крихт тверезої розсудливості, які мені пощастило успадкувати або зібрати.

Я зачинив і завісив усі віконця, через які світить згори миле денне світло. Я уявив собі розум, куди проникає тільки багряне світло знизу, що зриває скелі і розверзає безодні верх. Але найбільш нелюдські, моторошні видіння не допо-

могли мені зрозуміти, навіщо тому, хто так дивиться на світ, губити себе, вступати в конфлікт з нікчемною поліцією, вбиваючи одного з тих, кого сам він вважає старими дурнями. Він не буде цього робити, хоч і закликає до насильства у своїх віршах. Саме тому й не буде, що пише вірші і пісні.

Тому, хто може виразити себе в пісні, немає чого виражати у вбивстві.

Вірші для нього — істинні події, вони необхідні йому, ще і ще. Потім я подумав про іншого песиміста, про того, хто охороняє цей світ, тому що повністю від нього залежить. І подумав, що, якби не благодать, я і сам став би, можливо, людиною, для якої реальний тільки блиск електричних ламп, мирською, світською людиною, яка живе тільки для цього світу і не вірить в інший; такою, що може вирвати з глибокої п'єми тільки успіх і задоволення. Ось хто піде на все, якщо під загрозою опиниться його єдиний світ! Не бунтівник, а міщанин здатний на будь-який злочин, щоб урятувати свою міщанську честь. Уявіть лиш, що означає викриття для обласканого успіхом судді. Адже вийшло б назовні те, чого його світ, його оточення справді не стерпить — державна зрада. Якщо б я опинився на його місці й у мене була б під рукою тільки його філософія, один Бог знає, що б я накоїв.

— Багато хто скаже, що ваша духовна вправа трохи похмура, — сказав Чейз.

— Багато хто думає, — серйозно відповів Бравн, — що милосердя і смирення також похмурі. Але сперечатися про це не будемо. Я всього лиш відповідаю вам, розповідаю про свою роботу. Ваші співвітчизники зробили мені честь: їм цікаво знати, як мені вдалося запобігти помилкам правосуддя. Що ж, скажіть їм, що мені допомогла похмурість. Усе-таки це краще, ніж магія!

Чейз задумливо насупився, не спускаючи ока зі священика. Він був достатньою мірою розумний, щоб зрозуміти його, і водночас занадто розумний, щоб усе це прийняти. Йому здавалося, що він розмовляє з однією людиною — і з

сотнею вбивць. Було щось жахливе в маленькій фігурці, що скорчилася, як гном, над крихітною піччю. Страшно було подумати, що в цій круглій голові криється така безодня безумства і потенційних злочинів. Здавалося, густий морок за його спиною населений темними тінями, духами зловісних злочинців, що не сміють переступити через магічне коло розжареної печі, але готових щохвилини розтерзати свого володаря.

— Похмуро, нічого не вдієш, — признався Чейз. — Може, це не краще магії. Одне скажу вам напевно, було цікаво. — Він помовчав. — Не знаю, який з вас злочинець, але письменник з вас вийшов би дуже хороший.

— Я маю до діла тільки зі справжніми подіями, — відповів Бравн. — Правда, іноді важче уявити подію справжню, ніж вигадану.

— Особливо, коли це сенсаційний злочин, — сказав Чейз.

— Дрібний злочин набагато важче уявити, ніж великий, — відповів священник.

— Не розумію, — промовив Чейз.

— Я маю на увазі звичайні злочини, на зразок крадіжки коштовностей, — сказав отець Бравн. — Наприклад, смарагдового намиста, або рубіна, або штучних золотих рибок. Трудність тут у тому, що треба обмежити, принизити свій розум. Натхненні, щирі шарлатани, що спекують вищими поняттями, не здатні на такий простий вчинок. Я був упевнений, що пророк не крав рубіна, а граф не крав золотих рибок. А ось чоловік типу Бенкса міг украсти намисто. Для тих, інших, коштовність — шматок скла, а вони вміють дивитися крізь скло. Для вульгарної ж, дріб'язкової людини коштовний камінь — це ринкова цінність.

Отже, вам треба обкряяти свій розум, стати обмеженим. Це жахливо важко. Але іноді вам приходять на допомогу якінебудь дрібниці і виливають світло на таємницю. Так, наприклад, чоловік, який хвастає, що він «вивів на чисту воду» професора чорної і білої магії або ще якогось жалюгідного фокусника, завжди обмежений. Він з того сорту людей, які

«бачать наскрізь» нещасного волоцюгу і, розповідаючи про нього небиліці, остаточно нищать його. Іноді дуже важко влізати в таку шкуру. І ось коли я зрозумів, що таке обмежений розум, я вже знав, де шукати його. Той, хто намагався викрити пророка, вкрав рубін; той, хто знущався з окультних фантазій своєї сестри, вкрав намисто. Такі люди завжди небайдужі до коштовностей, вони не можуть, як шарлатани вищої марки, піднятися на рівень презирства до них. Обмежені, нерозумні злочинці завжди раби всіляких умовностей. Тому вони і стають злочинцями.

Правда, треба дуже старатися, щоб звести себе до такого низького рівня. Для того, щоб стати рабом умовностей, потрібно до межі напружувати уяву. Нелегко прагнути дрантивої дрібнички, як найбільшого блага. Але це можна досягнути... Ви можете це зробити так: уявіть себе спочатку дитиною — ласунчиком; думайте про те, як хочеться узяти з крамниці якісь солодоші; про те, що є одна смачна річ, яка вам особливо смакує. Потім відніміть від цього дитячу поезію; погасіть казкове світло, що освітлювало в дитячих мареннях цю крамницю; уявіть, що ви добре знаєте світ і ринкову вартість солодошів. Звузьте ваш дух, як фокус камери. І ось — сталося!

Він говорив так, немов його осяяло видиво.

Грендисон Чейз ще дивився на нього, насупившись, з недовірою і з цікавістю. На мить в його очах навіть спалахнули іскорки тривоги. Здавалося, потрясіння, пережите ним на початку визнання священика, ще не вляглося.

Чейз переконував себе, що він, звичайно, не зрозумів, він помилився, що Бравн, зрозуміло, не може бути жакли-вим вбивцею, за якого він його на хвилину прийняв. Але чи все гаразд з цією людиною, яка так спокійно говорить про вбивства і вбивць? А може, все-таки він трішки схиблений?

— Чи не вважаєте ви, — сказав він трохи схвильовано, — що ці ваші досліді, спроби перевтілитися у злочинця, роблять вас надмірно поблажливими до злочину?

Отець Бравн випрямився і заговорив чіткіше:

— Якраз навпаки! Це вирішує всю проблему часу і гріха: ви, так би мовити, розкаюєтеся про запас.

Запанувала мовчанка. Американець дивився на високий навіс, що тягнувся до половини дворика, хазяїн незворушно дивився у вогонь. Знову почувся голос священника, тепер він звучав інакше — здавалося, що він лунає звідкись знизу.

— Є два шляхи боротьби зі злом, — сказав він. — І різниця між цими двома шляхами, можливо, якнайглибша прірва в сучасній свідомості. Одні бояться зла, тому що воно далеке. Інші тому що воно близьке. І жодна доброчесність, і жодна вада не віддалені так один від одного, як ці два страхи.

Ніхто йому не відповів, і він продовжував так само вагомо, немов кидав слова з розплавленого олова.

— Ви називаєте злочин жахливим тому, що самі не змогли б його вчинити. Я називаю його жахливим тому, що уявляю, як міг би вчинити його. Для вас він щось на зразок виверження Везувію; але насправді виверження Везувію не таке жахливе, як, скажімо, пожежа в цьому будинку. Якби тут несподівано з'явився злочинець...

— Якби тут з'явився злочинець, — посміхнувся Чейз, — то ви, гадаю, виявили б до нього надмірну поблажливість. Ви, ймовірно, стали б йому розповідати, що ви самі злочинець, і пояснили б, що немає нічого природнішого, ніж пограбувати свого батька або зарізати матір. Чесно кажучи, це, як на мене, непрактично. Від подібних розмов жоден злочинець ніколи не виправиться. Усі ці теорії і гіпотези — порожнє базікання. Поки ми сидимо тут, в затишному, милому будинку мосьє Дюрока, і знаємо, які ми всі доброчесні, то можемо собі дозволити розкіш поговорити про грабіжників, убивць і таємниці їх душі. Це лоскоче нерви. Але ті, кому справді доводиться мати справу з грабіжниками і вбивцями, поведуться геть інакше. Ми сидимо в цілковитій безпеці біля печі і знаємо, що наш будинок не палає. Ми знаємо, що серед нас немає злочинця.

Мосьє Дюрок, чиє ім'я щойно було згадане, повільно підвівся з крісла, його величезна тінь, здавалося, покрила все навкруги, і сама пільма стала темніша.

— Серед нас є злочинець, — сказав він. — Я — Фламбо, і за мною до цього дня полуює поліція двох земних півкуль.

Американець дивився на нього, виблискуючими очима, що немовби завмерли; він не міг ні ворухнутися, ні заговорити.

— У тому, що я кажу, немає ні містики, ні метафор, — сказав Фламбо. — Двадцять років я крав ось цими руками, двадцять років я тікав від поліції на цих ось ногах. Ви, сподіваюся, погодитесь, що це великий стаж. Ви, сподіваюся, погодитесь, що мої судді і переслідувачі мали справу зі справжнім злочинцем. Як ви вважаєте, чи можу я знати, що вони думають про злочин?

Скільки проповідей виголошували праведники, скільки поважних людей виливали на мене презирство! Скільки повчальних лекцій я вислухав! Скільки разів мене запитували, як я міг впасти так низько! Скільки разів мені твердили, що жодна хоч трішки гідна людина не здатна опуститися в такі безодні гріха! Що викликало в мені це базікання, окрім сміху?.. Тільки мій любий друг сказав мені, що він знає, чому я краду. І відтоді я більше не крав...

Отець Бравн підняв руку, немовби хотів зупинити його. Грендисон Чейз глибоко, зі свистом, зітхнув.

— Усе, що я вам сказав, правда! — закінчив Фламбо. — Тепер ви можете здати мене поліції.

Запанувала мертва мовчанка, тільки з високого темного будинку доносився дитячий сміх, а в хліву хрюкали великі сірі свині. А потім раптом тремкий від образи голос порушив тишу. Те, що сказав Чейз, могло б видатися несподіваним для кожного, хто незнайомий з американською чуйністю і не знає, як вона подібна до чисто іспанського рицарства.

— Мосьє Дюрок! — сказав Чейз досить сухо. — Ми з вами, смію сподіватися, друзі, і мені дуже боляче, що ви маєте мене за того, хто здатний на такий брудний вчинок. Я користувався вашою гостинністю і увагою вашої сім'ї. Невже я можу зробити таку мерзенність тільки тому, що ви з вашої доброї волі посвятили мене в невелику частину вашого

життя? До того ж ви захищали друга. Жоден джентльмен не зрадить іншого за таких обставин. Краще вже просто стати донощиком і продавати за гроші людську кров. Невже ви собі можете представити подібного Юду?

— Здається, я можу, — сказав отець Бравн.

ЗМІСТ

Таємниця отця Бравна	5
Дзеркало судді	13
Людина з двома бородами	37
Пісня летючої риби	58
Алібі акторки	78
Зникнення містера Водрі	95
Найгірший злочин у світі	116
Багряний місяць Міру	134
Останній плакальник Марни	149
Таємниця Фламбо	166

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Гілберт К. Честертон
Детективні історії отця Бравна
ДЗЕРКАЛО СУДДІ

Літературний редактор
Микола Янів
Технічний редактор
Світлана Клим

Підписано до друку 03.08.11. Формат 84x108 1/32.
Папір офс. Офс. друк. Ум.-друк. арк. 9,2.
Ум. фарбовідб. 9,7. Обл.-вид. арк. 7,5.

ТзОВ Видавництво «Свічадо»
Свідоцтво серія ДК № 1651 від 15.01.2004 р.
79008, м. Львів, а/с 808, вул. Винниченка, 22.
Тел.: (032) 235-73-09, факс: (032) 240-35-08
e-mail: post@svichado.com, [url: www.svichado.com](http://www.svichado.com)

Віддруковано у ТзОВ «Книгодрук»
Львівська обл., Пустомитівський р-н,
с. Кротошин, вул. Січових Стрільців, 35.

**У СЕРІЯ “ДЕТЕКТИВНІ ІСТОРІЇ ОТЦЯ БРАВНА”
ТАКОЖ ВИЙШЛИ:**

- “Хрест із сапфірами” Гільберт К.Честертон
- “Таємниці аристократів” Гільберт К.Честертон
- “Небесна стріла” Гільберт К.Честертон

**За межі мовчазної планети. Переландра
КЛАЙВ СТЕЙЛЗ ЛЮІС**

До вашої уваги перший україномовний переклад “Космічної трилогії” К. С. Люїса, автора знаменитих “Хронік Нарнії”!

До книги увійшли два два романи. У першому романі – “За межі Мовчазної планети” – розгортається велична картина вселенської боротьби добра і зла, до якої судилося долучитися і філологів з Кембриджа Елвіну Ренсому. Дія другого роману трилогії – “Переландра” – відбувається на планеті Переландра, відомій землянам як Венера. Там Ренсом вступає у протистояння з демоном-спокусником і намагається врятувати від гріхопадіння першу в тому світі жінку – переландрійську Єву...

Рекомендуємо також: К. С. ЛЮІС “**Мерзенна сила**”

**Дорога дикого серця
Карта чоловічої подорожі
ДЖОН ЕЛДРЕДЖ**

У своєму бестселері «Дике серце» Джон Елдредж запросив чоловіків у життя, сповнене пригоди, пристрасті, краси і небезпеки.

У наступній книжці – «Дорога дикого серця» – Елдредж знову звертається до життєво важливого питання: що означає бути чоловіком і як стати чоловіком.

Ця книжка – наче карта. Вона вміщує етапи чоловічої подорожі від хлопчачих років до старости. Карта окреслює територію, проте як саме пройти тією чи іншою місцевістю – це вже залежить від вас. Карта – це путівник, а не формула. Вона пропонує свободу. Ті, хто вирушать у чоловічу подорож, багато здобудуть, керуючись цією картою.

Читайте також:

- Джон Елдредж “Дике серце. Таємниця чоловічої душі”
- Джон та Стейсі Елдредж “Чарівна. Таємниця жіночої душі”

СЕРІЯ “НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ”

Перо ангела ЛЮБА КІНДРАТОВИЧ

У героїв розповідей книжки траплялися важкі моменти, кожен з них пережив певні випробування у своєму житті. Але вони не були самотні на цьому шляху. Поруч з їхніми слідами були сліди Господні. Їх рятували Господні руки. Тому всі ці розповіді життєствердні й оптимістичні. Вони про те, що у своїх терпіннях ми ніколи не буваємо самотні. Що там, де з людського погляду горизонт закінчується, там насправді Господь Бог відкриває новий простір. Про те, що життя в усіх його виявах прекрасне й благословенне. І тому варто поспішати жити, любити і довіритися Божій любові.

У цій серії також вийшли:

- “Родинні перехрестя” Переклад Ю. Кирик
- “На терезах долі” Люба Кіндратович
- “Божий дарунок” Юрій Кирик
- “Усе вирішує серце” Люба Кіндратович
- “Я поспішаю жити” Люба Кіндратович
- “Сонячна дитина” Роман Прочко

Завітайте до книгарні “Свічада”

м. Львів, вул. Лисенка, 2, тел. (032) 235-73-16

Представництво видавництва “Свічадо”

м. Київ, вул. Покровська, 6, храм Миколи Доброго,
ст. м "Контрактова площа", тел. (044) 425-11-80

Послуга “Книга-поштою”

м. Львів, а/с 808, індекс 79008
е-мейл: bookshop@svichado.com

Ми в Інтернеті: www.svichado.com

Читайте про нові захопливі детективні історії
отця Бравна, що розплутує неймовірні
злочини, принагідно даючи
ненав'язливі євангельські уроки.

У видавництві «Свічадо» також вийшли:

Гільберт К.Честертон
«Хрест із сапфірами»

Гільберт К.Честертон
«Таємниці аристократів»

Гільберт К.Честертон
«Небесна стріла»

СВІЧАДО

ISBN 978-966-395-510-4

9 789663 955100